

UDK 94 (497.5 Zadar) „1400/1410“
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. rujna 2009.
Prihvaćeno za tisak: 7. listopada 2009.

Od tradicije „sedam pobuna“ do dragovoljnih mletačkih podanika

Razvojna putanja Zadra u prvome desetljeću 15. stoljeća

Mladen Ančić
Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru
Obala kralja P. Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
Republika Hrvatska
e-mail: mancic55@hotmail.com

Autor razmatra šire prilike koje su dovele do toga da se u Zadru početkom 15. stoljeća etablirala skupina od pet gradskih plemića, koji su praktično preuzeli vlast nad gradom i svojim postupcima određivali njegovu budućnost. Razmatranje se nadovezuje na prikaz i raščlambu temeljnih značajki susljednih pobuna plemstva Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva protiv vlasti Sigismunda Luksemburškoga krajem 14. i početkom 15. stoljeća te se uspostavlja korelacija između tih događaja i načina na koji je peteročlana upravljačka skupina svojim postupcima dovela do toga da je 1409. godine mletačka vlast i za njih i za zadarsku općinu praktično postala jedina moguća opcija.

Ključne riječi: lokalna elita, državna organizacija, Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, Venecija, Zadar

U kolovozu su 1409. godine dva mletačka broda s ukupno šest stotina vojnika zaposjela u kratkome roku grad Zadar i njegovo šire zaleđe od Biograda i Vrane na jednoj, do Karina na drugoj strani. Time je uspostavljena mletačka vlast na tome prostoru koja će, uz pomicanja granice tijekom otomanskoga osvajanja i susljednoga povlačenja, potrajati slijedeća tri stoljeća. Naravno, među svima onima koji su toga ljeta bili upleteni u dolazak i stacioniranje mletačkih vojnika nitko, gotovo sigurno, tada nije razmišljao u takvim perspektivama. Nitko tada nije mogao razmišljati o tomu da je na taj način institucionalno, državno-pravno kako se to danas često govori, na dugi rok raščinjen hrvatski nacionalni prostor i da će u 19. i 20. stoljeću, dobu integracije i oblikovanja moderne hrvatske nacije („naroda“), ta činjenica i posljedice proizašle iz nje igrati i te kako veliku ulogu. Uostalom,

u tome su trenutku „hrvatska nacija“ („narod“), i iz njezina postojanja izvedeni pojam „nacionalnoga prostora“, bili nezamislivi koncepti, oblikovanje i postupno široko društveno usvajanje kojih će početi tek tri i pol stoljeća kasnije.

No, bez obzira na to, kada se od sredine 19. stoljeća djelovanjem u prvome redu Franje Račkoga počela oblikovati profesionalna akademska nacionalna historiografija¹, zbivanja su iz ljeta 1409. godine u predodžbama o prošlosti koje su stvarali prvi akademski povjesničari dobila izvanredno važno mjesto. Bio je to živ dokaz i ujedno izvanredna pouka pripadnicima tada nastajuće nacionalne političke elite kako se „tuđinac“ može brzo i lako okoristiti „neslogom u našim redovima“. I ne samo to – činjenica da su mletačke snage zaposjele Zadar nakon što su mletačke vlasti od pretendenta na krunu sv. Stjepana, Ladislava Napuljskog, kupile prava na vlast u „cijeloj Dalmaciji“ za 100.000 zlatnih dukata, više je no jasno pokazivala što se zapravo može (uvijek i jedino) očekivati od „tuđinca“! Uvjerljivost takve pouke i poruke ukazivala se u jasnome svjetlu na pozadini aktualnih zbivanja s kraja 19. i početka 20. stoljeća kada su europske kolonijalne monarhije u političkoj kulturi javnih ili tajnih sporazuma međusobno dijelile svijet². S propašću starih multietničkih i multireligijskih imperija dinastija Habsburga i Osmanovića 1918. godine i nastankom novih „nacionalnih“ država, u akademskoj se historiografiji tih novih zemalja konačno posve etablira stav o „tamnom dobu“ u kojem vlada „tuđinska vlast“. Nacionalna se povijest sada dijeli na „zlatno doba“ političke samostalnosti, i „zimski san“ naroda u vrijeme tuđinske vlasti, čime se zapravo stvara i podržava iluzija o „narodu“ kao trajnoj i stabilnoj kategoriji povijesti. Ta se slika duboko usađuje u umove svjesnih pripadnika nacije dugotrajnim ponavljanjem i usvajanjem kroz općeobvezujući i masovni obrazovni proces, pa se, začinjena moralnim poukama, jasno razabire i u djelima profesionalnih povjesničara koji je na taj način reproduciraju i učvršćuju³.

¹ Među najvažnijim djelima F. Račkoga kojima se oblikovao diskurs hrvatske nacionalne historiografije jedno od najistaknutijih mjesta zauzima rasprava „Pokret na slavonskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća“, objavljena u tri nastavka prvih brojeva *Rada JAZU* (2/1868.; 3/1868.; 4/1868.), a koja će praktično sve do danas ostati temelj svakoga pokušaja da se nešto kaže o tome dobu. O Račkome i njegovu djelovanju opširno govori Mirjana GROSS, *Vijek i djelo Franje Račkog*, Zagreb 2004., te posebice o njegovu značenju za oblikovanje hrvatskog historiografskog diskursa Mladen ANČIĆ, Kako danas čitati studije Franje Račkog, u: F. RAČKI, *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*, Zagreb 2009.

² Takve stavove, pouke i poruke zorno ilustrira rečenica kojom Ferdo Šišić u ključnoj monografiji o ovome razdoblju završava prikaz krunidbe kralja Ladislava Napuljskog u Zadru 1403. godine: „Pa tako dan 5. aug., kad je u stolnoj crkvi zadarskoj nadbiskup ostrogonski Ivan od Kaniže pomazao i okrunio Ladislava kraljem ugarskim i hrvatskim, nije bio početak vladanja novoga i opće priznatoga kralja, nego samo početak novih zapleta, s kojih najlucije i opet postrada onaj, što je za taj čin najviše krvi prolio, a to je bio narod hrvatski“ (Ferdo ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, Zagreb 1902., 158)

³ Izvrstan primjer za ilustraciju svih ovih tvrdnji predstavljaju stavovi Nade Klaić o zbivanjima iz razdoblja od 1402. do 1409. iskazani u djelu o zadarskoj srednjovjekovnoj povijesti. Moralno zgražanje nad postupcima „tuđinskih“ aktera („Cjenkanje se između njih – sc. Mlečana i Ladislava, op. M.A. – nastavlja mjesecima, i što se više pregovaranja produžuju, Mlečani nude manju cijenu. To je zaista bilo sramotno i nedostojno za obje strane, da su se toliko nagađale i trgovale“) uklopljeno je u sliku o „nama“

Mitološku sliku prošlosti koja je oblikovana i reproducirana na taj način nije više danas, s iskustvom historiografske autorefleksije posljednjih desetljeća, teško razabrati, poglavito kad se radi o „drugome“ i njegovim slikama povijesti. To jasno pokazuje primjer Egidia Ivetica koji je nedavno upozorio na niz klišeja o Veneciji koji se provlače kroz hrvatsku akademsku historiografiju od kraja 19. stoljeća do danas⁴. No, u iznenađujućem obratu, E. Ivetic umjesto hrvatskih može ponuditi samo vrlo sličan niz „općih mjesta“ talijanske iredentističke historiografije nastale kao zrcalne slike (promašenih i neostvarivih) imperijalnih ambicija 19. stoljeća. Pozivati se danas na tekstove Giuseppa Prage ili Ernesta Sestana, kako to radi E. Ivetic, kao na vrijedna djela koja ocrtavaju srednjovjekovnu stvarnost⁵, znači pozivati se na jednu historiografsku tradiciju koja si je stavila kao cilj „nemoguću misiju“ – dokazati da je istočna obala Jadrana talijanska. Sav besmisao takvih nastojanja postaje jasan uzme li se u obzir da je za same Mlečane, glavne povijesne nositelje ideje „talijanstva“ na tome prostoru, već od 10. stoljeća nadalje ta ista obala uvijek i jedino *Slavonia*⁶. Upućeni na takvu „nemoguću misiju“ povjesničari koji su se poduhvatili toga zadatka nisu si mogli dopustiti luksuz „nacionalne (re)interpretacije“ sačuvanih vrela u skladu s meta-narativom o povijesti „naroda“, kako su to radili hrvatski povjesničari. Problem je zapravo prilično jednostavan – od mletačke srednjovjekovne *Slavoniae*, preko *regnuma Dalmatiae et Croatiae* itd. itd. moglo se, uz malo „(re)interpretacije“ doći do moderne hrvatske

kao pasivnim „pijunima povijesti“ („Čitajući Pavlovića – riječ je o tekstu zadarskoga kroničara Pavla Pavlovića, nap. M.A. – stječemo dojam da je on, kao vjerojatno i većina zadarskih plemića, smatrao krunidbu ugarskim, a ne dalmatinskim pothvatom“ – oba citata potječu iz Nada KLAJČ – Ivo PETRIČIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976., 367 i 368). Da se slika o ovim zbivanjima unutar diskursa nacionalne povijesti može oblikovati u neutralnom registru i bez iskazivanja emocionalnog i moralnog angažmana dokazuje Stanko GULDESCU, *History of Medieval Croatia*, Hague, 1964., 234.

⁴ Vidi Egidio IVETIC, *Venezia e l'Adriatico orientale: connotazioni di un rapporto (secoli XIV – XVIII)*, 239-243, u: Gherardo ORTALLI – Oliver JENS SCHMITT, *Balcani occidentali, Adriatico e Venezia fra XIII e XVIII secolo/Der westliche Balkan, der Adriaarum und Venedig (13.-18. Jahrhundert)* (*Schriften der Balkan-Kommission* 50), Venezia – Wien, 2009.

⁵ IVETIC, Venezia, 247.

⁶ Koliko je duboko misao o tomu da je istočna obala Jadrana *Slavonia* usađena u društveno znanje stanovnika mletačkih laguna o etničko-prostornom uređenju dovoljno jasno, kao najstariji primjer, govori rečenica iz poznatoga djela *Chronicon Altinate* nastalog prije 11. stoljeća, a koja glasi: *Per hoc sinodale concilium, cum conlaudatione clericorum, cum tocius per partes populi a Verona usque ad Panoniae finem et in totum Forogulensium sive Hystriae partis cum Pola et Parentina civitatibus et in capite Slavaniae, quod est civitates nomine Pethena, alia Vegla, tercia Absaro, constituit et ordinavit dominus Helias Gradensem patriarcha per totae istorum provinciae decem et sex spiscoporum* (Giorgio FEDALTO – Luigi Andrea BERTO (pr.) *Cronache (Scrittori della chiesa di Aquileia XII/2)*, Città Nuova, 2003., 208, r. 406-412). Nije ovdje ni mjesto ni vrijeme raspravljati o dubljem značenju toga pojma, a bezbroj potvrda da se doista radi o duboko usađenom dijelu fonda društvenog znanja nudi materijal prikupljen u deset svezaka Ljubićevih *Listina*. Na ovakvoj pozadini misao Ernesta Sestana kako „il veneziano in Dalmazia non era un forestiero, era anzi protetto della stesse leggi dei nativi, che erano anche le sue leggi“, a koju kao „točnu“ citira E. Ivetic (usp. IVETIC, Venezia, 247), bez preciznije kvalifikacije i detaljnoga objašnjenja (koje će ju izvaditi iz konteksta u koji ju stavlja sam E. Sestan) mora izgledati posve promašenom.

nacije i kroz to čak oblikovati njezinu socio-biografiju⁷. No, nikakva domišljanja, interpretacije i reinterpetacije, nisu od materijala povijesnih vrela mogla sklopiti socio-biografiju „talijanske Dalmacije“ jer su na dvije obale Jadrana tijekom srednjega vijeka oblikovane dvije posve (etnički, kulturno, gospodarski itd.) različite društvene zajednice i njihove stvarnosti. Stoga su svi oni koji su tako nešto pokušavali morali intervenirati u samo tkivo izvornog materijala, ne zaustavljajući se ni pred očitim krivotvorenjem, pa i doslovnim izmišljanjem kakvo si je primjerice dopustio Vittalino Brunelli, o čemu više govori kolega Serđo Dokoza u ovome istom broju *Povijesnih priloga*. Vrijedi, međutim ogledati kako taj isti postupak izgleda kod G. Prage, koji je za razliku od N. Klaić⁸, jasno uvidio Brunellijevo potpuno izmišljanje nepostojećih vrela u prikazu prilika početkom 15. stoljeća te je jednostavno izbjegao ukomponirati njegovo pripovjedanje u svoj tekst. Praga polazi od točnih, polutočnih i netočnih navoda kako bi oblikovao cjelovitu sliku u kojoj je jedini „prirodan“ put za istočnojadransku komunu priznati mletačku vlast i tako „vratiti staru talijansku komunalnu dušu“ (*l'antica anima comunale italiana*) u društveni život⁹. Tu konstrukciju podupire Praga navodom prema kojemu se, po prispjeću vijesti o tomu da je u ljeto 1401. godine ugarsko-hrvatski kralj Sigismund zatvoren po pobunjenicima, „Dalmacija osjetila slobodom od svih obveza prema bilo komu, a s novostečenom slobodom općine, jedna za drugom, same se nude Veneciji: 14. srpnja (1401. – nap. M.A.) nudi se Pag, 1. listopada Split, 30. studenoga Zadar“¹⁰. Što doista stoji iza ovoga navoda?

Valja početi od najjednostavnijih stvari, odnosno od toga da je netočno kako se općine nude Veneciji jer:

a/ Pag nije bio u pravnom i stvarnom smislu općina, osim u kratkome razdoblju od 1396. do 1401. godine, a lokalna je elita tu „općinu“ ponudila Veneciji tek kad je postalo jasno da će ponovno biti potčinjeni zadarskoj vlasti (o tim će zbivanjima biti više riječi u drugom dijelu ove rasprave).

b/ Zadarska se općina nije ponudila Veneciji – riječ je tek o ponudi četvorice zadarskih plemića (o kojima će ovdje još biti puno riječi) da zajedno s mletačkim

⁷ Prvu „stazu“ je „probio“ F. Rački (usp. ANČIĆ, Kako danas), a ona je poslije samo širena, prepravljena i ispravljena.

⁸ Za način na koji je N. Klaić prihvatila i u svoje izlaganje uklopila Brunellijeve konstrukcije vidi KLAJIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, 367.

⁹ Za više no znakoviti izričaj *l'antica anima comunale italiana*, koji se u ovome slučaju odnosi na Split, vidi: Giuseppe PRAGA, *Storia di Dalmazia*, Padova, 1954., 140. Pragin je opus i njegove konstrukcije svojedobno pokušao detaljnije orisati Marko ŠUNJIĆ, Đuzepe (Giuseppe) Praga i njegov rad na dalmatinskoj historiji, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* 11/1960., no njegov u načelu dosta uspjeti pothvat nije bilo teško diskvalificirati jer je polazio od toga da je Pragin glavni „griješ“ to što se u njegovu diskursu mogu naći izričaji kao „Prokleta Jugoslavija“ ili „Prokleti Tito“ (ŠUNJIĆ, Đuzepe, 328), što naravno ne može biti argument u raščlambi nečijeg historiografskoga rada.

¹⁰ PRAGA, *Storia*, 135.

vlastima rade na tomu kako bi kralj Sigismund, uz stanovitu odštetu, prepustio zaštitu nad gradom Veneciji¹¹.

c/ Konačno, samo se splitska općina doista nudi Veneciji, no ta je ponuda rezultat složenog lokalnoga razvoja odnosa i prilika na relaciji: aktualne općinske vlasti – s vlasti svrgnuti i prognani plemići – veliki bosanski vojvoda (i stvarno najmoćniji velikaš između Jadrana i Panonije) Hrvoje Vukčić Hrvatinić¹². S obzirom na to da u Veneciji o svemu tomu raspolažu pouzdanim informacijama, ponuda splitskih gradskih vlasti nije čak ni uzeta u ozbiljno razmatranje, kao što je to bio slučaj s ponudom četvorice zadarskih plemića.

No, Pragino se „kreativno“ domišljanje (i prepravljanje) povijesnoga gibanja ne završava na ovim jednostavnim preinakama. Kako bi se to što on radi u potpunosti razumjelo valja voditi računa o tomu da se Praga svim silama trudi biti dijelom korpusa talijanske historiografije, iako, kako je to duhovito primijetio M. Šunjić, „nije ništa napisao iz oblasti italijanske istorije“¹³. No, on stvarno nema oslonca u talijanskoj historiografiji, nema stvarne referentne točke na koju se može osloniti, pa stoga cijelo vrijeme dok piše (i to ne samo djelo *Storia di Dalmazia*) vodi oštri, iako prešutni, dijalog s hrvatskom nacionalnom historiografijom te je zapravo stvarno njezin dio. Njegov je temeljni napor međutim usmjeren negativno, na dokazivanje kako su sve postavke hrvatske nacionalne historiografije netočne. Svakako najvažnija (formalno prešućena) referenca u njegovoj konstrukciji povijesti jest djelo Ferde Šišića, pa je praktično nemoguće razumjeti Pragu bez poznavanja Šišićeva opusa i njegovih stavova o određenim problemima. To se možda najjasnije vidi u Praginu tretmanu uloge i mjesta Hrvoja Vukčića Hrvatinića u zbivanjima s kraja 14. i početka 15. stoljeća pri čemu je referentna točka toga izlaganja Šišićev monografija o Hrvoju. I dok je za Šišića splitski herceg i bosanski veliki vojvoda Hrvoje tragični nacionalni heroj, za Pragu je on oličenje svega što u njegovoj slici svijeta nosi stigmju hrvatskog/slavenskog barbarskog primitivizma u opreci spram uljuđenosti talijanske kulture (kojoj Praga tako očajnički želi pripadati). Kako bi tu sliku dostojno poentirao, Praga se ne libi čak ni očiglednih izmišljotina (istih onakvih kakve je izbjegavao preuzeti od Brunellija), poput one da se Hrvoje posljednji put pojavio na povijesnoj pozornici 1420. godine prigodom napada na Nin, da je tada bio zarobljen i sramotno u okovima doveden u Zadar. Upravo to dovođenje „slavenskoga tirana“, koji nije mogao razumjeti „izvornu talijansku dušu“ dalmatinske komune, služi Pragi za dramatski

¹¹ Odnosni dokumenti mletačkoga podrijetla koji govore o ponudi četvorice Zadrana i razgovorima koji su se povodom toga vodili tiskani su u Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike IV*, Zagreb, 1874., 441-449.

¹² Najveći dio činjenica koje govore o odnosima i zbivanjima u i oko Splita sabrao je i, opširno ali možda ne i najsretnije, interpretirao Grga NOVAK, *Povijest Splita I*, Split, 1957., 210-230.

¹³ ŠUNJIĆ, Đuzepe, 328. Nema nikakve dvojbe o tomu da u dijelu talijanske historiografije G. Praga i danas figurira kao dio nacionalne historiografije upravo zato što je pisao o „talijanskoj“ Dalmaciji – to je uostalom i polazna pozicija E. Ivetica.

vrhunac – Hrvoje je „okovan u željezo“ (*messo in ferri*) doveden „u Zadar poznatog humaniste i vojskovođe Battiste Bevilacqua“ (*a Zara dal famoso umanista e uomo d'arme Battista Bevilacqua*)¹⁴. Tu je, kako i dolikuje slavenskom banditu, počinio konačno vjerolomstvo – pušten je s obvezom isplate 50 dukata, no nikada se više nije pojavio. Što na sve ovo reći osim da je splitski herceg i veliki bosanski vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić *umro još davne 1416. godine*¹⁵! To je posve pozudano znao i G. Praga, no nije teško pretpostaviti kako je vjerojatno računao da njegov talijanski čitatelj ionako ne poznaje materiju, dok će klišej o „slavenskome banditu Hrvoju“ i „talijanskome humanisti i vojskovođi Bevilacqua“ kao njegovoj suprotnosti posve sigurno svome autoru osigurati mjesto u talijanskoj nacionalnoj tradiciji. Ovakvih se i sličnih postupaka s činjenicama i povijesnim vrelima može bezbroj naći na stranicama Praginih tiskanih radova, pa u zaključku valja naglasiti – stavljati opus G. Prage uz bok opusu primjerice Tomislava Raukara, kako to čini E. Ivetic, s idejom da oni realno i plastično ocrtavaju dvije strane jedne povijesne stvarnosti, predstavlja u najmanju ruku neukusnu usporedbu, ako već ne i uvredu znanstvenoj etici.

*

Kako, dakle, danas pristupiti uspostavi mletačke vlasti nad Zadrom žele li se izbjeći klišeji nacionalnoga diskursa, koji uvijek vraćaju na besplodno tlo rasprava 19. stoljeća u kojima se postupak svodio (i svodi) na beskrajno ponavljanje uvijek jednih te istih stavova i zaključaka. Valja, čini mi se, poći od gotovo udžbeničkih postavki koje govore o naravi vlasti i načinu vladanja u predmodernim društvima, odnosno od zaključka da vladari političkih tvorbi toga svijeta jednostavno „nisu nikako mogli ostvariti punu kontrolu nad lokalnim zbivanjima“. Najviše što su mogli postići bilo je osigurati suradnju lokalnih moćnika, vezati ih uz institucije vlasti te na taj način stvoriti kod njih interes za održavanje i reprodukciju oblika države kakvi su tada postojali, što je onda omogućavalo veću ili manju mjeru nadzora središnje vlasti nad djelovanjem lokalnih moćnika¹⁶. Polazeći od te teorijske postavke pokušat ću u ovoj prigodi iz bogatoga tkanja sačuvanih vrela, koja otkrivaju nizove prekrivenih lanaca uzročno-posljedičnih zbivanja, uočljivih u obliku važnijih i manje važnih „događaja“, izvući nekolicinu, čini mi se najvažnijih iz kuta predmeta ove rasprave, niti pripovijedanja. Te dosljedno slijeđene niti pripovijedanja omogućuju onda cjelovitije razumijevanje upravo onoga „događaja“ od kojega sam i pošao – dolaska dva mletačka broda s ukupno šesto vojnika, koji u kratkome roku zaposjedaju Zadar i relativno golemi prostor njego-

¹⁴ PRAGA, *Storia*, 140.

¹⁵ Ne uočavajući poantu, ŠUNJIĆ, Đuzep, 338, ovo registrira kao „hronološki neodstatak“!

¹⁶ Usp. Patricia CRONE, *Pre-Industrial Societies*, Oxford – Cambridge (Mass.), 1989., 45. Model kako iz te polazne točke raščlanjivati odnos središnjih političkih vlasti i lokalnih elita na europskom prostoru od 13. do 17. stoljeća uspješno ocrtava Gerald E. AYMLER, *Centre and Locality: The Nature of Power Elites*, u: Wolfgang REINHARD (ur.), *Power Elites and State Building*, Oxford 1996.

va zaleđa. Pri tomu ću se poglavito koristiti jednom dosad neiskorištenom kategorijom vrela – registrima nastalim djelovanjem zadarskoga kaptola kao „mjesta javne vjere“¹⁷. Uz već poznata i objavljena vrela, kraljevske isprave i dnevničke zabilješke (*Ljetopis*) zadarskoga patricija Pavla de Paula, upravo ta kategorija dokumenata baca novo i neočekivano svjetlo na sve ono što se zbivalo u Zadru i oko njega na razmeđu 14. i 15. stoljeća, omogućavajući dublji uvid u političku kulturu onoga doba.

U raščlambu izvornoga materijala valjalo bi poći od tvrdnje da u našoj historiografiji nedostaje dubinskih istraživanja načina na koji se u realnom prostoru i vremenu ostvarivala vlast i politička moć u pojedinim lokalnim zajednicama¹⁸. Uslijed toga kao akteri zbivanja, poglavito u onim starijim razdobljima, za koja dođuše nije ni sačuvano previše vrela, postaju okrunjene glave, najpoznatiji moćnici čija imena sačuvana vrela spominju te užu ili širu kolektiviteti poput patricijata ili plemstva, odnosno gradova i zemalja, pojmova kojima se opisuju nejasno definirane društvene zajednice. Ovdje ću kao polaznu točku uzeti već spominjani slučaj ponude skupine Zadrana mletačkim vlastima formalno učinjene krajem studenoga i početkom prosinca 1401. godine, koju se nerijetko i u inače kompetentnim raspravama, upravo iz navedenih razloga, znalo interpretirati kao ponudu *grada*¹⁹. No, zapisnici su mletačkih vijeća zapravo vrlo jasni – potkraj studenoga u Veneciji se pojavio stanoviti ser Jakov, koji nastupa u svoje i u ime još „četvorice zadarskih plemića koji predovde, kako on kaže, veliku sljedbu drugih“²⁰. Iz načina na koji mletačke vlasti odgovaraju na ono što im je bilo predočeno razabire se da petorica Zadrana vode *tajne* pregovore, da o tim pregovorima tijela gradske uprave formalno ne znaju ništa (iako ta petorica u tim tjelima očigledno i sami pariticipiraju) te da poticaj za pregovore dolazi iz informacija do kojih je došao

¹⁷ Dosad su objavljena dva sačuvana takva registra (Mladen ANČIĆ, *Registar Artikucija iz Rivignana; Srednjovjekovni registri zadarskoga i splitskoga kaptola I - Posebni otisak iz Fontes: Izvori za hrvatsku povijest* 11, Zagreb, 2007., te Damir KARBIĆ – Maja KATUŠIĆ – Iva PISAČIĆ, *Velika bilježnica zadarskoga kaptola; Srednjovjekovni registri zadarskoga i splitskoga kaptola II - Posebni otisak iz Fontes: Izvori za hrvatsku povijest* 13, Zagreb, 2007.), sačuvani regesti trećega sveska (Nikola JAKŠIĆ, *Regesti zagubljenih zadarskih kaptolskih isprava na razmeđu XIV. i XV. stoljeća, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 40/1998.), dok su preostala dva registra u procesu obradbe i pripreme za tisak.

¹⁸ Rijetki izuzetak u odnosu na izrečenu tvrdnju i putokaz za dalja istraživanja situacije u dalmatinskim gradovima predstavlja rasprava kakva je ona T. Raukara o načinu vladanja splitskom općinom u 14. stoljeću (usp. Tomislav RAUKAR, 'Consilium generale' i sustav vladanja u Splitu u XIV. stoljeću, u: *ISTI, Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split 2007.).

¹⁹ Samo kao primjer usp. Marko ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo, 1967., 37, gdje se govori kako „se 30. XI 1401. g. (Veneciji – nap. M.A.) ponudio i Zadar“ te da su mletačke vlasti „savjetovale njegovima (sc. grada – nap. M.A.) izaslanicima da se odmah upute kralju Sigismundu“.

²⁰ U zapisniku od 1. prosinca 1401. govori se o onome što je bilo predloženo *per istum ser Jacobum pro parte illorum civium Jadrensiūm* (LJUBIĆ, *Listine* IV, 441). U zapisniku, pak, od 6. prosinca riječ je o onome što je predloženo *per hunc valentem virum fidelem nostrum* (sc. *ser Jacobum* – nap. M.A.) *suo nomine et nomine aliorum quatuor nobilium Jadrensiūm habentium, ut dicit, magnam sequelam aliorum* (Isto, 442).

(za zapisnik, ali ne i za stvarne pregovore) anonimni „prijatelj“ u izravnome razgovoru s ugarsko-hrvatskim kraljem Sigismundom²¹. Važnijim od samoga predmeta razgovora, od čega i inače nije bilo ništa, čini mi se mehanizam donošenja i provođenja važnih odluka – petorica su „zadarskih plemića“ očito uvjereni da mogu ostvariti ono što se eventualno dogovore s mletačkim vlastima, oslanjajući se na „veliku sljedbu drugih“. No, tko su ta „petorica zadarskih plemića“ koje u studenom i prosincu 1401. u Veneciji zastupa ser Jakov?

Iz svega onoga što se u Zadru i oko njega događalo u razdoblju koje je ovdje predmet interesa nije teško utvrditi bar četvoricu, polazeći dakako od imena „ser Jakov“. Iza toga se, naime, imena nedvojbeno krije dobro poznati ser Jakov de Raduchis, podrijetlom iz Senja i (najvjerojatnije) rodbinski povezan s tamošnjim potknežinom Davidom Radunićem, koji je završio pravne studije u Padovi stekavši doktorat (u vrelima se najčešće označuje kao *legum doctor*) te se sa stečnom titulom vratio u Zadar. Tu se oženio unukom najmoćnijega Zadranina prve polovice 14. stoljeća, Kože de Saladinisa, koja mu je donijela golemi miraz, ali je taj brak gotovo sigurno i silno uvećao društveni ugled (ono što se u novije doba naziva „simbolički kapital“) samoga ser Jakova. Taj je ugled već početkom 80-ih godina 14. stoljeća davao ser Jakovu izvanredno važnu ulogu u životu grada pa je tako, dobrim dijelom vjerojatno i stoga što je imao doktorat prava, čak zastupao i kralja Ludovika pri sklapanju mira kojim je u Torinu 1381. godine okončan rat Venecije s Genovom i ugarsko-hrvatskim kraljem. Od tada se ser Jakov stalno pojavljuje u javnome životu grada, kao rektor, poklisar općine i u nizu drugih funkcija, pa se njegovo ime vrlo često sreće i na stranicama dnevnčkih zabilješki ser Pavla de Paula, gdje je zabilježen tek djelić bogatoga društvenog života Zadra ovoga doba. Za ovu se prigodu, međutim, čini posebice važnom jedna situacija iz početka 1397. godine koju, doduše škrto i bez detalja, bilježi već spominjani Pavao de Paulo. Naime, u to se doba ugarsko-hrvatski kralj Sigismund vraćao u svoja kraljevstva nakon katastrofalnoga poraza pod Nikopoljem prethodne godine i susljednoga bijega niz Dunav i preko Crnoga Mora do Konstantinopola. Što ga je to posebice motiviralo na takvo ponašanje danas nije baš posve jasno, no tom se prigodom kralj krenuo oštro obračunavati s onima koji su još od početka 90-ih godina radili na njegovom uklanjanju i dovođenju novoga anžuvinskoga vladara iz Napulja. Tako je, između ostaloga, tražio da pred njega u Knin dođu i izaslanici zadarske općine, desetorica najuglednijih plemića, a tražio je i poimeničnu odgovornost i osobnu nazočnost trojice pripadnika šire rodovske zajednice zadarskih

²¹ Znakovita je formulacija ostala nezamijećena u literaturi: *illi nobiles principaliter inclinaretur (ad secundum partitum propositum per eos – op. M.A.) ... tenentes maxime pro constanti, quod ita sit rei veritas ... quod alias amicus ille, quem dixit, loqutus fuerit de ista materia cum domino rege Sigismundo, et habuerit tantum de sua dispositione et intentione circa hoc, quantum dicit* (LJUBIĆ, *Listine* IV, 443). Čini se najprihvatljivijim u formulaciji *amicus ille* vidjeti Zoila de Nassisa, koji je u ovo doba vjerno služio u Sigismundovoj pratnji, pa je 1404. godine zabilježen i kao Sigismundov *castellanus Budensis* (Elemér MÁLYUSZ, *Zsigmondkori oklevéltár* II/1, Budapest, 1956., 382-3, nr. 3085).

plemića de Grisogonisa. Gdje je i na koji način Sigismund prikupio informacije na temelju kojih je tražio odgovornost nemoguće je razabrati, no da su te informacije ipak bile na određeni način relevantne pokazuje to što je otac jednoga od pozvanih, naime „pokojni gospodin Ivan“ de Grisogonis, otac pozvanoga Dojka, pet godina ranije od kralja Ladislava doista dobio privilegij kojim mu je darivana utvrda Obrovac iznad istoimenoga grada, i to poglavito stoga što je njegov brat Krešo, služeci Ladislava bio zarobljen te je u zatvoru i okončao život²². No, izgleda da su se informacije kojima je kralj raspolagao odnosile i na neka novija zbivanja, ali su oni koje je kralj po svemu sudeći stvarno htio uhvatiti na vrijeme pobjegli. Naime, kad su zadarski uglednici stigli u Knin i izašli pred kralja, trojica pripadnika rodovske zajednice de Grisogonis su se relativno lako opravdala²³, ali među uglednicima nije bilo ser Jakova de Raduchisa, kojega je kralj najvjerojatnije htio stvarno uhvatiti. Uglavnom, dan nakon što je glavnina zadarskoga izaslanstva napustila Knin, dakle 3. veljače 1397. godine, izdao je kralj pisani nalog za dalmatinsko-hrvatskog bana i zadarske gradske vlasti kojim je tražio zaplijenu svih dobara Jakova de Raduchisa, ali i trojice braće de Matafaris, naime nadbiskupa Petra i njegove braće Ludovika (Lajoša – *Loissiusa*) i „kraljevskoga viteza“ (*regius miles*) Gvida, koji su već ranije napustili grad i prešli na susjednu talijansku obalu Jadrana²⁴. To što su braća de Matafaris na ovaj način dovedena u svezu s Jakovom daje naslutiti da su se upravo njih dvojica (bivši se nadbiskup više nikad nije vratio u grad) nalazili u onoj skupini koju je Jakov zastupao u pregovorima s mletačkim vlastima prosinca 1401. godine.

Iz tih se kasnijih zbivanja, ali i natuknica koje sežu u sredinu 90-ih godina 14. stoljeća, može s puno sigurnosti zaključiti da je četvrti član te skupine bio plemić Šimun de Detrico. No, sudeći prema sačuvanim i poznatim vrelima, tijekom 90-ih godina 14. stoljeća Šimun ipak nije bio tako važna i ugledna osoba kao Jakov i braća de Matafaris. Doduše, još 1393. godine, u vrijeme dok je zadarska općina u potpunosti kontrolirala (nekad kraljevsku) komoru soli i tridesetnine, Šimun je bio zakupnik prihoda ove gradske komore na otocima i kopnenom dijelu grad-

²² Dokument je tiskan u: Franjo RAČKI, Izvadci iz kraljevskoga osrednjega arkiva u Napulju za jugoslavjensku poviest, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* VII/1868., 38-39, 28. listopada 1392.

²³ Aferu oko poziva pred kralja, izrečenih optužbi i susljednoga postupka pravdanja pred kraljem u Kninu sredinom siječnja 1397. relativno podrobno opisuju Pavao de Paulo, koji je u svemu tomu igrao, po svome iskazu, važnu ulogu (Ferdo ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskog, *Vjestnik kr. Hrvatsko-dalmatinsko-slavonskog zemaljskog arkiva* VI/1904., 22-23)

²⁴ Kraljev zahtjev za plijenidbom dobara de Raduchisa i braće de Matafaris prepričava Pavao de Paulo (ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 24), donoseći, sukladno svojoj navici detaljnoga bilježenja, datume pojedinih dokumenata. Upravo je stoga i moguće razabrati da su nalozi za plijenidbu nastali nakon što je većina uglednih Zadrana, prema ranijem unesku u dnevničke zabilješke, napustila Knin (ovi su otišli 2. veljače – vidi prethodnu bilješku – a kraljevski su nalozi nosili nadnevak 3. veljače). Iz ovakve kronologije s jedne, i činjenice da Jakov, Ludovik i Gvido, nisu ni išli u Knin te da ih više nije bilo u Zadru, iako su očito spadali među deset najuglednijih (*decem nobiles potiores*), s druge strane, može se zaključiti da je Sigismund pokušao varkom namamiti prave optuženike da izađu pred njega.

skoga kotara, izuzimajući Pag²⁵. Uz Jakova de Raduchisa bio je u veljači 1395. izaslanik zadarskih gradskih vlasti pri svečanom sklapanju mira između sukobljenih građana Trogira, a onda je, opet zajedno s Jakovom, u ožujku iste godine zabilježen i kao jedan od trojice gradskih rektora²⁶. Potkraj iste godine odlazi pred sudbeni stol Hrvata u Podgrađu formalno kao zastupnika gradskih vlasti, no, i to je važno naglasiti, spor se odnosio na posjede braće de Matafaris²⁷. Konačno, kada je Veliko vijeće u siječnju 1397. godine određivalo tko će općinu zastupati pred kraljem Sigismundom u Kninu, upravo je Šimun, zajedno s Pavlom de Paulo i Krešom de Varicassisom, dobio taj zadatak²⁸. Na samome početku svibnja te godine Šimun je bio ponovno biran za jednoga od tri gradska rektora, no zahvalio se na toj dužnosti²⁹ pa se čini da bi se to moglo dovesti u svezu s odnosom gradskih vlasti prema kraljevskome nalogu za zaplijenu dobara odbjeglih Jakova de Raduchisa i braće de Matafaris. Ovi škrti podaci iz sačuvanih i poznatih vrela daju naslutiti, što će biti potvrđeno Šimunovom ulogom u kasnijim zbivanjima nakon 1401. godine, da su njega, Jakova de Raduchisa i braću de Matafaris od kraja 90-ih godina 14. stoljeća vezivale čvrste spone društvenosti koje su se nadovezivale te onda i povratno djelovale na važnu ulogu koju su zajedno igrali u političkome životu gradske općine.

No, dok je njih četvoricu bilo relativno lako povezati već i dokumentima iz 90-ih godina 14. stoljeća, petog člana skupine koja se upustila u „tajne“ pregovore s mletačkim vlastima mnogo je teže otkriti. Tek uvid u stanje prilika nakon 1401. godine, odnosno u vrijeme kad je Zadar priznao vrhovnu vlast kralja Ladislava, upućuje na zaključak kako se vjerojatno radilo o Gabrijelu de Nosdrogni, koji je i sredinom 90-ih godina spadao među najuglednije gradske plemiće, pa se kao takav našao i na popisu onih plemića koji su izašli pred kralja Sigismunda u Kninu u siječnju 1397³⁰.

Ova su dakle petorica gradskih uglednika i moćnika početkom 15. stoljeća računala na „veliku sljedbu drugih“ i iz toga izvedenu mogućnost da vlastite planove realno mogu i ostvariti djelovanjem u institucijama gradske vlasti. Njihove su veze, međutim, nadilazile horizonte „gradske politike“ te su bili upleteni u koncentrične krugove moći koji su vodili sve do kraljevskoga dvora i kralja Sigismunda, kako se to dade vidjeti iz poziva na informacije dobivene od anonimnoga „prijatelja“ koji im je prenio ono što je navodno čuo od samoga kralja u izravnome razgovoru. No, nisu stvarni vladari zadarske općine ovoga doba kon-

²⁵ ANČIĆ, *Registar Artikucija*, 253-257.

²⁶ Tadija SMIČIKLAS – Miljen ŠAMŠALović, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije XVIII*, Zagreb, 1990., 6, 14.

²⁷ ANČIĆ, *Registar Artikucija*, 266-269.

²⁸ ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 23.

²⁹ Isto, 24.

³⁰ Isto, 23.

taktirali samo s kraljem Sigismundom i mletačkim vlastima – niti mjesec dana nakon Jakova pojavio se u Veneciji još jedan član ove skupine, ali u posve iznenađujućoj i neočekivanoj misiji. Naime, 28. prosinca 1401. godine na dnevnome redu zasjedanja mletačkoga Vijeća umoljenih našao se zahtjev što ga je još ranije mletačkim vlastima predao Ludovik de Matafaris i to u ime nikog drugog do velikog bosanskog vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića³¹. Ono što je Ludovik u ime vojvode Hrvoja tražio od mletačkih vlasti u ovoj prigodi i nije toliko važno koliko je važna činjenica da je on donio vjerodajno pismo (*cum litteris credentialibus*) samoga vojvode, što praktično znači da su kontakti s velikim vojvodom bili stvarno istodobni započetim pregovorima s Mlečanima. Naime, Ludovik nije tek tako iznenada i „iz vedra neba“ mogao postati poklisar bosanskoga vojvode, odnosno morao je na određeni način steći njegovo povjerenje te provesti stanovito vrijeme u njegovoj službi i pratnji, da bi mu uopće bila povjerena bilo kakva pregovaračka misija.

S takvim se spoznajama posve mijenja i perspektiva iz koje se onda promatraju oni pregovori koje je vodio Jakov de Raduchis – riječ je o tomu da je kontaktima na različitim stranama, s anonimnim „prijateljem“ koji je imao pristup kralju Sigismundu, s mletačkim vlastima, i konačno s velikim vojvodom Hrvojem Vukčićem, skupina gradskih moćnika stvarno ispitivala gdje se najbolje i pod najpovoljnijim uvjetima u datoj situaciji može tražiti vlastita, ali i budućnost zadarske općine. Ovdje valja tek na trenutak zastati i u najgrubljim crtama orisati prilike u kojima se sve ovo događalo, portretirajući različite čimbenike društvenog i političkog života širega istočnojadranskog prostora koji su mogli utjecati na stanje i budućnost zadarske općine.

*

Još od kraja 80-ih godina 14. stoljeća široki prostor od Podunavlja do istočne obale Jadrana potresala je duboka infrastrukturna društvena kriza koja se u sačuvanim vrelima najvidljivije pojavljuje u obliku žestokih političkih prijevora i iz njih proizašlih oružanih sukoba praćenih brzim, nekad čak i vrlo naglim, promjenama rasporeda društvene moći. Najslikovitije je riječima jednog suvremenika to stanje 1405. godine opisao u pismu upućenom bosanskom vojvodi Sandalju Hraniću dubrovački plemić ser Nikola de Gondola: „koliko mi nahodimo u knjigah jer' od potopa svijeta nije se toliko svijet smel i vrtjel, koliko sđe“³². U pozadini tih smutnji i prevrata o kojima govori ser Nikola de Gondola razabiru se, u prvome redu, poremećaji izazvani prodorom tržišnih odnosa u jedan svijet koji je dotad najvećim dijelom počivao na sustavu recipročnih osobnih odnosa kroz koje su se, bez posredovanja novčanog medija, razmjenjivale usluge i dobra. Mogućnost, koja se sada sve jasnije ukazivala, da se ama baš sve pretvori u novac i da se svemu

³¹ LJUBIĆ, *Listine* IV, 451.

³² Ljubomir STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma I (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda: Spomenici na srpskom jeziku* knj. XIX), Beograd – Sr. Karlovci, 1929., 261.

iskaže novčana protuvrijednost duboko je zbunjivala suvremenike, čak i one koji su u praktičnome životu ovo doista svakodnevno radili. Ponajbolje to ilustrira primjer poklisara splitske općine (grada čiji su stanovnici dobrim dijelom i živjeli upravo od trgovine) koji su ostali zbunjeni kad im je 1413. godine kralj Sigismund, na ponudu da će splitska općina za račun prepuštanja vlasti nad Bračom o svome trošku u vrijeme rata služiti kralju galijom, odgovorio rečenicom: „Ne ćemo uvijek ratovati, nego će se vidjeti, koliko ćete vi novaca dati“. Za slučaj da upravljačima općine nije bilo do kraja jasno o čemu se radi, poklisari su kraljeve riječi propratili svojim komentarom: „Ukratko: on hoće novaca“³³. Naravno da su takvi tektonski poremećaji dovodili u pitanje i postojeće ideološke sheme te uopće tradicionalnu sliku svijeta i u tome sklopu mjesto i ulogu pojedinca i društvenih kolektiviteta u njoj.

U takvim novim okolnostima u kojima su čak i *honor* i *status*, apstraktne vrijednosti koje su definirale društveni položaj i ugled osobe kroz položaj u sustavu kraljevske vlasti, mogle biti iskazane u novčanoj protuvrijednosti, i sama je kraljevska vlast, odnosno institucionalna struktura onodobne države, bila izložena silnim kušnjama. Obilježena takvim strukturalnim odrednicama, prva je polovica vladavine kralja Sigismunda (1387.-1437.) protekla u silovitim izazovima kraljevskome autoritetu ideološki uokvirenima ponajprije starim dinastičkim shvaćanjima. Sve do 1409. godine Sigismund je bio prisiljen gasiti tinjajuću latentnu pobunu koja je s vremena na vrijeme dobivala masovne razmjere, pri čemu se jasno razabire da je prvotna politička mobilizacija u krugovima aristokratske elite počivala, u prvome redu, na neravnovesju u distribuciji oskudnih resursa kojima je vladar raspolagao i dijelio ih onim velikašima koji su iskazivali trajnu lojalnost. No, i sam je kralj bio razapet između starih vrijednosti i ideoloških shema i novih shvaćanja o tome da je svemu moguće naći i iskazati novčani ekvivalent. S jedne je strane dolazio do golemih sredstava kroz različite transakcije s velikašima koje su bile su zaogrnutе različitim oblicima odnosa (zalog, zakup, darovi itd.), no već su suvremenici bili posve uvjereni da se kod Sigismunda „sve može kupiti“. Taj se stav jasno razabire iz napatka mletačkim poklisarima na Sigismundovu dvoru od 1. lipnja 1410. godine – poklisari su, naime, središnjim vlastima javljali da su kralj i njegov stric, „kako bi se održali prijateljski odnosi“, tražili vraćanje mjesta koje je Republika zaposjela u Dalmaciji, odnosno tražili su da Mlečani „pokažu drugi način na koji bi se prijateljstvo moglo održati“³⁴. U odgovoru su na tako postavljanje problema središnje vlasti nalagale poklisarima da uz puno uljuđenosti u dugim i zaobilaznim razgovorima ozbiljno ponude kralju 50.000 dukata i

³³ Za podroban opis okolnosti u kojima je sve ovo izrečeno i napisano usp. NOVAK, *Povijest Splita*, 240.

³⁴ LJUBIĆ, *Listine* VI, 94: *vel quod ostenderemus aliam viam, qua dicta amicitia posset conservari*.

stanovite darove ako se odrekne cijele Dalmacije i Knina³⁵. S druge strane, tako je dobivena sredstva trošio kralj velikim dijelom na pothvate motivirane ideološkim shemama o dinastičkim pravima i obvezama, uslijed čega je vrlo često izbivao iz kraljevstva u kojem je stvarno bio izborni kralj³⁶. Čudnu kombinaciju srednjovjekovnih shvaćanja i nove prakse možda najplastičnije ocrtava činjenica da se vladar, kojega je inače pratio glas da sve prodaje, nije odrekao ambicija gotovo ranosrednjovjekovnog imeprijalnoga autoriteta. Tako je 1412. mogao ustvrditi da ga je sâm Bog pozvao upravljati cijelim svijetom (*ad totius orbis regimen*), da bi taj stav onda potvrdio i simboličkim činom 1416. godine zasjevši, za posjeta pariško-me Parlamentu (vrhovnoj sudbenoj instanci Francuskoga Kraljevstva), na mjesto rezervirano za kralja i pri tomu još svečano nobilitirajući jednu od stranaka na sudbenom ročištu³⁷.

Najveći je izazov za kralja svakako predstavljao val pobune između 1401. i 1403. godine, kada se na trenutak činilo da će Sigismund, provevši čak nekoliko mjeseci u zatvoru u proljeće/ljeto 1401. godine, izgubiti krunu sv. Stjepana u korist napuljskoga Anžuvince Ladislava. Ta je kriza bila prevladana intervencijom i pogađanjem velikaša lojalnih Sigismundu kao što je njihovom, sad već i oružanom, intervencijom prevladana i kriza u ljeto 1403. godine. Preuzevši od tada osobno upravljanje krizom, sam je kralj osobno predvodio vojni pohod u ljeto 1405. godine, kojim su ostvareni uvjeti za konačno instaliranje trajnijih oslonaca kraljevskoga autoriteta na „području vladavine Slavonijom“ (*regnum Slavoniae*). Preduvjet je za to bilo stvaranje političke stabilnosti, koja je osigurana tako što je u siječnju 1404. godine po kraljevu nalogu održan sabor slavonskog plemstva na kojem je utvrđen i u pisanoj formi sastavljen popis pobunjenika protiv kra-

³⁵ Isto, 95 i d. Ako je u Sigismundovu postupku doista i bilo političkoga lukavstva i kupovanja vremena za predstojeći vojni pohod prema jugu, što se i vidi iz rasprava oko slijedećega naputka poklisarima, onoga od 2. rujna iste godine (Isto, 108-115), onda se mora zaključiti da se i sam kralj koristio glasinom kako se kod njega sve može izraditi „na drugi način“ odnosno novcem!

³⁶ Oris prvih dvaju desetljeća Sigismundove vlasti u Bálint HÓMAN, *Gli Angioni di Napoli in Ungheria 1290-1403*, Roma 1938., 482-535, još uvijek nije izgubio ništa od svoje aktualnosti te i nadalje pruža sigurne temelje zaključivanju. Noviji solidan prikaz prve polovice Sigismundove vladavine, no iz vrlo suženoga očišta središnje kraljevske vlasti i „matičnoga“ Ugarskog Kraljevstva (što se, inače, ne očituje tako jasno kod Hómana), stvarno tek jedne od „zemalja krune sv. Stjepana“, ocrtava Pál ENGEL, *The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London – New York, 2001., 195-208. Shvaćanje po kojemu je kriza Sigismundove vladavine bila prevladana 1403. godine, kako ga zastupa i obrazlaže P. Engel, posve korespondira s njegovom suženom perspektivom, ali postaje neodrživo s uvidom u golemi broj činjenica prikupljenih (uz ne baš uvijek najsretnije interpretacije), primjerice, u Dubravko LOVRENOVIĆ, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463*, Zagreb – Sarajevo 2006., 23-212. Iz toga materijala postaje razvidno da je proces konsolidacije vlasti trajao sve do 1410. godine, no ni tada nisu ostvareni svi postavljene ciljevi.

³⁷ Obje epizode u razglabanju preživljavanja srednjovjekovnih ideoloških shema o naravi imperijalne vlasti prepričava Bernard GUENÉE, *States and Rulers in Later Medieval Europe* (izv. *L'Occident aux XVe et XVIe siècles*, 1971), Oxford – New York, 1985., 8-9.

ljevske vlasti, čime je uspostavljena klima kakvoga-takvoga povjerenja³⁸. Situacija je u Slavoniji posve konsolidirana uzdizanjem grofova Celjskih, koji su „preko noći“ stekli goleme posjede, bansku čast te čak i pravo postavljanja zagrebačkoga biskupa, dok je njihovu lojalnost kralju osiguravala velikim dijelom i činjenica da se upravo tada Sigismund oženio Barbarom Celjskom. Time je pobunjenička zona svedena na „područje vladavine Dalmacijom i Hrvatskom“ (*regnum Dalmatiae et Croatiae*) i Bosansko Kraljevstvo, a to će žarište Sigismund uspjeti dijelom sanirati tek 1408. godine pobjedom pod Doborom. Uslijedilo je sklapanje niza političkih aranžmana kojima je ipak bio praktično prisiljen prihvatiti status koji su pojedini pobunjenici stekli u odnosima s napuljskim pretendentom. I stvarno i formalno „dinastičko pitanje“ je konačno skinuto s dnevnoga reda političkoga života „zemalja Krune sv. Stjepana“ Ladislavovom prodajom posjeda koje držao i kraljevskih prava na Dalmaciju 1409. godine, a završni je pothvat punoga konsolidiranja kraljevske vlasti trebao uslijediti 1410. godine činom krunidbe bosanskom kraljevskom krunom.

U kontekstu ovakva prikaza valja posebice naglasiti – iako se krug pobunjenika povremeno širio na sva kraljevstva Krune sv. Stjepana, kako se dogodilo i između 1401. i 1403. godine, stvarno je žarište nezadovoljstva doista još od sredine 80-ih godina 14. stoljeća bilo u krajevima južno od Drave, gdje središnja kraljevska vlast, kako je već rečeno, sve do 1405. godine nije uspjela namjestiti i održati pouzdane lokalne moćnike. Objašnjenje takve prostorne distribucije pobunjeničkog elementa mora uzeti u obzir najmanje tri važna čimbenika:

a/ tek marginalno sudjelovanje velikaša s ovoga prostora u kraljevskoj podjeli resursa

b/ činjenicu da je brza i lako održiva pomorska veza s anžuvinskom južnom Italijom uvelike pomagala stalno podgrijavanje starih ideoloških obrazaca iskazanih kroz lojalnost dinastiji koja je vladala tijekom cijeloga 14. stoljeća

c/ od posljednjih godina 14. stoljeća jasno se razabire da su stvarno središte i jezgra pobune postali rodovski posjedi Hrvatinića, ili još preciznije tada velikog bosanskog vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića, u zapadnome dijelu današnje Bo-

³⁸ Sabor (*congregacio generalis*) na kojem je sastavljen definitivni popis pobunjenika i javno potvrđen pečatima petorice velikodostojnika koji su tu bili nazočni (zagrebački biskup Eberhard de Alben, dalmatinsko-hrvatsko-slavonski banovi Ladislav de Gordova i Pavao Bissen, mačvanski ban Ivan de Maroth te Martin Ders Sredački) spominje se u jednoj ispravi iz lipnja 1406. (Andrija LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (1395-1420.)* V, Zagreb, 1992, 286-288, 19. lipanj 1406.). Dokument inače registrira postupak vraćanja posjeda, proveden doduše tek u lipnju 1406. godine, plemićima kojih se imena nisu nalazila na tome popisu, ali im je posjede svejedno oduzeo i sebi prisvojio službenik bana Pavla Bissena. Datiranje sabora u siječanj 1404. godine temelji se na činjenici da je sačuvana jedna isprava koja je registrirala njegov rad (dokument je tiskan u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 237-238, 3. siječnja 1404.). Okolnosti u kojima je „transparentniji“ postupak kraljevske vlast s pobunjenicima, uspostavljen 1404. godine, zamijenio ranije arbitrarno ponašanje, što je uočljivo i iz gornjega primjera, precizno i jasno o crtava HÖMAN, *Gli Angioni*, 526-527.

sne i Hercegovine te da upravo odatle polaze veze kojima se na različite načine mobilizira plemstvo protiv aktualnoga kralja.

K tomu valja pripomenuti kako su moć pobunjenika ali i samo značenje pobune bili povezani s pristupom, nadzorom i kontrolom nad primorskim gradovima, onim točkama koje su bile stvarna čvorišta i uporišta komercijalizacije društvenoga života. S time u svezi valja držati na umu kako je mreža neagrarnih i urbanih naselja, oblikovanih na istočnoj obali Jadrana u ranijim vremenima, podržavala u 14. stoljeću vrlo složeni i dalekosežni sustav razmjene svakodnevnih životnih potrepština, sirovina i luksuznih proizvoda, iz kojega su se na razne načine crpila znatna sredstva. Iako su gradovi poput Zadra, Splita ili Dubrovnika, razvojnom razinom i realnom moći pa konačno i izgledom, daleko nadilazili urbana središta svih „zemalja Krune sv. Stjepana“, samo se ovaj posljednji, i to zahvaljujući izrazitoj nerazvijenosti neposrednoga zaleđa, uspio oblikovati kao doista autonoman politički organizam koji se uspješno nosio i s najmoćnijim velikašima svoga zaleđa. Svi su ostali gradovi, neki više neki manje, bili ukopljani u lokalne političke mreže, pri čemu se to uklapanje manifestiralo razvedenim sustavom političkih, gospodarskih i obiteljskih veza s lokalnim moćnicima i velikašima zaleđa (što nije uvijek lako detektirati u sačuvanim vrelima³⁹). Taj i takav sustav veza onda objašnjava kako su i zašto gradovi predstavljali, izravno ili neizravno, snažan oslonac pobune i omogućavali njezino dugo održavanje.

Dugo je trajanje pobune, praktično od sredine 80-ih godina 14. stoljeća, rezultiralo postupnim ali i čvrstim strukturiranjem te institucionaliziranjem odnosa između njezinih sudionika. Vremenom se kao predvodnik na pobunjeničkoj strani izdvojio prvotno veliki bosanski vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, koji je kao važan posrednik između kraljevske vlasti i lokalnih moćnika gradio pozicije još od 70-ih godina 14. stoljeća. Vojvoda je Hrvoje u drugoj polovici 80-ih godina proširio svoje polje djelovanja i na Hrvatsko Kraljevstvo te je njegov brat Vuk čak tri godine (1392.-1394.) i formalno obnašao titulu dalmatinsko-hrvatskoga bana, raspolažući i stvarnim mehanizmima moći, a sve u ime pretendenta na kraljevsku krunu koji je sjedio u Napulju. Uglavnom, vještom uporabom različitih sredstava, od dijeljenja posjeda i povlastica u ime (neokrunjenog i nepriznatog) kralja iz Napulja, preko pregovora, sve do prijetnje pa i stvarne uporabe nasilja te oduzimanja posjeda onima koji se nisu bili spremni pokoriti njegovoj volji, do početka je 15. stoljeća stekao Hrvoje poziciju neprijepornoga autoriteta i velike realne moći. Iako su na samome razmeđu 14. i 15. stoljeća još uvijek bile zamjetljive pojedine točke snažnoga otpora, Hrvoje je u to doba praktično kroz različite aranžmane,

³⁹ Tek je nedavno Damir KARBIĆ, Odnosi gradskog plemstva i bibrirskih knezova Šubića: Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, *Povijesni prilozi* 35/2008., upozorio na neravnovesje u međusobnim odnosima velikaša i gradova, pokazujući primjerom Šubića Bibrirskih tko je u tim odnosima imao jasnu nadmoć. Za ilustraciju problema s vrelima usp. izvanredan primjer u Mladen ANČIĆ, *Politička struktura kasnosrednjovjekovne Bosne*, u: ISTI, *Na rubu zapada: Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb, 2001., 67.

počevši od izravne vlasti do patronatsko-klijentelističkih odnosa, kontrolirao najveći dio prostora Hrvatskoga Kraljevstva od Drave do Jadrana, kao i Bosansko Kraljevstvo. Njegovu snažnu poziciju i utjecaj, čak i u krajevima između Save i Drave, jasno zasnjeđuju prilike kakve tamo vladaju nakon masovne pobune i Ladislavove krunidbe u ljeto 1403. godine – pravi val akcije oduzimanja posjeda pobunjenicima, njihove podjele Sigismundovima pristašama te podjeljivanja formalnih oprosta zbog sudjelovanja u pobuni razvidno se zrcali već na razini materijala suvremenih vrela prikupljenih u arhivu HAZU⁴⁰. Podlogu Hrvojeva djelovanja i utjecaja u ovim krajevima tvorilo je, između ostaloga, i to što je od 1396. njegov brat, bivši ban Vuk, držao utvrdu Veliki Kalnik, između Križevaca i Varaždina, te je tamo još i 1399. godine namještao svoje kaštelane⁴¹. Valja, međutim, svakako upozoriti da stanje u krajevima sjeverno od Save nikad nije bilo onakvo kakvo je zasnjeđeno za krajeve južno od Save, gdje je razina Hrvojeva utjecaja i kontrole bila znatno viša, dijelom i stoga što je na pobunu u krajevima između Save i Drave velikoga utjecaja imala i ugarska aristokracija. No, bez obzira na regionalne razlike u dosegnutoj razini kontrole i utjecaja Hrvoje je sve to formalno ostvario u ime Ladislava, ali se sam protukralj dotad nigdje nije izravno pojavljivao. Teško može biti dvojbe glede toga da se bosanski veliki vojvoda pri svemu tomu oslanjao na fond „društvenoga znanja“ utemeljen na iskustvu stečnom u ranijim sličnim situacijama – primjerice u vremenima kad su na razmeđu 13. i 14. stoljeća svoju vlast na ovome istome području izgradili i oblikovali rodovi Šubića Bribirskih i (Babonića) Blagajskih. Dostatno je za ovu prigodu samo, bez detaljnije razrade, ukazati na činjenicu da je organizirao svoj vlastiti (po svemu vladarski) dvor, s kancelarijom, predstojnikom za financije („protovestijarom“) i brojnim „familijarima“, a uz to je raspolagao i razvedenim upravnim aparatom koji je počivao na razrađenim patronatsko-klijentelističkim vezama⁴². „Klasičnim“ se u tome smislu razrađenog sustava vlasti, koji počiva na već uhodanim obrascima mišljenja i ponašanja, ukazuje uspostava Hrvojeve vlasti i kontrole nad velikom kraljevskom zakladom, cistercitskom opatijom u Topuskom.

Ono, pak, što se oko opatije događalo na prijelomu 14. i 15. stoljeća, prije no što je njome ovladao herceg Hrvoje, a o čemu se može suditi temeljem ne baš tako

⁴⁰ Usp. regeste sačuvanih isprava pohranjenih u tome arhivu prema Jakov STIPIŠIĆ – Miljen ŠAMŠALOVIĆ, *Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije (Inventar), Zbornik Historijskog instituta JAZU* 2/1959., 334 i d., nr. 1264 i d. – najveći dio tih dokumenata objavio je Ive MAŽURAN, *Povijesni izvori Slavonije, Baranje i Srijema: Svezak I. 1390.-1409.*, Osijek 2002., no zbog lošeg čitanja i mnoštva pogreški ta je zbirka vrela uporabljiva samo kao pomoćno sredstvo istraživanja.

⁴¹ Pál ENGEL, *Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti HAZU* 18/1998., 59-60 – Engel kao službenike Hrvatinića navodi i kaštelane Andriju Strezivojića i Tvrdislava Galešića iz 1404. i 1405. godine, no čini se da su oni ipak bili službenici (Babonića) Blagajskih.

⁴² Preciznije definiranje naravi veza koje su prožimale piramidu vlasti što ju je Hrvoje Vukčić Hrvatinić izgradio omogućuju teorijske postavke razrađene u Gunner LIND, *Great Friends and Small Friends: Clientelism and Power Elite*, u: Wolfgang REINHARD (ur.), *Power Elites and State Building*, Oxford 1996.

brojnih sačuvanih i poznatih dokumenata, prilično vjerno dočarava atmosferu i prilike toga doba, pa tomu valja posvetiti stanovitu pozornost. Naime, raščlamba sačuvanih i poznatih dokumenata te iz nje izvedena narativna rekonstrukcija niza društvenih transakcija pokazuju kako se kroz reprodukciju naslijeđenih obrazaca ponašanja vladajućega društvenog sloja, a u okolnostima promijenjenih interesa središnjih vlasti, zapravo stvarao nered i metež, što onda omogućava razumijevanje razloga i dinamike cijele pobune. Prikaz valja započeti prijeporom koji je izbio 1393. godine između tadašnjega opata Andrije i vlastelina Ladislava Teutuševog, vlasnika velikih posjeda na području starih županija Gore i Dubice. Ladislav je bio unuk nekadašnjeg kraljevskog „predstojnika ključara“ (*magister ianitorum*) Teutuša (Töttösa, u modernoj mađarskoj grafiji) iz Bátmonostora u ugarskoj županiji Bodrog, koji je 1344. godine dobio ošasni posjed u Blini, kod Petrinje, ali i mnoge druge posjede u Slavoniji. Teutuš je slavonske posjede izgleda prepustio sinovima Ladislavu i Nikoli, ali se ovome drugom vrlo brzo gubi trag, dok se za Ladislava zna da je bio oženjen Klarom od roda Chupora. Osim veze s Chuporima Ladislav je zarana uspostavio više no prijateljske odnose i s braćom Zudar, koji su mu postali susjedi s posjedima kod Bline⁴³, što će se pokazati vrlo važnim kad Petar Zudar postane (u više navrata) slavonski ban. Uglavnom, takva mreža rodbinskih i prijateljskih odnosa omogućila je Ladislavu da tijekom slijedećih desetljeća uznemiruje susjede te uz prijetnje i stvarno nasilje prisvaja granične dijelove njihovih posjeda ili čak i cijele posjede, odnosno nameće susjedima slobodnjacima različite službe ili podavanja, a da pri svemu tomu praktično nikad ne bude osuđen iako su njegovi postupci prouzročili brojne sudbene sporove i iz njih proizašle istrage⁴⁴. Praktične orijentire i ograde njegovu ponašanju tvorile su: svijest o tomu da kraljevska vlast može izravno intervenirati kad zloporabe prijeđu stanovitu granicu, kako se dogodilo kad je Ladislav bio upleten u instaliranje „opata samozvanca“ Sifrída u topuskoj opatiji početkom 50-ih godina 14. stoljeća⁴⁵; svijest o tomu da se sa „sebi jednakima“ ne može ponašati na isti način kao prema onima nižega društvenog statusa, jer je nasilje na toj razini podrazumijevalo adekvatan odgovor, kako je to Ladislav praktično i iskusio 1359. godine,

⁴³ Vidi T. SIMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik XIII*, Zagreb, 1915., 233-234, 9. svibnja 1362, te 465-468, 3. i 8. listopada 1365.

⁴⁴ Opširniji prikaz djelovanja Ladislava sinu Teutušova, na temelju sačuvanih i poznatih dokumenata, vidi prema Mladen ANČIĆ, Cistercitska opatija u Topuskom do pretvaranja u komendu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 27/1994., 37-38, gdje je posebice naglašeno „da se njegovo ime pojavljuje u dokumentima o provedenim istragama samo u onim prigodama kada je naloge za istragu izdavao magister Juraj, protonotar i banov sudbeni zastupnik, dočim se u aktima banova i vicebanova uvijek spominju samo Ladislavljevi ljudi iz Bline“.

⁴⁵ Isto, 36. Kraljevska je intervencija uslijedila i 1360. godine, kada je opat Guillermus uspio svoje „plemiće“ s posjeda Sračica, Radostić i Dolac, otrgnuti od banskih presizanja (Isto, 39) – nije moguće dokazati, ali se čini više no vjerojatnim, da su i u tu stvar bili upleteni Ladislav Teutušov i prijašnji ban i Ladislavov dobri prijatelj Petar Zudar, poglavito stoga što je predij Sračica bio jedan od onih koje je Ladislav svojedobno dobio od „opata samozvanca“ Sifrída.

kada su podložnici zagrebačkoga biskupa Stjepana poharali njegov blinski posjed⁴⁶. Sve je ovo valjalo podrobnije prikazati jer je upravo s takvim postupcima Ladislav nastavio početkom 90-ih godina 14. stoljeća, u vrijeme kada se razgurala pobuna protiv Sigismunda predvođena tada braćom de Horvathi. Naime, u nepoznato je doba Ladislav od topuskoga opata dobio na uživanje predij Sernow pod uobičajenim uvjetima plaćanja godišnjega danka te uz stanovite druge obveze. No, u nemirnim vremenima koja su nastupila Ladislav je preuzete obveze prestao izvršavati ponašajući se kao da je opatijska zemlja njegov vlastiti posjed. Opat Andrija je na to 1393. godine pokušao provesti postupak vraćanja posjeda sukladno „zakonu i običaju kraljevine“ (*legem regni et consuetudinem observando*) te je osigurao nazočnost posebnoga kraljevskog (*homo regius*), ali i banskog (*homo bani*) izaslanika, jednog suca sudbenog stola zagrebačke županije kao i izaslanika Čazmanskog kaptola. Kad su se svi pobrojani pojavili u Sernowu, iz Bline su tamo dojahali Ladislavov službenik i njegova konjanička pratnja te su, po nalogu svoga gospodara, napali okupljene i pri tomu ubili kraljevskoga izaslanika tijelo kojega je čak dosta dugo stajalo na razbojištu nepokopano. Opat Andrija i kaptolski izaslanik su se morali spašavati bijegom (poput samoga Ladislava trideset i pet godina ranije), pa je opat nakon toga pokrenuo sudbeni postupak koji se razvlačio više od šest godina. Tijekom je toga postupka već ostarjeli Ladislav i umro pa je spor preuzeo njegov istoimeni sin – tijekom je samoga postupka podrazumijevao provođenje istraga po nalogu hrvatskoga bana, određivanje i (uobičajeno) odgađanje ročišta, a onda je i opat Andrija umro pa ga je naslijedio stanoviti Ivan. Novi opat nije odustao od sudbenoga spora, pa je tako konačno ročište na banskome sudu održano 3. lipnja 1399. u nazočnosti samoga tadašnjeg bana, Nikole de Gare⁴⁷. I tom je prigodom Ladislav Ladislavov pokušao izbjeći donošenje presude uobičajenim sredstvom, pozivom na odgodu svih njegovih sudbenih ročišta zbog pohoda kraljevske vojske protiv Turaka u kojemu je i on navodno trebao sudjelovati⁴⁸, no u ovoj mu prigodi čak ni kraljevsko pismo sa

⁴⁶ SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik XIII*, 2-4, 5. siječnja 1360. te 5-6, 10. veljače 1360. Prijepor s biskupom Stjepanom formalno je okončan tek dvanaest godina kasnije posredovanjem posebnoga pomirbenog povjerenstva, formiranog po nalogu palatina a kojega su tvorile najuglednije osobe toga doba – SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik XIV*, Zagreb, 1916, 393-396, 10. veljače 1372. te 397-399, 11. veljače 1372.

⁴⁷ Presuda Nikole Gorjanskoga objavljena je u SMIČIKLAS – ŠAMŠALOVIĆ, *Diplomatički zbornik XVIII*, 445-453, 3. lipnja 1399.

⁴⁸ Vrijedi ovdje svakako upozoriti da je Ladislav doista sudjelovao u Sigismundovim pohodima na Bosnu prvih godina 15. stoljeća te su ga, nakon poraza Sigismundovih snaga u Lašvi 1415. godine, kao zarobljenika odveli otomanski vojnici (koji su u bitci sudjelovali na strani bosanskih snaga) da bi nešto kasnije u zarobljeništvu čak bio i ubijen, dok su njegovi posjedi odmah postali predmet otimačine – vidi LOVRENOVIĆ, *Na klizištu*, 92, 122, 138, 197, 200, 209-210 (neobični Lovrenovićev način pisanja, posve izvan okvira diskursa moderne znanosti, ilustrira rečenica u kojoj se govori o životnom kraju Ladislava Ladislavovog: „U to vrijeme napio se ovaj prekaljeni ugarski ratnik zadnji put studene bosanske vode“ – o.c., 197; no, desetak stranica dalje autor, kao da ovo nije ni napisao, govori o Ladislavovoj sudbini i kraju u otomanskome sužanjstvu nekoliko godina nakon bitke).

zahtjevom za odgodu nije pomoglo – zahtjev su odbili suci sudbenoga stola zagrebačke županije i nemali broj okupljenih plemića kraljevine (*iudices nobilium comitatus zagrabiensis et nonnulli regni nobiles*) s obrazloženjem da se spor već odavno vodi te da je praktično riješen pred ranijim banovima. Gotovo je izvjesno da je pri tomu stanovitu ulogu moralo igrati i to što su plemići kraljevine znali s kime imaju posla, odnosno da su „javni govor i glasine“ (*publica vox et fama*) proizašli iz brojnih istraga Ladislavovih postupaka stvorili određenu sliku kod slavonskoga plemstva⁴⁹. Isto je tako gotovo izvjesno da su plemići kraljevine pokušali sami intervenirati jasno uviđajući da se ne mogu pouzdati u to da će samovoljnoga nasilnika kako-tako disciplinirati središnja kraljevska vlast, kako se to događalo u doba kralja Ludovika. Uglavnom, ban je Nikola de Gara bio prisiljen donijeti presudu kojom je Ladislav proglašen krivim za sve što mu se stavljalo na teret u sporu s topuskim opatima. No, Ladislavov je pravni zastupnik na to jednostavno odgovorio zahtjevom da se predmet prenese na kraljev sud, pri čemu se s dosta sigurnosti može računati, poznajući praksu Sigismundova kraljevskoga sudišta u slučajevima koji su se ticali njegovih pouzdanika kakav je posve izvjesno bio i Ladislav, da od osude Ladislava na kraju nije bilo ništa. Ovakvome postupku spram topuskoga opata i njegove samostanske zajednice valja, međutim, kontrapunktirati ono što je Ladislav Ladislavov iste ove 1399. godine doživio od tadašnjega zagrebačkog biskupa Eberharda de Albena. Sačuvani i poznati dokument, nalog kralja Sigismunda susedgradskom gospodaru Lovri zvanom Toth od 8. studenoga 1399. godine⁵⁰, otkriva tek da je biskup Eberhard, inače i sam dobro pozicionirani kraljev pouzdanik, prijepore s Ladislavom rješavao mimo „zakona i običaja kraljevine“, dakle na način posve oprečan onome kojim se svojedobno koristio opat Andrija. Poput svoga prethodnika Stjepana skoro pola stoljeća ranije Eberhard je jednostavno izdao nalog kaštelanima Hrastovice da poharaju Ladislavov blinski posjed, što su ovi poslušno i izvršili. To jasno korespondira s onim što se i inače zna o postupcima biskupa Eberharda – svojim je nećacima darivao medvedgradsku utvrdu, svoga je brata Ivana instalirao za topuskoga opata, a poslao mu je za rukom i da ga slavonsko plemstvo na saboru kraljevine početkom 1402. godine, zajedno s Emerikom Bubekom, izabere za bana dok mu je, istodobno, kralj prepustio punu kontrolu nad zagrebačkim Gradecom u formi nejasnoga zakupa⁵¹. Nije nikakvo čudo što se kroz sačuvana vrela razabire kako

⁴⁹ „Javni govor i glasine“ (*publica vox et fama*) bile su pravne kategorije uklopljenje u „zakone i običaje kraljevine“, pa je i provođenja javnih istraga konceptualno počivalo upravo na toj kategoriji, no u našoj historiografiji o tomu još nema nikakve studije – usp. međutim Thelma FENSTER – Daniel LORD SMAIL (ur.), *Fama: The Politics of Talk & Reputation in Medieval Europe*, Ithaca (N.Y.) – London, 2003.

⁵⁰ SMIČIKLAS – ŠAMŠALović, *Diplomatički zbornik XVIII*, 501-502.

⁵¹ Eberhardovo darivanje Medvegrada nećacima, kao i preuzimanje kontrole nad Gradecom, opširno pretresa Nada KLAIC, *Povijest Zagreba I*, Zagreb, 1982., 131 i d., odnosno ISTA, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb, 1987., 106 i d. Činjenicu da ga je slavonsko plemstvo (*regnicolae*) izabralo za bana ističe sam Eberhard u dokumentu izdanom 11. veljače 1402. što ga je svojedobno pred sobom imao i u svome djelu tiskao Baltazar Adam Krčelić (usp. Baltazar Adam KRČELIĆ, *Povijest stolne crkve zagrebačke*,

je u takvoj situaciji Ladislav Ladislavov praktično napustio svoju blinsku kuriju, odnosno svoje slavonske posjede, i veći dio vremena provodio na rodovskim posjedima u Ugarskoj pa ga suvremeni dokumenti redovito i bilježe kao Ladislava sina Ladislava Teteušovog od Bátmonostora.

Vraćajući se zbivanjima vezanim uz topusku opatiju valja svakako primijetiti da su opisane nevolje s blinskim susjedima bile tek najava mnogo većih problema koji će samostansku zajednicu zadesiti u vremenima nereda i meteža. Golemi posjedi opatije, nad kojom više nije bilo kraljevske zaštite kao u vrijeme kralja Ludovika, bili su veliki izazov za velikaše, a to čini se nije ostalo bez odjeka čak ni u Rimu. Ono što danas o tomu znamo počiva tek na krhotinama sačuvane dokumentacije pa stoga slika nije do kraja jasna – uglavnom, izgleda da je vrlo brzo nakon one presude bana Nikole de Gare opat Ivana preminuo, a naslijedio ga je brat biskupa Eberharda de Albena, Ivan. On, naime, 18. lipnja 1399. izdaje ispravu kojom regulira davanje u zalog nekih opatijskih posjeda zagrebačkom kanoniku i susjedu opatije Stjepanu (Baboniću) Blagajskom spominjući svoga prethodnika i imenjaka kao već pokojnog⁵². Ivan je i nadalje figurirao i djelovao kao topuski opat pa su sačuvane još dvije isprave koje je izdao obnašajući tu funkciju tijekom 1402. godine⁵³, no bula pape Inocenta VII. od 26. prosinca 1404. baca nešto drugačije svjetlo na cijelu situaciju. U tome se dokumentu, naime, govori o tomu da je već Inocentov prethodnik papa Benedikt IX. rezervirao papinskoj stolici pravo imenovanja topuskoga opata još dok je taj položaj držao Ivan, opat koji je dočekaio presudu bana Nikole de Gare 1399. godine. Poslije je njegove smrti, doduše, kako se veli u samome dokumentu, nakon što je na kuriju stigla vijest i uz dulje razmatranje, papa Benedikt IX. za opata imenovao cistercitskoga redovnika Andriju zvanog Toth, redovnika samostana sv. Gotharda u Ugarskoj, no taj nikad nije zatražio potvrdu svoga imenovanja te nije ni nastupio na dužnost. U međuvremenu je, prema navodu papinske bule, „Ivan de Alben, koji se predstavljao kao redovnik rečenoga samostana sv. Marije, bespravno držao prije rečeni samostan blažene Marije“⁵⁴. Nakon što je izbor Benedikta IX. pao po isteku za to određe-

Zagreb, 1994., 176), a odatle preuzeo Georgius FEJÉR, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* X/4, Budapest, 1842, 175-177. Taj isti dokument opisuje i njegov tekst donosi LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici ...* V, 145-147, no tu je izričaj *ac totius Slauoniae constitutus a regnicolis banus* ispušten za račun kratice *etc.* Činjenica da su Eberharda, a zacijelo i njegova sudruga na banskoj časti Emerika Bubeka, u veljači 1402. izabrali slavonski plemići dobiva na značenju uzme li se u obzir da Pavao de Paulus za Pavla Bissena, izvješćujući o njegovu zarobljavanju, veli da je „nedavno od Ugra postavljen za bana Hrvatske“ (*noviter creatus per Ungaros banus Chroatie* – ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 37). Za instaliranje Ivana de Albena na mjesto topuskoga opata vidi ovdje bilj. 53.

⁵² SMIČIKLAS – ŠAMŠALOVIĆ, *Diplomatički zbornik* XVIII, 459-460.

⁵³ LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici* V, 173-174, 30. studenoga 1402., te 187-188, samo uz godinu 1402.

⁵⁴ LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici* V, 236-238. Izričaj koji se odnosi na Ivana de Albena glasi: *Iohannes de Alben, qui se gerit pro monacho dicti monasterii Sancte Marie, prefatum monasterium beate Marie detineat indebite occupatum.*

noga roka u zastaru, na papinskoj je kuriji donesena odluka da se opatija preda na upravljanje, u komendu, već spominjanome zagrebačkom kanoniku Stjepanu (Baboniću) Blagajskom. Je li kanonik Stjepan Blagajski doista ikad uspio preuzeti upravu nad topuskom opatijom ostaje nejasno, no dvije stvari dovode do dvojbe glede takve mogućnosti. S jedne strane, nešto ranije, u travnju iste godine kralj je Sigismund posebnim dekretom zabranio namještanje na bilo koju crkvenu dužnost po papinske nalogu bez njegova izričita pristanka, što je samo doprinjelo stvaranju meteža i nereda, jer je sada za mnoge visoke crkvene dužnosti praktično vođeno „dvostruko knjigovodstvo“ – nadbiskupi, biskupi i opati imali su papinska imenovanja, negdje su stvarno i obnašali svoju dužnost a negdje ne, ali ih kraljevska vlast nije priznavala⁵⁵. S druge strane, nakon svega četrnaest mjeseci od postavljenja za upravitelja topuske opatije imenovao je isti papa Stjepana Blagajskog krbavskim biskupom⁵⁶. Što se i kako s opatijom u međuvremenu događalo ostaje, dakle, zbog nedostatka vrela nejasno, ali je u svakome slučaju vrlo brzo nakon papinskoga imenovanja Stjepana za upravitelja topuska opatija došla pod vlast hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Pod nepoznatim okolnostima uspio je ovaj tamo za novoga upravitelja namjestiti Tomu, biskupa Srebrenice, rudarskoga grada na istočnoj granici Bosanskoga Kraljevstva koji je također stajao pod njegovom vlašću. Nakon toga je i sam, kako se čini, učestalo dolazio i odsjedao u kraljevske samostanu obavljajući tamo poslove i izdajući isprave, a nadzor je nad opatijom zadržao i nakon pomirenja s kraljem Sigismundom⁵⁷.

Zaviri li se malo ispod površine ovdje izloženih događaja neće biti teško razabrati da je ovakav slijed postupaka zapravo stvarno reproducirao i sukladno aktual-

⁵⁵ Sigismundov dekret od 6. travnja 1404. (koji se stvarno nadovezuje na čl. LVIII, dekreta od listopada 1397.) vidi prema *Decreta regni Hungariae 1301-1457*, Budapest 1976., 180-182. Sukladno tim dekretima nije Sigismund nikad priznao za zadarskoga nadbiskupa Luku iz Ferma, koji na svojoj stolici sjedi još od 1400. godine (vidi: Lovorka ČORALIĆ – Damir KARBIĆ, Prilog životopisu zadarskoga nadbiskupa Luke iz Ferma (1400-1420.), *Povijesni prilozi* 34/2008.), kao što nije priznao ni svrgavanje Andrije Gualda s položaja splitskoga nadbiskupa. Slijedom toga dekreta nije Sigismund priznavao ni biskupe onih biskupija koje nije stvarno kontrolirao, pa su sudeći po dignitarijima privilegija izašlih iz njegove kancelarije ovoga doba, primjerice onoga Sanku Vukoviću od 22. travnja 1406. (ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 268), biskupske stolice zadarska, trogirski, skradinska, kninska, ninska, šibenska, makarska, hvarska i krbavska, u tome trenutku bile ispražnjene, iako su na njima u tome trenutku sjedili djelatni ili izabrani (nad)biskupi, uključujući i izabranoga krbavskoga biskupa, Stjepana Blagajskog, kojega je dva i pol mjeseca ranije na to mjesto imenovao papa Inocent VII. (vidi slijedeću bilješku).

⁵⁶ LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici* V, 265-266, 1. veljače 1406.

⁵⁷ Usp. tri dokumenta objavljena u Mladen ANČIĆ, Pet dokumenata za povijest istočnojadranskog zaleda na početku XV stoljeća, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika BiH* 29/1989., od kojih je dva, boraveći u Topuskom, izdao 1407. i 1411. godine herceg Hrvoje, dok je treći dokument izdao komendatarni upravitelj Toma 1408. godine. Začudo, A. Lukinović ovu ispravu, iz nepoznata razloga, nije uvrstio u svoju zbirku, iako se među dokumentima koje je objavio nalazi i ovdje već spominjana isprava opata Ivana de Albena iz 1402. godine koju je biskup i komendator Toma samo dao prepisati i ovjeriti! Izgleda da je Tomina uprava prestala vrlo brzo nakon što je herceg Hrvoje u lipnju 1411. boravio u Topuskom i odatle pisao splitskoj općini, jer se u svibnju iduće 1412. godine kao „izabrani opat“ (*electus abbas*) navodi stanoviti Nikola – LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici* V, 374-275, 3. svibnja 1412.

nim prilikama transformirao mentalne sheme o odnosu osamostaljenoga velikaša spram kraljevskih posjeda onako kako te sheme, primjerice, zrcali ponašanje (Babonića) Blagajskih s kraja 13. i početka 14. stoljeća upravo prema topuskoj opatiji⁵⁸. Temeljem te spoznaje može se krenuti još korak dalje u raščlambi razloga pobune protiv Sigismunda te pokušati raspoznati je li ta pobuna na svim točkama i cijelo vrijeme svoga trajanja imala iste ciljeve. Naime, način na koji je Sigismund vladao bitno se razlikovao od iskustva s kraljevskom vlašću, poglavito u krajevima južno od Drave, koje je obilježilo vladavinu Anžuvina Karla Roberta i Ludovika Velikog tijekom najvećeg dijela 14. stoljeća. Nakon što je, naime, Karlo uspio poraziti i razbiti oligarhe u srednjovjekovnoj Slavoniji (od Drave do Gvozda) i u potpunosti uspostaviti kontrolu nad bosanskim banom, kraljevski su se autoritet i vlast nad lokalnim elitama (a tu su spadali i potomci oligarha sa znatno umanjenim posjedima) oslanjali u prvome redu na prisvojene utvrde na čelu kojih su stajali kaštelani bez lokalnih korijena ali s dosta širokim ovlastima koje su osiguravale utjecaj na lokalne prilike. Vrlo je slično stanje uspostavljeno i južno od Gvozda nakon što je u tim krajevima svoj autoritet uspostavio Karlov nasljednik Ludovik krajem 40-ih i početkom 50-ih godina 14. stoljeća pri čemu se Ludovik nakon 1358. godine, odnosno sklapanja Zadarskoga mira kojim je dobio cijelu istočnojadransku obalu, u velikoj mjeri oslonio i na gradske općine. Kralj je podržavao njihovu autonomiju u odnosu na lokalne moćnike u okruženju, ali ih je istodobno čvrsto kontrolirao preko svojih velikodostojnika koji su birani za knezove, odnosno uz pomoć vojnih posada koje su bile smještene u gradskim kaštelima. Kraljevska se vlast oslanjala i na naslijeđene strukture utjecaja preko crkvenih institucija bez lokalnih korijena vezanih uz kraljevsku vlast, poput topuskih cistercita ili ivanovaca koji su početkom 14. stoljeća naslijedili najveći dio posjeda templara te su tako sada raspolagali golemom materijalnom bazom. Taj je sustav vlasti, međutim, doveden u pitanje već potkraj Ludovikove vladavine, u vrijeme kada je dvorski krug okupljen oko kraljice Elizabete, na čelu s palatinom Nikolom de Garom, krenuo putem stvaranja novoga kruga oligarha. Takav je razvoj prilika onda izazvao prvi val pobune na čelu s braćom de Horvathima, kojima se nakon 1387. godine sve više približavao i bosanski kralj (dotad uglavnom vjeran vazalskim obvezama prema ugarsko-hrvatskom kralju) pod utjecajem velikog vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića.

⁵⁸ O odnosu (Babonića) Blagajskih spram opatije u Topuskom usp. ANČIĆ, Cistercitska opatija, 33-34, te posredno Hrvoja KEKEZ, Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine, *Povijesni prilozi* 35/2008. Iako suvremenih izvješća nema, nije teško naslutiti kako je stvarno izgledala kontrola Babonića Blagajskih, Ivana de Albena ili hercega Hrvoja nad samostanom i njegovim posjedima – s puno pouzdanja se može smatrati da se i tu radilo o svojevršnim mentalnim shemama, a posljedice postupaka izvedenih iz njih može se razabrati iz dokumenta kakav je onaj iz trećega desetljeća 16. stoljeća, što ga je svojedobno objavio Emilij LASZOWSKI, Prilog za povijest opatije topuske, *Starine JAZU* 32/1907.

Guševići i sanirajući taj prvi val pobune, kralj je Sigismund počeo graditi novi sustav vlasti koji je počivao na posve novim načelima – sam je počeo instalirati regionalne velikaše i izravnom intervencijom ubrzano im gradio lokalne materijalne temelje moći pod uvjetom da ih s njime dijele (u formi zakupa, zaloge, itd.) zadržavajući ih istodobno u svome nutarnjem dvorskom krugu pouzdanika. Uz određene domaće velikaše koji su se u gušenju pobune iskazali punom lojalnošću, taj su krug velikim dijelom tvorili praktični stranci o kojima je bilo govora, poput Albena ili grofova Celjskih koji su instalirani nakon 1405. godine. Novi je sustav vlasti, međutim, bilo nemoguće uspostaviti bez remećenja pa i rušenja naslijeđenih struktura i društvenih mreža odnosno gubitka onoga što su lokalni moćnici smatrali stečenim pravima pa tu valja vidjeti dublje uzroke novoga razgaranja pobune nakon 1398. godine. Na golemome prostoru koji su obuhvaćale „zemlje Krune sv. Stjepana“, sa svim svojim posebnostima i dubokim tradicijama segmentiranih društava, odgovori su na takve izazove dakako bili različiti, ali se vremenom odgovor fokusirao na zahtjev da se kralj koji je uvodio takve „novštine“ zamijeni vladarom iz anžuvinske dinastije, pri čemu je samo spominjanje Anžuvinaca (najvjerojatnije) podrazumijevalo vraćanje na stari i uobičajeni način vladanja.

Pri svemu tomu ni podjela na „kraljeve pristaše“ i „ustanike“ nije bila tako čvrsta, jasna i razvidna kako se to u historiografskoj slici pobune prikazivalo – pouzdano o tomu svjedoči sve ono što se nadovezuje na pismo Butka Kurjakovića Krbavskog svome zetu Pavlu Šubiću Zrinskom iz rujna 1400. godine⁵⁹. Iako Butko, koji je nedvojbeno pripadao krugu „kraljevih pristaša“, u prvome dijelu pisma govori o tomu kako se sprema sastati sa zagrebačkim biskupom Eberhardom i banom Nikolom de Garom, glavnim kraljevim pouzdanicima, na samome kraju pisma izvješćuje kneza Pavla da je imao osobne kontakte s vođom pobunjenika, velikim vojvodom Hrvojem. Pri tomu ga upozorava da su „u ovome trenutku Bošnjani moćni djelom i rječju“ (*in presenti Bossnenses opere et sermone potentes*) te da je u takvim vremenima dozvoljeno „iskupiti se zlostavljanja i izbjeći ljudsku zlobu“ (*licitum est vexationem redimeri et malitiis hominum obuiare*). Nadovezujući se na takve argumente nastavlja kako mu je upravo Hrvoje osobno obećao (*promisit nobis*) da će ubuduće poštediti posjede Pavla Šubića Zrinskoga nakon što mu je isplaćena suma od 200 dukata. Bez obzira na plaćenu sumu, koju je Hrvoje mogao tretirati i kao svojevrzni „danak“ te tražiti novac i iduće godine, knez je Pavao posve sigurno ostao još neko vrijeme jedan od čvrstih stupova Sigismundove vlasti pa je kao takav od kralja u travnju 1401. godine dobio na uživanje (u formi zaloge za iznos od 11.000 dukata) bužansku županiju. No, u posjed županije jednostavno nije mogao ući zbog protivljenja knezova Kurjakovića, svoje dvostruke svojte – sam je bio oženjen Butkovom kćerkom nepoznata imena, dok je njegova

⁵⁹ Pismo je tiskano u ANČIĆ, *Na rubu*, 261-262, 28. rujna 1400.

sestra bila udana za Tomu, sina Budislava Kurjakovića⁶⁰. I dok se u prijeporima sa svojtom oko Bužana pojavljuje kao hrvatski plemić koji pri tomu poznaje i hrvatsko običajno pravo⁶¹, još u rujnu 1402. sudjeluje kao izaslanik slavonskoga plemstva na saboru u Požunu, kada je Sigismund uspio formalno razriješiti svoje razmirice s Albrehtom Habsburškim proglašivši ga svojim nasljednikom i dobivši potvrdu za taj izbor od okupljenoga plemstva. Knez je Pavao iskoristio prigodu u kojoj je kralju trebala sva podrška na koju je mogao računati te je, u ime slavonskoga plemstva čiji je jedan od predstavnika na saboru očito bio, zatražio i dobio potvrdu „običaja kraljevine“ formalno ustanovljenih po kralju Ludoviku⁶². No, u ljeto 1403. godine, kako je već naznačeno, knez Pavao boravi u južnim krajevima (nije isključeno da je čak i nazočan Ladislavovoj krunidbi) pa je i njegov prosvjed pred ninskim kaptolom, u gradu koji priznaje Ladislavovu vlast, očito namjerno formuliran u neutralnom registru (govori se o „Kraljevskom Veličanstvu Ugarske Kraljevine“) kako bi se izbjeglo spominjanje kraljeva imena. Pa ipak, dvije godine kasnije, nakon što su prilike u Slavoniji bile već dobro sanirane, knez se Pavao „vratio“ u Sigismundovu „milost“ iako je očito bilo pokušaja da se na neki način sankcionira njegovo držanje u vrijeme Ladislavova boravka u Zadru i neposredno nakon toga. Iako su informacije o tomu (*publica vox et fama*) zacijelo bile poznate (ne možemo znati ni je li Pavlovo ime dospjelo na onaj već spominjani registar pobunjenika nastao na saboru u Križevcima u siječnju 1404. godine), stvar je okončana izravnim Sigismundovom intervencijom u formi naloga tadašnjim banovima Pavlu Bissenu i Pavlu de Peech. Iako se to u samome dokumentu izravno ne spominje, čini se da je on izdan osobno knezu Pavlu, ili je bar on njime raspolagao, pa bi se moglo zaključiti kako se radi pravdanja morao pojaviti neposredno pred samim kraljem. Uglavnom, kralj nalaže banovima da spriječe svako dalje nanošenje štete knezu, njegovu sinu i njihovim podanicima⁶³.

⁶⁰ Za prijepore oko Bužana i Pavlove rodbinske odnose usp. Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb, 1883. (pretpisak: Zagreb, 1993.), 38-39.

⁶¹ U prosvjedu koji iskazuje pred ninskim kaptolom 15. kolovoza 1403. protiv mogućnosti da *regia maiestas regni Hungarie*, ili bilo tko drugi, raspolaže bužanskom županijom, knez se Pavao poziva na mogućnost da svoja prava i dalje štiti *iure omni Croatico* – Mađarski državni arhiv (Magyar országos Leveltár), Diplomataikai levéltár (MOL, DI) 33107.

⁶² Za sabor u Požunu održan u rujnu 1402. usp. ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje*, 137-139. Pregovaranje i pogadanje na saboru ukazuje se u nešto drugačijem svjetlu od onoga koje baca Šišić uzme li se u obzir činjenica da je 1. listopada iste godine Sigismund formalno, na zahtjev slavonskoga plemstva koje je predstavljao knez Pavao Šubić Zrinski (*magister Paulus de Zyrnio in sua ac universorum nobilium regni nostri Sclauonie ad nostram veniendo presenciam*), potvrdio svoju raniju potvrđnicu Ludovikovih uredbi (dokument tiskan u: MAŽURAN, *Povijesni izvori*, 239).

⁶³ MOL, DI, 33108, 14. travnja 1405.: *Nos Sigismundus dei gratia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. marchio Brandenburgensis etc. sacri Romani imperii generalis vicarius et regni Bohemie gubernator. Vobis fidelibus nostris viris magnificis Pauloque Paulo banis regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie ac Sclauonie presentibus iniungimus seriose quatenus magnificum virum Paulum de Srynio ac filium suum et ad ipsos pertinentes contra insultus quorumlibet protegere et conseruare debeatis nostre maiestatis in persona iusticia mediante et aliud sub obtentu gracie nostre non facturi. Presentes perlectis reddi iubemus presentanti. Datum Bude feria tertia proxima post dominicam Ramisपालmarum, anno domini millesimo quadringentesimo quinto.*

Postojanje sive zone između pune lojalnosti legitimnom kralju i stanja otvorene pobune možda još bolje ilustrira slučaj ovdje već spominjanog Stjepana (Babonića) Blagajskog. S jedne strane, on je još krajem 80-ih godina 14. stoljeća praktično surađivao sa sudionicima prvoga vala pobune, ali se nakon njezina saniranja našao među onima koji su bili nezadovoljni postupcima kralja u tim okolnostima pa je 1396. godine prosvjedovao protiv Sigismundove namjere da utvrde Krupu i Ostrožac u Pounju preda Hrvoju i njegovu bratu Vuku⁶⁴. Kao zagrebački kanonik ali i vlasnik velikih posjeda na području koje je bilo najizloženije pritisku pobunjenika, Stjepan nije pružao povoda formalnim optužbama za sudjelovanje u pobuni, no činjenica da je na papinskoj kuriji 1404. godine dobio imenovanje za komendatornoga upravitelja topuske opatije, a onda nakon nešto više od godine dana i za krbavskoga biskupa, u najmanju ruku izaziva stanovite dvojbe. Vrijedi se naime ovdje prisjetiti da su odnosi papinske kurije i Sigismunda bili u ovo doba u najmanju ruku zategnuti zbog podrške kurije Ladislavu Napuljskom pa je, kako je već ranije rečeno, Sigismund tražio na posebnu i izričitu potvrdu svaku odluku kurije. U takvim je okolnostima bilo problematično već i to što netko ima zagovornika na papinskoj kuriji, a Stjepan ga je morao imati da bi dobio spomenuta imenovanja⁶⁵. Promatra li se stvari na taj način, nije teško doći do zaključka da se ne može smatrati slučajnim što su nećaci kanonika Stjepana, Ladislav, Antonije i Ivan, sinovi Stjepanova brata Nikole, samo dva mjeseca nakon imenovanja njihova strica za krbavskoga biskupa zatražili od Sigismunda potvrdu svojih starih privilegija⁶⁶. U jednome od dva privilegija koja su tom prigodom nastala čak se i naširoko govori o štetama koje su (Babonići) Blagajski pretrpjeli od „Hrvoja Vukčića i Bošnjana“, o tomu da je Ivan neko vrijeme bio zatvoren kod Hrvoja te

⁶⁴ U tužbi kneza Pavla Šubića Zrinskoga podignutoj pred banom Nikolom de Gara u rujnu 1397. protiv Stjepana sina Dujma Blagajskog govori se, između ostaloga, o tomu da su u ljeto 1389. godine Stjepanovi ljudi predvodili neke Bošnjane u haranju Pavlovih posjeda, što je onda potvrđeno u istrazi koju je proveo zagrebački kaptol (SMIČIKLAS – ŠAMŠALović, *Diplomatički zbornik*, 273-274, 20. rujna 1397, i 278-279, 24. rujna 1397.). Stjepanov prosvjed protiv Sigismundove namjere darivanja Krupe i Ostrošca registriran je ispravom zagrebačkoga kaptola od 18. kolovoza 1396. (Isto, 144-145). Ovdje se valja prisjetiti da je prvih godina 15. stoljeća Stjepan, po svemu sudeći, preuzeo velikokalničku utvrdu koju je ranije držao Hrvojev brat, bivši ban Vuk (vidi ovdje bilj. 41), jer se tamo kao kaštelani navode Andrija Strezivojev (*de Obrouchan*) i Tvrdislav Galešić (Tvrdislav je gotovo sigurno potomak Grgura Galešinog, koji je još 1356. godine u zamjenu za svoj posjed u livanjskoj županiji dobio utvrdu Čava – SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik* XII/1914, 376-377, 9. studenoga 1356.), posjedi kojih su bili u interesnoj sferi Babonića. To bi, pak, značilo da je između Stjepana Blagajskoga i Hrvatinića došlo do neke vrsti nagodbe, što se na stanoviti način potvrđuje spoznajom prema kojoj je slijedom sređivanja prilika u Slavoniji Stjepan, ne mogavši dokazati pravni temelj vlasništva, izgubio Veliki Kalnik te je utvrda došla u kraljevske ruke (za preuzimanje utvrde usp. ENGEL, *Neki problemi*, 60).

⁶⁵ O tomu kako se dobivalo imenovanje na papinskoj kuriji vidi: Jadranka NERALIĆ, *Put do crkvene nadarbine: Rimski kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*, Split, 2007, 249 i d.

⁶⁶ Sigismundove potvrđnice privilegija koje je 50-ih i 60-ih godina 14. stoljeća Babonićima Blagajskim podijelio kralj Ludovik tiskane su u: Lajos THALLÓCZY – Samu BARABÁS, *Codex diplomaticus comitum de Blagay a. 1200-1578 (Monumenta Hungariae historica 28)*, Budapest, 1897, 218-226, 22. travnja 1406.

da je Ladislav morao dati „nemalen vlastiti novac“ za njegovo izbavljenje. Hrvoje i Bošnjani su, prema tim istim navodima, „mnogim zastrašivanjima i molbama te obećanjima i nagovaranjima“ (*multis insuper minis et precibus ac promissionibus et suasionibus*) pokušali braću privući na svoju stranu, a kad to nije uspjelo pojavilo se na njihovim posjedima „gotovo nebrojeno mnoštvo nevjernika Turaka i Bošnjana“ (*quasi innumerabilis pluralitas perfidorum Turcorum et Bosnensium*) koji su počinili mnoga zla. No, navodi se dalje, braća su ustrajala u vjernosti zakonitome kralju i zato im on potvrđuje ranije privilegije. Iako sve to doista današnjem čitatelju na prvi pogled može izgledati važno pa čak i spektakularno, već se pri pozornijem čitanju dokumenata jasno razabire da je riječ o dva privilegija izdana isti dan te da se u samo jednom od njih pojavljuje ovakav tekst u kojemu, k tome, nema ni jedne riječi o *aktivnom otporu* pobunjenicima, kao što se nigdje ne spominje ni Ladislavov, Antonijev i Ivanov stric, zagrebački kanonik Stjepan i njegova uloga u svim tim zbivanjima. Podrobnija, pak, raščlamba i usporedba sa sličnim suvremenim dokumentima izašlim iz kraljevske kancelarije vodi zaključku da ovako koncipirani dokumenti nisu daleko od onih kojima je kralj inače *oprštao nevjeru* onim plemićima koji su se pridružili pobunjenicima pa se onda na vrijeme predomislili i vratili pod okrilje kraljevske milosti. Jednostavno rečeno, stvarna je poruka privilegija – braća se nisu aktivno uključila u pobunu (ali nisu ni sudjelovala u njezinu gušenju) pa im stoga kralj benevolentno ostavlja raniji društveni status i prerogative koje su uživali. Pritom se čak može s dosta uvjerljivosti pretpostaviti da su braća Ladislav, Antonije i Ivan, nesigurni zbog svoga kao i ponašanja svoga strica posljednjih godina, osigurali i zagovor moćnoga Nikole Frankopana, kojega je inače kralj Sigismund uključio u svoj „nutarnji krug“ povjerenika nakon što se ovaj oženio sestrom svemoćnog palatina Nikole de Gare. Pretpostavka počiva na činjenici da je dan prije no što će biti izdani privilegiji (Babonićima) Blagajskim, kraljevska kancelarija ispostavila upravo Nikoli Frankopanu kraljevski privilegij kojim mu kralj dariva utvrdu Cetin i klokočki kotar⁶⁷. Drugim riječima, knez je Nikola nastupao kao patron mladim potomcima stare loze garantirajući za njih pred kraljem u situaciji kada je Sigismund već ionako promijenio držanje spram bivših pobunjenika nakon što je posve konsolidirao svoju vlast. Slučaj Stjepana (Babonića) Blagajskoga i njegovih nećaka, kao i onaj kneza Pavla Šubića Zrinskog, zapravo izvrsno potvrđuju temeljne postavke Charlesa Tillyja⁶⁸, prema kojima su politički identiteti:

- uvijek i posvuda relacijski i kolektivni

⁶⁷ Za status Nikole Frankopana vidi razmatranje u: Vjekoslav KLAJIĆ, *Krčki knezovi Frankapani I*, Zagreb, 1901, 194-195, gdje se navodi i darovnica izdana 21. travnja 1406. Klaićevo razglabanje jasno pokazuje da se i knez Nikola neko vrijeme, 1402. godine, nalazio u „svoj zoni“ vjernosti, a nešto kasnije iste 1406. godine upravo će on napraviti prve korake ka pomirenju s preostalim „pobunjenicima“, hercegom Hrvojem i cetinskim knezom Ivanišem Nelipčićem.

⁶⁸ Charles TILLY, *Political Identities in History*, u: ISTI, *Stories, Identities, and Political Change*, Lanham (Mar.), 2002, 61.

- mijenjaju se s promjenama političkih mreža, okolnosti i strategija
- uvijek podrazumijevaju prihvaćanje zajedničkih (kolektivnih) verzija pripovijedanja o događajima koji se tiču granica između „nas“ i „njih“ – to pripovijedanje definira uspostavljanje granice i precizira što smo i tko „mi“ a što su i tko „oni“
- ovjeravanje političkoga identiteta, u takvome sklopu, ovisi o ponašanju povezanom s događajima o kojima se pripovijeda, jer je to ponašanje od krucijalne važnosti pri prosudbi drugih o tomu hoće li se postulirana veza prihvatiti ili ne.

U konkretnome slučaju to znači da je politički identitet slavonskoga plemstva nakon konačnoga saniranja pobune 1405. godine podrazumijevao instaliranje društvenoga sjećanja na ta zbivanja oblikovanoga kroz kolektivnu naraciju, utemeljenu poglavito na kraljevskim privilegijima (koji su se nerijetko javno i glasno čitali), a u kojoj su glavne negativne uloge pripale Hrvoju Vukčiću i Bošnjanima. Društveni status i uloga u društvenome životu očito su ovisili o tomu kako se pojedinac, odnosno šira obiteljska zajednica, uklapala u tu kolektivnu sliku nedavne prošlosti, pa je stoga i braći (Babonićima) Blagajskim bilo stalo do ovjere „muka i nevolja“ koje su pretrpjeli od Hrvoja i Bošnjana, kao što im u tome trenutku nije bilo nimalo stalo do čuvanja javne uspomene na djelovanje strica Stjepana, koje se po svemu sudeći nije moglo uklopiti u prihvaćenu sliku.

Uza sve ovo valja, međutim, pripomenuti da danas, nažalost, ne raspolažemo izvornim materijalom koji bi omogućio поближе ogledati kako su razloge pobune i njihove ciljeve artikulirali sami njezini protagonisti i sudionici, onako kako je to primjerice moguće u slučaju pobune češkoga plemstva protiv Sigismunda⁶⁹. Štoviše, najveći dio informacija na temelju kojih su moderni povjesničari izgradili sliku pobune potječe iz vrela nastalih u protivničkome taboru, a sažeti prikaz drugoga vala pobune ponavlja se u obliku formule u nizu isprava što ih je izdao sâm kralj Sigismund, odnosno njegova kraljevska kancelarija. Prema tome opisu nezadovoljnici su skrenuli s puta vjernosti vladaru (naravno Sigismundu) koji im je toliko toga dobrog učinio te su vođeni duhom pobune, u potrazi za novim vladarom, počinili grijeh uvrede kraljevskoga veličanstva (*crimen lese maestatis*) i za novoga vladara izabrali Ladislava Napuljskog. Ovim općim tvrdnjama, kojima se moralno diskvalificiraju pobunjenici, pridružen je uopćeni opis nekih očito stvarnih čina – „uzdigavši stijeg (novoga vladara) pronosili su ga kroz različita mjesta kraljevstva“ pa tako, a to se naglašava kao posebice teška optužba za bezbožništvo (*quod nephandius est*), i „kod kaptola i (njihovih) crkava uz procesije s relikvijama rečeni su stijeg izložili štovanju nevjerničkoga idolopoklonstva“. Pobunjenici su, priznaje nadalje kralj, uspjeli „određene gradove, posjede i mjesta, poglavito

⁶⁹ Izvršnu raščlambu sačuvanih pobunjeničkih proglašenja češkoga plemstva iz drugog desetljeća 15. stoljeća predočava Jeanne E. GRANT, *Rejecting an Emperor: Hussites and Sigismund*, u: Christopher OCKER – Michael PRINTY – Peter STARENKO – Peter WALLACE (ur.), *Communities, Politics, Nations, and Empires: Essays in Honor of Thomas A. Brady, Jr.*, Leiden – Boston, 2007.

u Dalmaciji i Hrvatskoj, podložiti prije rečenom Ladislavu te ih i sada drže⁷⁰. Uz ovu uopćenu sliku, dokumenti izašli iz kraljevske kancelarije ponekad prepričavaju neke pojedinačne sukobe u kojima se recipijent kraljevske milosti posebice istakao svojom hrabrošću, poput stanovitoga Antonija koji je neko vrijeme izdržavao opsadu Hrvojevih snaga u Kninu⁷¹, ili je pak unatoč svoje hrabrosti bio žrtva izdaje ali je očuvao vjernost kralju, kako se to dogodilo banu Pavlu Bissenu kojega je u zimu 1403. godine izdao i Hrvoju predao vranski prior i doskorašnji ban Emerik Bubek⁷². Uglavnom, prikaz pobune u naracijama kraljevskih privilegija može se promatrati na dva načina – u pozitivnome je smislu to oblikovanje sjećanja na zbivanja u kojima je definirana i učvršćena „mi“ zajednica, u koju spadaju plemići koji su održali i iskazali vjernost (legitimnome kralju) Sigismundu, koji je iz svega izašao kao pobjednik; u negativnome je smislu riječ o načinu kojim se kroz pripovijedanje o određenim događajima definira ona druga strana, pobunjenici kao „oni“ skupina koja se svojim ponašanjem praktično isključila iz kruga plemića „zemalja Krune sv. Stjepana“.

⁷⁰ Tekst je, uz tek neznatne promjene, ponovljen kao dio diplomatske formule „naracije“ u velikom broju dokumenata izašlih iz kraljevske kancelarije – usp. samo kao primjer doslovno isti tekst u dokumentima izdanim u rasponu od jednog mjeseca prema: MAŽURAN, *Povijesni izvori*, 260, 30. listopada 1403.; 264, 2. studenoga 1403.; 267, 4. studenoga 1403.; 283-284, 30. studenoga 1403. Posve je isti tekst, međutim, bio u optjecaju i šest godina kasnije, kako pokazuje privilegij izdan 11. ožujka 1409. (Isto, 452). Objašnjenje značenja i funkcije ovakvoga pripovijedanja u kraljevskim privilegijima, što je u kancelariji ugrasko-hrvatskih vladara imalo dugu tradiciju, vidi prema: László VESZPRÉMY, *The Birth of a Structured Literacy in Hungary*, u: Anna ADAMSKA – Marco MOSTERT (ur.), *The Development of Literate Mentalities in East Central Europe*, Turnhout, 2004., 172 i d.

⁷¹ ŠIŠIĆ, *Nekoliko isprava*, 192-193.

⁷² Zarobljavanje bana Pavla i predaju Hrvojevim ljudima kratko u svojim dnevničkim zabilješkama spominje Pavao de Paulus (ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 37), pri čemu se kod njega uopće ne govori o ulozi Emerika Bubeka. Ista zbivanja, s naglaskom na Bubekovoj izdaji, opširnije su prikazana u svečanom privilegiju kojega je Sigismund izdao Pavlu Bissenu 11. ožujka 1409. (dokument je, uz puno pogrešaka, tiskan u: MAŽURAN, *Povijesni izvori*, 451-455, a odnosni tekst se nalazi na str. 452). Treća verzija pripovijesti, u kojoj se opet spominje izdaja Emerika Bubeka ali nema Hrvoja, koji figurira u prethodne dvije verzije, ispriopovijedana je, uz naglasak na destinatarovom pokušaju oslobađanja zarobljenog bana, u darovnici za Nikolu de Gara izdanoj 1. kolovoza 1406. (dokument je tiskan u: ŠIŠIĆ, *Nekoliko isprava*, 276-286, s odnosnim tekstom na str. 282). Četvrta verzija, opet bez Hrvoja i s naglaskom na ulogu Emerika Bubeka (tu je on čak proglašen za uzročnika cijele pobune – *qui fere totius ipsius rebellionis et discensionis origo fuerat*, a ban Pavao mu se u njegovoj izdaji kralja srčano suprotstavlja) kažnjenog pohodom bana Ivana de Marotha koji je priora natjerao na bijeg u Bosnu, ispriopovijedana je u darovnici za mačvanskoga bana Ivana de Marotha, izdanoj 5. studenog 1403. (dokument je također tiskan u: ŠIŠIĆ, *Nekoliko isprava*, 230-234, s odgovarajućim tekstom na str. 232; isti se tekst doslovno ponavlja u darovnici od 20. travnja 1408., tiskanoj na istome mjestu str. 301-306). U literaturi je već uočeno da su ovakve pripovijesti tijekom vremena mijenjane na različite načine (usp. VESZPRÉMY, *The Birth*, 173-174), a koliko su ovakvi, naizgled detaljni prikazi određenih događaja, nedostadni za utvrđivanje onoga što se stvarno događalo pokazuje razglabanje o banu Bissenu u: LOVRENOVIĆ, *Na klizištu*, 126, bilj. 45 (autor, međutim, na drugom mjestu iste ove tekstove koristi kao precizne faktografske prikaze dodajući im svoje „tumačenje“ koje pretvara u činjenice – usp. Isto, 103). Ostaje tek činjenica da je vranski prior i bivši ban Emerik Bubek doista prešao na stranu pobunjenika i da se nalazio među onima koji su Ladislava Napuljskog dočekali u Zadru u ljeto 1403. godine te da je po svemu sudeći prethodno stvarno odigrao neku ulogu u zarobljavanju Pavla Bissena.

Ono što u svemu tomu nedostaje jest odgovor na pitanje jesu li pobunjenici imali svoju verziju pripovijedanja, praktično o istim zbivanjima, koja bi im osigurala definiranje političkoga identiteta, „mi“ zajednice nasuprot onima koji su ostali s druge strane uspostavljene političke granice i podržavali Sigismunda. U potrazi za rješenjem tako postavljenog problema mora se poći od činjenice da kraljevska kancelarija Ladislava Napuljskog posve izvjesno nije predstavljala *locus* oblikovanja bilo kakva cjelovita narativa koji bi postupke pojedinca uklopio u širu cjelinu – tu se u najboljem slučaju produciralo tek stajalište da je Sigismund bio samo *marchio Brandenburgensis* koji je bespravno zauzeo kraljevski prijestol (*occupator*) pa su oni koji su ga podržavali tretirani kao izdajnici. No, ako se već ne može uočiti cjeloviti pobunjenički narativ, pripovijedanje o određenim događajima u smislu u kojem to definira Ch. Tilly, u formalnome središtu pobune, ipak se može zamijetiti pojedine njegove elemente uz pomoć kojih je moguće definirati politički identitet pobunjenika. U tome su smislu indikativna dva sačuvana dokumenta koja je tiskao F. Šišić. U prvome od njih okupljeni pobunjenici 24. svibnja 1403. registriraju donošenje odluke o darivanju jednoga između sebe određenim posjedima za pokazane zasluge, dok se u drugome, već spominjanoj darovnici za Nikolu de Gara od 1. kolovoza 1406. godine, u kojoj je formula „naracije“ dobila gotovo formu opširnoga povijesnog pregleda zbivanja, govori o začetku pobune. Začetak je pobune u ovome drugom dokumentu predstavljen kao klasična urota (*coniuratio*) – nezadovoljni su se velikaši okupili u Varađu na Božić 1402. godine i nad grobom svetoga kralja Ladislava položili prisegu da će zbaciti Sigismunda i za kralja izvikati Ladislava Napuljskog⁷³. Postavljeni je cilj poslužio okupljanju ugarskoga plemstva i stvaranju osjećaja pripadnosti zajednici koja je svoje napore usmjerila na opće dobro pa se u dokumentu iz svibnja 1403. tako i govori o „prethodno započetome našem sadašnjem pothvatu, uz osobitu Božiju naklonost, na korist i veličanje opće stvari.“ Praktično se ta „korist i veličanje opće stvari“ slijedom istoga teksta manifestirala tako što su sudionici pothvata očekivali i radili na tome da „na prijestolu Ugarskoga Kraljevstva uskoro okrunimo“ novoga kralja⁷⁴. Ovdje svakako valja uočiti cijeli niz važnih činjenica – urotnici su se okupili na Božić; prisega je položena nad moćima svetoga kralja; čin predvodi ostrogonski nadbiskup koji će ostati središte pobune, a uz njega su tu još jedan nadbiskup i tri druga biskupa; novi se vladar, odnosno njegov simbol – stijeg, stanovnici-

⁷³ ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 282, 1. kolovoza 1406. Iako tvrdnja potječe iz naracije kraljevskoga privilegija nastaloga pet godina kasnije, čini se da vjerno reproducira stvarni događaj – usp. razlaganje u: HÓMAN, *Gli Angioni*, 520, s listom sudionika.

⁷⁴ ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 203, s karakterističnim izričajima: *in hoc presenti negotio per nos deo propitio utique ad utilitatem et augmentum reipublice previe incohato, te a domino nostro futuro rege Hungarie, quem ... super solium regni Hungarie in proximo in regem coronabimus.*

ma Kraljevstva prikazuje u sklopu crkvenih procesija⁷⁵. Izrazite vjerske (crkvene) značajke pobune dobivaju posve novu dimenziju uzme li se u obzir da u ljeto 1403. godine Ladislava na putu u Zadar već od početka prati papinski legat, da ga u Zadru dočekuje (dakako) ostrogonski nadbiskup te da u takvim okolnostima još i prije Ladislavova dolaska u Zadar počinje rekonstrukcija crkvene hijerarhije (bar formalnim) uklanjanjem onih crkvenih velikodostojnika koji nisu zdušno podupirali planove izrađene na kuriji⁷⁶. Uz to, u crkvenim su krugovima već do kraljeva dolaska u Zadar bile razrađene i takve tančine djelovanja kakva je nastojanje uklopiti u postojeći plan Ladislavovu želju da određenom titulom i statusom nagradi laičkoga vođu pobune, velikoga bosanskog vojvodu Hrvoja, na realnoj moći, ali i dobroj volji kojega je uvelike počivao eventualni uspjeh cijeloga pothvata. Njega će, naime, prema izjavi splitskoga nadbiskupa (i to onoga kojeg kralj Sigismund ne priznaje) krizmati sam papinski legat, čime će s njega biti uklonjena mrlja optužbi za herezu te će ga nakon toga novi kralj moći proglasiti za *marchionea* slavenskih krajeva koje ionako već posve kontrolira⁷⁷. Iz svega ovoga nemoguće je izvući bilo kakav drugi zaključak do onoga da iza stvarnih uspjeha pobune stoji zapravo osmišljena i dobro planirana akcija čiji konci vode izravno na papinsku kuriju – jednostavno rečeno, ugarsko je plemstvo bilo nezadovoljno Sigismundovim ponašanjem i vladavinom, ali očito sâmo nije bilo u stanju osmisliti plan akcije za uklanjanje kralja pa onda takav plan doista i ostvariti. Uostalom, to je bilo jasno već i kralju Sigismundu pa u taj kontekst valja staviti i onaj njegov ovdje ranije spominjani dekret prema kojemu je svaku papinsku odluku glede imenovanja na crkvene dužnosti na području njegove vlasti on morao osobno i izravno odobriti⁷⁸. Daleko bi nas izvan postavljenih okvira ovoga istra-

⁷⁵ O crkvenim procesijama kojima je praćeno predstavljanje Ladislavova stijega znao je još krajem 15. stoljeća nešto povjesničar Ivan de Thwroc – Iohannes de THWROCZ, *Chronica Hungarorum, apud Erhardum Ratdolt*, Venetiis (reprint: Budapest, 1986.), quaternus O, fol. 7: *eleuato ipsius regis Ladislai vexillo regni per climata ferebantur. Et cum ciuitatem ad quamcumque ipso vexillo comite veniebant sacratu cleri ordo illis processionali cum ueneratione obuiau ire compellebatur*. Po stilizaciji i mjestu na kojem se nalazi, čini se da ovaj tekst ipak počiva na tekstovima Sigismundovih privilegija, prije no na nekoj usmeno prenošenoj tradiciji.

⁷⁶ Naputak za papinskoga legata izdan je 2. lipnja 1403. godine, a istoga je dana papa Bonifacije IX. donio i odluku o premještanju kaločkoga nadbiskupa na zagrebačku biskupiju (trebalo je ukloniti Eberharda de Albena, koji je bio jedan od najčvršćih oslonaca Sigismundove vlasti i autoriteta) te premještanju trogirskoga biskupa na kaločku stolicu – dokumenti tiskani u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 204-207. Važnu ulogu papinske kurije u organizaciji pobune odavno je, objasnivši povode konfliktu Sigismunda i Bonifacija IX., uočio HÖMAN, *Gli Angioni*, 512-513, 521-522, no iz toga nije izveo dosljedne zaključke te je ostao pri stajalištu da je pobuna ipak imala „nacionalnu“ organizaciju.

⁷⁷ Riječi splitskoga nadbiskupa Pelegrina de Aragonia, koje ocrtavaju navedeni plan, reproducira u izvješću poslanom firentinskim vlastima tajnik Ladislava Napuljskog, Matija de San Miniato (Matijino pismo od 11. srpnja 1403. posljednji je put tiskano u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 206-207).

⁷⁸ U naraciji dekreta, koji ima oblik kraljevske isprave, jasno se govori o ulozi papinske kurije u organizaciji pobune: *oppressiones nichilominus et huiusmodi tribulationes, hucusque presertim hiis proximis disturbiorum et regni nostri motionum temporibus per bullatos ac alios auctoritate sedis apostolice, quam ad nostri honoris, status et gradus deiectionem, regni nostri et corone in alium translationem, ac alias ad nostri totalem depositionem laborasse et adhuc sentimus indefesse laborare* (*Decreta regni*, 181).

živanja odvelo dalje razglabanje svih konsekvenci ovakvoga zaključka – za ovu je prigodu, naime, bilo tek važno utvrditi gdje se i na koji način producirao politički identitet pobunjenika, odnosno u kojoj je on mjeri doista mogao poslužiti kao motor široke političke mobilizacije.

Ovaj kratki prikaz (sad se već slobodno može reći) plemićko-crkvene pobune protiv Sigismunda valja zaokružiti razmatranjem okolnosti, ali prije svega drugog, rezultata boravka kralja Ladislava u Zadru i početkom kolovoza 1403. ovdje obavljene krunidbe. Valja svakako poći od činjenice da su očekivanja šarolikoga društva okupljenoga toga ljeta u Zadru bila vrlo raznolika. Ugarsko plemstvo i crkveni velikodostojnici došli su *po* novoga kralja, pri čemu je Zadar trebao biti tek *usputna* postaja na putu za Stolni Biograd gdje su ga *oni* namjeravali okruniti. Bosanski veliki vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegova bosansko-hrvatska pratnja došli su *po svoj* trenutak trijumfa, ostvarenje ciljeva za koje su se već godinama borili uz nagradu (Hrvojevu novu titulu) koja je trebala biti nadoknada za uloženi trud (sjenu nad njihova očekivanja bacala je, međutim, izočnost bosanskoga kralja, što će se nedugo potom pretvoriti u otvoreni sukob i smjenu kralja Ostoje). Većina hrvatskog plemstva i predstavnika dalmatinskih gradova našli su se tu praktično manje-više pod prisilom, nakon što su već godinama trpjeli pritiske Bošnjana za uključivanjem u borbu koju nikad nisu doživljavali kao svoju i u čiji ishod očito nisu bili sigurni (valja se samo sjetiti kako knez Pavao Šubić Zrinski ulaže prosvjed protiv eventualnih poteza „kraljevskoga veličanstva Ugarskoga Kraljevstva“, iskazujući nesigurnost već glede toga kako će se, koliko sutra, zvati njegov vladar, koji opet neće biti „od našega jazika“ kao ni do tada⁷⁹). Konačno, očekivanja kralja Ladislava Napuljskoga i njegove pratnje ostaju posve mašnja zagonetka, no po onome što se daje razabrati iz šturih suvremenih vijesti Ladislav nije bio spreman preuzeti ni najmanji rizik sukoba sa Sigismundom. Svi su, međutim, bili posve sigurni da je Ladislavov glavni oslonac bio dotadašnji

⁷⁹ Ovdje valja upozoriti da prvi pisani tragovi društvene memorije Hrvatskoga Kraljevstva, koji kao diskurzivni sklop predstavljaju ideološku podlogu svijesti o sebi tadašnje plemićke hrvatske etničke zajednice, uključuju vrlo različita vrela (od „dodatka“ *Kronici* Tome Arcidakona i „pripisa“ u tzv. Supetarском kartularu, preko pseudo-povijesnih radova kakvi su hrvatska verzija *Ljetopisa popa Dukljanina* i splitska *Anonimna kronika*, do dijelova diplomatskih spomenika, kodifikacija običajnog prava i epitafa – tiskana su izdanja tih tekstova razbacana po različitim publikacijama pa ih je ovdje navoditi krajnje nepraktično) koja odreda potječu upravo s kraja 14. i prvih desetljeća 15. stoljeća (jedno od mogućih objašnjenja okolnosti oblikovanja i transformacija toga društvenog znanja i „govora o Hrvatima“ usp. prema: Mladen ANČIĆ, Od kralja ‘poluboga’ do prvih ideja o ‘nacionalnom’ kraljevstvu, u: *Kolomanov put*, Zagreb, 2002., 104-107, te ISTI, *Što „svi znaju“ i što je „svima jasno“: Historiografija i nacionalizam*, Zagreb, 2008., 31-50; ogleadni primjer moderne raščlambe pojedinih elemenata toga „znanja“ predstavlja Damir KARBIĆ, Šubići i ‘dobri kralj Zvonimir’. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji, u: *900 godina Bašćanske ploče*, Baška 2000.). Taj je, dakle, diskurzivni sklop bio dio mentalnoga krajolika hrvatskoga plemstva ovoga doba te je uključivao izričaje o „bogom prokletim i nevirnim Hrvatima“ koje kralj Zvonimir na samrti „prokle ... da bi veće Hrvati nigdar ne imali gospodina od svoga jazika“ – izričaji potječu iz hrvatske verzije *Ljetopisa popa Dukljanina* a citirani su prema: Vladimir MOŠIN (pr.), *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950., 67 i 68.

veliki bosanski vojvoda Hrvoje, odnosno da je on taj koji je kralju osigurao mogućnost da se uopće prikaže svojim „podanicima“ nad kojima je, doduše više teorijski i posredno no stvarno, vladao već više od deset godina. Savršeno je to jasno iskazao splitski nadbiskup tvrdeći kako je stvarno Hrvoje „najmoćniji velikaš ovoga kraljevstva te je upravo on glavni razlog zašto se kraljevstvo Dalmacije i uopće cijela Slavonija okrenula na stranu kralja Ladislava“⁸⁰. Uz Hrvoja, stvarno je „simbolički kapital“ u tome trenutku i danim okolnostima imao samo još Ladislav Napuljski, koji je već bio vladar u svome Kraljevstvu (kamo se uvijek i odmah mogao vratiti) i kojega su svi okupljeni u Zadru trebali više no što je on trebao njih (pojednostavljeno – samo je Ladislav, kao novi kralj, mogao onomu što je do tada bila pobuna dati legitimitet svrgavanja kralja koji nije zasluživao svoj položaj). Nije stoga čudo što je kraljev boravak u Zadru donio praktične rezultate samo ovoj dvojici – Ladislavu krunidbu, a Hrvoju konačnu legitimaciju statusa kroz uklapanje u kršćansku ekumenu (krizmao ga je sam papinski legat⁸¹) i novu titulu koju je dobio od upravo okrunjenoga kralja. Ugarskim velikašima i prelatima Ladislavova je krunidba bila antiklimaks svih njihovih planova i značila je stvarni poraz pa je, uz još poneki trzaj u održavanju pobunjeničke strukture i hijerarhije tijekom ljetnih mjeseci, za njih pobuna okončana u jesen kada je Sigismund svima ponudio amnestiju. Ponuđenu su amnestiju, potvrđenu posebnim

⁸⁰ Riječi splitskoga nadbiskupa reproducira Matija de san Miniato u ovdje već citiranom pismu (vidi bilj. 77), i one u izvorniku glase: *princeps magnus et potentissimus omnium regni illius, qui quidem fuit causa potissima, ut regnum Dalmatie et omnes partes Sclavonie ad dominum Ladislavum diverterent*.

⁸¹ Godinu dana nakon tih događaja u dva pisma nejasnoga autorstva, upućena papinskoj kuriji i legatu koji je 1403. boravio u Zadru i obavio krizmu, čin Hrvojeva uvođenja u zajednicu vjernika tumači se ni više ni manje nego kao „čudo“ moći sv. Šimuna (pisma su u skraćenom obliku tiskana u Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum V*, Venetiis 1775., 111-112, a iz njih se razaznaje da su slična pisma na iste adrese zajednički uputili gradski nadbiskup i njegov kler, iz čega proizlazi da su ovo pisma gradske općine). Iako je bez nekih novih vrela to nemoguće sigurnije govoriti, čini se kako se pripovijest o „čudu“ oslanja na činjenicu da je još 1393. godine Hrvojev brat Dragiša dolazio u Zadar hodočastiti moćima sv. Šimuna (taj je dolazak zabilježio pod nadnevkom 7. veljače 1393. Pavao de Paulus: *Eodem die venit Iadram, causa visitandi corpus beati Simeonis, comes Draghissa, frater predicti domini bani, cum uxore sua et quibusdam aliis* – ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 17). Veza je između Zadra i Hrvatinića, uspostavljena (u najmanju ruku) Dragišinim hodočašćem i kasnijim Hrvojevim krizmanjem, ostavila i jasne materijalne tragove. S jedne strane, Hrvojeva je nećaka Katarina, kćer njegova brata Vuka tada udana za drugog bosanskog vojvodu, Sandalja Hranića, poklonila nekoj od zadarskih crkvenih institucija (negdje između 1405. i 1411. godine) dva moćnika za svetačke ostatke. S druge strane, uz Hrvatiniće i njihove nadarbine zadarskim crkvama vezan je i jedan od „najraskošnijih kaleža u zadarskim zbirkama“, na kojemu je, uz onaj dubrovačke obitelji Benessa, predstavljen i Hrvojev grb – o svim tim predmetima vidi sad: Nikola JAKŠIĆ (pr.), *Umjetnička baština zadarske nadbiskupije: Zlatarstvo*, Zadar, 2004., 148 i 183, s tamo navedenom starijom literaturom. Pristajanje uz katolicizam i javno produciranje vjerskoga konformizma (o čemu zorno svjedoči izrada dobro poznatoga *Misala*, čija je poglavita funkcija bila javno prikazivanje) postalo je očito važnom dimenzijom Hrvojeva identiteta pa to zaslužuje mnogo više pozornosti no što je tome poklanjala dosadašnja historiografija (usp. samo kao primjer kako preko čina krizme lakonski prelazi LOVRENOVIĆ, *Na klizištu*, 107, posvećujući tomu niti pola rečenice).

kraljevskim ediktom, praktično prihvatili svi vodeći pobunjenici te su se tako opet našli pod okriljem kraljevske „milosti“⁸².

Okrećući se onima za koje je Ladislavova krunidba ipak nosila stanovito značenje u godinama koje su dolazile valja krenuti od činjenice da je on njome postao, kako je to u jednome od pisama još prije samoga čina predviđao već spominjani Matija de san Miniato, „neregularni kralj“ (*quidem rex extra ordinem suum*), što je posve sigurno i njemu samome bilo jasno⁸³. No, ako je kralj doista realno i bio, umjesto *rex Hungariae, Dalmaciae et Croaciae* zapravo *rex inter Savum et Adriaticum*, čini se da takvim razvojem situacije nije bio nezadovoljan jer nikada više nije poduzeo ništa što bi dalo naslutiti kako je takvu situaciju želio promijeniti. Prilike kakve vladaju nakon krunidbe sve do 1408. godine pokazuju da je bio zadovoljan time što je izravno (preko zadarskoga kaštelana koji je nosio zvučnu titulu *vicarius generalis*) upravljao Zadrom te neizravno (preko hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića, kojega je i kasnije znao okititi zvučnim titulama) velikim dijelom Hrvatskog i najvećim dijelom Bosanskoga Kraljevstva. Iako dokumenata koji bi govorili o tomu nema mnogo, čini se da je pobirao kraljevske prihode (poput onih od „kraljevske komore soli i tridesetnine“⁸⁴), a znao si je izravno, ili preko Hrvoja, priskrbiti i izvanredne namete, bar od dalmatinskih gradova⁸⁵. Rat

⁸² Vranski prior Emerik Bubek, koji je od Ladislava u Zadru dobio titulu slavonskoga bana, još je 20. kolovoza 1403. izdao jednu darovnicu kojom je nagradio neke Ladislavove pristaše (ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 215), no kraljevski edikt od 8. listopada (*Decreta regni*, 175-179) potpuno je izmijenio političku pozornicu kako to zorno prikazuje HÓMAN, *Gli Angioni*, 523-527. Njegovu se prikazu može zamjeriti tek to što Ladislavov odlazak iz Zadra u kasnu jesen 1403. povezuje izravno s prodajom prava na Dalmaciju Veneciji (i to ne za 300.000 dukata kako veli Hóman, što je bio iznos koji je kralj prvotno tražio, već za 100.000, koliko su Mlečani bili spremni platiti), što će se stvarno dogoditi tek šest godina kasnije u posve promijenjenim okolnostima – tih šest godina stvarni je predmet interesa u drugom dijelu ove rasprave!

⁸³ Kao kraljev tajnik Matija je bio posrednik u pregovorima s ugarskim prelatima i plemićima pa je stoga savršeno jasno razumio, i kralju prenio, da bez krunidbe krunom sv. Stjepana u Stolnom Biogradu Ladislav ne može u punome značenju toga pojma postati *rex Hungariae, Dalmaciae et Croaciae*. Otuda onda i dolazi njegov izričaj o „neregularnom kralju“, kojim on opisuje situaciju koja će nastati uslijed Ladislavovog odbijanja puta na sjever, s jedne, i istodobnih upornih zahtijeva za bilo kakvom krunidbom u Zadru, s druge strane (Matijino pismo firentinskim vlastima od 30. srpnja sa svim ovim informacijama tiskano je posljednji put u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 212).

⁸⁴ Tomislav Raukar polazi od toga da je „kraljevsku komoru“ Ladislav preuzeo odmah nakon krunidbe 1403. godine, ali nije siguran je li ju još kontrolirao nakon 1405. godine (usp. Tomislav RAUKAR, Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. stoljeću, u: ISTI, *Studije o Dalmaciji*, 315-317). No, Pavao de Paulo jasno zasnjeđuje da je preuzimanje te institucije u kraljevske ruke uslijedilo ne tek nakon krunidbe, već svega devet dana nakon ulaska Ladislavova „generalnoga vikara“ u grad i samo dva dana nakon svečane prisega članova gradskoga Velikog vijeća na vjernost novome kralju, položene 3. rujna 1402. Naime, upravo je njega „generalni vikar“ 5. rujna proglasio „prokuratorom“ svih komora u Dalmaciji, što jasno pokazuje prioritete nove vlasti i otklanja dvojbe oko toga je li se kralj odrekao znatnih prihoda koji su dolazili iz komore.

⁸⁵ Sačuvana se dokumentacija u neznatnoj mjeri odnosi na transakcije ovakve naravi pa se tek iz bilješki koje je za svoje radove pravio Ivan Lucius Lucić (iz odluka trogirskih gradskih vijeća) može razabrati da su, primjerice, Trogirani u srpnju 1404. morali isplatiti 1000 libara kapetanu kraljevskih brodova, odnosno da je u travnju 1407. Hrvoje od njih tražio neku isplatu za račun kralja, ali oni nisu pristali

protiv Sigismunda nadalje ionako nije vodio on sam niti je na taj rat trebao trošiti svoja sredstva (veliko je pitanje bili se njegovi prihod s istočnojadranske obale znatnije povećali da nije bilo ratnih troškova), a položaj „gospodara“ obiju obala Jadrana nedvojbeno mu je donosio različite dalekosežne koristi. Ni za njegova glavnog pouzdanika, od sada hercega, Hrvoja krunidba u Zadru nije po svemu sudeći bila razočarenje ili loše rješenje. Već su okolnosti kraljeva prijema u Zadru, kako u svokodnevnom ponašanju tako i pri različitim ritualima kojima je bio praćen njegov boravak, dale naslutiti da bi odlazak Ladislava u Stolni Biograd za Hrvoja stvarno značio gubitak. Sve dok je kralj ovisio o njemu i njegovoj snazi mogao je veliki bosanski vojvoda računati na održavanje strukture što ju je izgradio prethodnih godina, no već je pojava ostrogonskoga nadbiskupa i njegove svite u Zadru stavila do znanja da on više nije u prvome redu pozornice. Pomoćnik već spominjanoga Matije de san Miniata, stanoviti Galeotto, koji je umjesto svoga nadređenog pisao jedno od pisama upućenih u Firencu, savršeno je jasno to dočarao nehotičnom usporedbom prema kojoj je Hrvoje „gospodin velike moći“ (*magnus dominus potentia*), ali je zato ostrogonski nadbiskupa Ivana de Kanisa „najveće moći, jer je gotovo posve u njegovim rukama skrb oko kraljevstva“ (*archiepiscopus Strigoniensis, maxime potentie et in cuius manibus fere cura regni existit*)⁸⁶. Slika se samo još jasnije ocrtava opisom raznih ceremonijala u istome pismu iz kojih se jasno razabire da su vojvoda Hrvoje i brat njegove žene, Ivaniš Nelipčić, u tim ritualnim radnjama, koje su savršeno jasno eksplicirale svačiji društveni položaj i status, gurnuti na začelje značajnih figura⁸⁷. Možda pomalo neočekivano ako se stvari promatraju iz kuta potrebe za nekom vrsti „konačnoga rješenja“, koje je kao ishod poznato kada se stvari sagledavaju u retrospekciji, krunidba je u Zadru i Ladislavu i Hrvoju omogućavala održavanje već uspostavljenih odnosa i rutina, ne donoseći nikakav rizik i otvarajući mogućnost različitih ishoda u budućnosti

(Franjo RAČKI, Notae Joannis Lucii, *Starine JAZU* 13/1881, 259, 8. srpnja 1404. te 262, 11. travnja 1407.). Slučajno sačuvani poziv kralja Ladislava Šibenčanima da isplate 900 dukata, koliko su bili dužni po sporazumu kraljevih povjerenika hercega Hrvoja i kneza Troje (LJUBIĆ, *Listine* V, 21. veljače 1404.), samo potvrđuje da je kralj redovito ubirao određen prihod od gradova.

⁸⁶ Pismo od 24 srpnja 1403. posljednji je put objavljeno u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 209-210.

⁸⁷ Isto: *Venerunt deinde domini illi Ungarie et Bosnie: dominus archiepiscopus Strigoniensis, dominus episcopus Sagabrie, quem psotquam hic fuimus, dominus legatus transtulit de archiepiscopatu Coloccie (!) ad episcopatum Sagabrie, eo volente, quare multo melior ecclesia est et sibi marchio Sigismundus acceperat, dominus archiepiscopus Coloccie, episcopus Jauriensis et alius episcopus, magnus comes palatinus, Chervoia, comes Johannes et alii domini et nobiles circa octo vel decem*. Riječ je o opisu ceremonijalnoga susreta Ladislava i njegove pratnje s jedne te pobunjeničkih velikaša s druge strane, a kao komentar svakako vrijedi ovdje citirati stav njemačkoga povjesničara Gerda Althoffa koji upravo za ovakve prigode veli: „Kada su u javnom životu srednjovjekovlja politički važne figure stupale u interakciju u otvorenoj areni, mnogo je veća težina bila na pokazanom nego li na izgovorenom. Mnogi događaji javnoga života imali su za svrhu ovakvu vrst javnog prikazivanja, a mi ih onda opisujemo njihovim posebnim 'jezikom' neverbalne komunikacije prikazanim kroz geste, ponašanje i važne čine. U srednjovjekovnoj su politici krunidbe, kraljevski ulasci, iskazivanje počasti, investiture, podlaganje, mirovni sporazumi, i mnoge druge prigode državnog života pripadale sferi demonstrativnih gesta i čina“ – Gerd ALTHOFF, *Otto III*, University Park (Pa.), 2003., 133.

(nitko tada *nije znao* da će Sigismund živjeti i vladati još 34 godine; Hrvoje je od kralja koji je okrunjen u Zadru dobio titulu „hercega Splita“, a k tomu je još imao sina koji ga je mogao naslijediti, itd. itd.). Isto je vrijedilo i za njihove podanike na istočnoj obali Jadrana i duboko u njenu zaleđu, dokle je sezala stvarna vlast novoga hercega – njegova je moć ne samo očuvana, već je dobila novu dimenziju legitimacijom koju joj je kroz (vjerojatno namjerno nejasnu⁸⁸) titulu *dux Spaleti* dao novi kralj. Pojednostavljeno rečeno, tamo gdje je Hrvoje stvarno kontrolirao prilike, konstrukcija je društvene stvarnosti podrazumijevala i sliku u kojoj je krunidba u Zadru bila punopravni čin sa svim posljedicama koje je ta činjenica donosila. Izvrsno to ilustrira obraćanje bosanskoga kralja i njegovih velikaša („sva Bosna“) kralju Ladislavu sa zahtjevom da potvrdi granice Bosanskoga Kraljevstva u onom opsegu za koji su Bošnjani smatrali da ih je „posjedovao ... pokojni štovani Kulin, nekdašnji ban rečenog Bosanskog Kraljevstva“⁸⁹. Činjenicu da Bošnjani od Ladislava traže potvrdu granica prema Ugarskoj i zbog toga šalju posebno poslanstvo u Napulj može se tumačiti samo time što u njihovoj slici svijeta on jest stvarni *rex Ungariae, Dalmaciae, Croaciae, Ramae etc.*, pa time i *njihov kralj*⁹⁰. Takva je, dakle, slika svijeta vrijedila svuda gdje su se vijorili stijegovi Ladislava i Hrvoja, a njihovi grbovi definirali horizonte političke tvorbe, što je, s druge strane, Sigismund jasno osjećao kao izazov te nije odustajao od oružanih napora na rušenju te i takve (konkurentne) konstrukcije društvene stvarnosti sve dok mu to doista i nije pošlo za rukom 1408. godine.

Sve ovo što se od kraja 14. stoljeća događalo na istočnoj obali Jadrana i u njezinu dubokom zaleđu sve do Podunavlja, o čemu bi doista tek trebalo napisati jednu modernu monografiju, promatrano je iz Venecije, koja se nakon mira iz Torina počela polako i mučno, ali ipak sigurno, oporavljati i ulaziti u razdoblje konjun-

⁸⁸ Danas je nemoguće razaznati tko je kreirao Hrvojevu titulu, no sudeći prema onomu što je splitski nadbiskup Pelegrin de Aragonia priopćio Matiji de San Miniato, a ovaj prenio firentinskim vlastima (vidi ovdje bilj. 77), titula je trebala zrcaliti činjenicu da je veliki bosanski vojvoda kralju „donio“ cijelu *Sclavoniu*, a po izvornoj je ideji svojim oblikom (nadbiskup je govorio kako će vojvoda postati *marchio*) po svemu sudeći trebala parirati Sigismundovoj tituli kako ju je tumačio napuljski dvor. Vrijedi se ovdje prisjetiti i nejasne titule bana Pavla s kraja 13. i početka 14. stoljeća (*banus Croatorum et dominus Bosne*), koja je također otvarala različite mogućnosti tumačenja u budućnosti.

⁸⁹ Ladislavov je privilegij kojim je izašao u susret takvu zahtjevu i potvrdio granice, „poglavito u odnosu na Ugarsku“, tiskan u: FEJÉR, *Codex diplomaticus X/4*, 549-550, 26. kolovoza 1406.

⁹⁰ Stvarni povod tome zahtjevu, čini se opravdano, Pejo ČOŠKOVIĆ, Bosna na prijelomu stoljeća i potvrda državnih granica 1406., *Prilozi 31/2001.*, 69, nalazi u gotovo istodobnom Sigismundovu javnom govoru o potrebi „ispravljanja granica“ prema Bosni (iako je i ona *njegova* kraljevina), no iz toga autor nadalje ne izvlači zaključke koji bi se mogli uklopiti u sliku vremena o kojemu govori. Njegovo je shvaćanje pojmova „država“ i „granice“ posve suvremeno, pa kada on tako shvaćene kategorije (u tekstu je nebrojeno puta ponovljen izričaj „državne granice“, pri čemu Čošković očito nije svjestan da u svijetu o kojem govori tako nešto još ni konceptualno nije moguće) pokuša primijeniti u raščlambi prilika s početka 15. stoljeća rasprava gubi dimenziju govora o prošlosti i postaje govor o sadašnjosti, odnosno određenom projektu budućnosti. Raspravu bi, međutim, trebalo usmjeriti ka pitanju zašto je Sigismundu trebalo javno producirati govor o „granicama“ i na koji se način to uklapalo u njegovu strategiju u sukobu s Ladislavom i Hrvojem.

kture⁹¹. Cijelo su se ovo vrijeme mletačke vlasti držale u naznačenim sukobima po strani, dok su istodobno nastojale svoje interese zaštititi prije svega širenjem posjeda na južnom Jadranu, a onda i održanjem *status quo*, odnosno kakve-takve ravnoteže različitih čimbenika na istočnojadranskoj obali. No, tektonski poremećaji starog sustava odnosa na Mediteranu izazvani širenjem Otomanskoga Carstva, usporedno prenošenje težišta gospodarskih gibanja i konjunktura na atlantske obale Europe (što su Mlečani pratili otvaranjem godišnje brodske „linije“ za tamošnja odredišta), problemi opskrbe sada već golemog grada (od vode i hrane, preko drveta do metala i metalnih izrađevina), ali posebice i kriza europske proizvodnje srebra, stubokom su mijenjali način na koji se iz mletačkih laguna gledalo na kopneno zaleđe i istočnojadransku obalu te na vlastito mjesto i ulogu u tome svijetu. Zapravo, već 90-ih godina 14. stoljeća, osvajanjima važnih uporišta u Albaniji, počinje izgradnja onoga što je u historiografiji poznato kao mletački *stato del mar* – nije tu više riječ o udaljenim mletačkim kolonijama u istočnom Mediteranu, koje više ili manje labavo vezane uz trgovački emporij u lagunama osiguravaju infrastrukturu za trgovačke pothvate s visokom profitnom stopom, već o kompaktnom priobalnom teritoriju koji je s državnim središtem povezan pomorskom komunikacijom. Perspektivu trgovačkoga emporija zamjenjuje perspektiva teritorijalne države, ili kako to uspješno sažima Gaetano Cozzi, mletačka je vladajuća elita „htjela biti slobodna u odnosu na vladare i općine, ne zato što je, kao ranije, htjela ostati izvan zapleta burnih događaja u Italiji, već zato što je shvatila da je nemoguće ostati izvan svega toga“⁹². Jasan simptom novoga pristupa izgradnji Mletačke Republike, uz osvajanje gradova i ubrzano teritorijalno širenje u kopnenom zaleđu, bilo je iznenađujuće ozbiljno mletačko prihvaćanje prijedloga bosanskoga kralja Ostoje 1403./4. godine da se Omiš pretvori u uvozno-izvozna luku Bosanskoga Kraljevstva s posebnim statutom za Mlečane i širokim povlasticama za njih na tržištu Kraljevstva⁹³. Pri svemu tomu su predstavnici mletačkih vlasti znali, kako je to ovdje već naznačeno u uvodu, razlikovati ozbiljne od neozbiljnih prilika, a dugotrajno iskustvo života koji je počivao na koristi izvučenoj iz trgovine pomagalo im je razlučiti stvarne mogućnosti za izvlačenje koristi od maglovitih izgleda i planova koji nisu imali realnih izgleda za uspjeh. Primjerice, u sklopu razmatranja planova vezanih uz Omiš, Mlečani su

⁹¹ Sve što slijedi, ako drugačije nije posebice naznačeno, temelji se na: Frederic CHAPIN LANE, *Povijest mletačke republike* (izv. *Venice, A Maritime Republic*, 1973.), Zagreb, 2007., 211-225, 251-259; Elisabeth CROUZET-PAVAN, *Venice Triumphant: The Horizons of a Myth* (izv. *Venice triomphante: Les horizons d'un myth*, 1999.), Baltimore, 2002.; Roberto CESSI, *Dopo la guerra di Chioggia: Il nuovo orientamento della politica veneziana alla fine del secolo XIV*, Venezia, 2005.

⁹² Gaetano COZZI, *Mletačka Republika u novom vijeku – Od rata za Chioggiu do 1517.*, u: Gherardo ORTHALI – Giorgio CRACCO – Gaetano COZZI – Michael KNAPTON, *Povijest Venecije I*, Zagreb, 2007., 272.

⁹³ Taj nikad ostvareni pothvat detaljno razglaba Marko ŠUNJIĆ, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, Sarajevo, 1996., 97-101.

poslali posebnoga inženjera koji je trebao ispitati mogućnost da se tamo izgradi prava luka, dok je mletački poklisar kod bosanskoga kralja dobio zadatak ispitati putove koji od Omiša vode do Bosne. Tim više iznenađuje kako su ozbiljno Mlečani, odnosno vladajući sloj koji je realno donosio odluke, „zagrizli“ na, ovdje već raspravljaju, ponudu koju im je krajem studenog i početkom prosinca iznio Jakov de Raduchis. Ozbiljno razmatranje (realno gotovo neostvarive) mogućnosti da kralj Sigismund prepusti Veneciji „zaštitu“ nad Zadrom može se, čini se, razumjeti samo u kontekstu izrazito snažne želje za povratkom na istočnu obalu Jadrana, želje koja nije ostavljala jasnoga pisanog traga, ali je u tome krugu ljudi istodobno bila čvrsto postavljeni cilj koji je nedvojbeno upravljao realnim postupcima. Kada se konačno u ljeto 1408. otvorila realna mogućnost ostvarenja toga cilja kroz sporazum s kraljem Ladislavom mletačke su vlasti svjesno ušle u rizik mogućega oružanog sukoba, očito prosuđujući logikom teritorijalne države da buduće koristi od povratka na istočni Jadran daleko nadmašuju eventualne troškove koje bi oružani sukob mogao donijeti. Cijelo, dakle, prvo desetljeće 15. stoljeća mletačke vlasti naizgled mirno promatraju što se događa u neposrednom susjedstvu, prikupljaju informacije o razvoju prilika (između ostaloga, kapetani *culfa* redovito pristaju u dalmatinskim lukama, a vjerojatno tamo imaju i neku vrst (ljudske) infrastrukture za prikupljanje informacija) i čekaju pogodnu priliku za povratak na scenu u punome svjetlu.

*

Spusti li se sada pogled iz ove „ptičije perspektive“ na prilike u kojima su (stvarni) zadarski vlastodršci nastojali naći što povoljnije mjesto za svoj grad, valja se prisjetiti kako je još 1396. godine kralj Sigismund netaktičnim postupkom oduzimanja Paga preokrenuo raspoloženje u gradu koji je do tada bio najčvršće uporište kraljevske vlasti na cijeloj istočnojadranskoj obali. Teško može biti dvojbe oko toga da je stvarni smisao te odluke bio izvući što više novca od gradske zajednice koja je svoj prosperitet i realnu moć još uvijek temeljila ponajprije na paškoj soli. Sigismund je to, uostalom, vrlo brzo i dokazao – iako je Zadranima Pag oduzet navodno zbog okrutnosti u gušenju pobune tamošnjega puka, nije trebalo dugo čekati da kralj ponudi povratak otoka starim vlasnicima pod uvjetom da mu se plati određena svota. Prvi su nagovještaji došli još za njegova boravka u Kninu u zimu 1397. godine, a prava ponuda u lipnju 1399. godine, kada je kralj tražio ukupno 40.000 dukata u deset godišnjih obroka, pod uvjetom da se prvi obrok uplati u roku od dvadeset dana. Činjenica da su Zadranima u samo četiri dana uspješli osigurati prvi godišnji obrok, s dodatkom od 1.000 dukata „za druge troškove“, očito je iznenadila Sigismunda koji je, kroz izostanak pogađanja i odugovlačenja pregovorima, shvatio da je mogao dobiti i više. Zbog toga je praktično povukao svoju prvotnu ponudu i počeo tražiti da gradska općina plaća uzdržavanje kraljevske posade u gradskome kaštelu, što se lako moglo pretvoriti u beskonačne

rashode za gradski proračun⁹⁴. No, kao što je krivo prosuđivao realne financijske mogućnosti gradske općine, Sigismund je krivo prosudio mogućnosti stvarne kontrole nad gradom – iako su vođe oporbe kralju, braća de Matafaris (uključujući i nadbiskupa Petra) i Jakov de Raduchis, još 1397. godine napustili grad i u njega se nisu vraćali, iako je kraljev nalog za pljenidbu njihovih dobara stvarno (bar dijelom) proveden, a sam se kralj mogao sigurno osloniti na pripadnike plemićkih rodova de Georgiis i de Nassis, situacija je za njega bila daleko od one stabilnosti koju je zamišljao. Izbjegli Gvido de Matafaris i Jakov de Raduchis otišli su, doduše, i boravili u Padovi, odnosno Bologni, dok je nadbiskupa Petra papa postavio za svoga upravitelja u Markama⁹⁵, no čini se da je treći brat, Ludovik de Matafaris, konačno pribježište pronašao na dvoru velikog bosanskog vojvode Hrvoja, koji je još od 1398. predvodio otvorenu pobunu protiv kralja Sigimunda. Kada je i pod kojim okolnostima Ludovik de Matafaris dospio kod Hrvoja ostat će vjerojatno zauvijek nejasno, no, kako je već ranije rečeno, tamo je proboravio dovoljno dugo da stekne vojvodino povjerenje u tolikoj mjeri da mu ovaj krajem 1401. godine povjeri ulogu poklisara u Veneciji.

Veza s Hrvojem vjerojatno je odigrala određenu ulogu i pri povratku Gvida, Jakova i Ludovika, u Zadar, do čega je gotovo sigurno došlo u vrijeme kada je u ove krajeve stigla vijest o tomu kako su kralja zarobili i zatvorili njegovi velikaši. Što se u to doba događalo u Zadru zapravo ne znamo i teško da ćemo ikad doznati, poglavito stoga što Pavao de Paulo o tim zbivanjima nije doslovno zapisao ni slova – on nema ni jednoga zapisa u razdoblju od 18. ožujka do 6. prosinca 1401. da bi se nakon toga zapisi nastavili ranije uobičajenim tempom. Razglabati razloge te šutnje nadilazi čak i okvire „učenog nagađanja“ pa ostaje samo zaključiti da su se izbjeglice vratile u grad na prvu vijest o zarobljavanju kralja krajem travnja 1401. S njihovim povratkom bi onda svakako trebalo povezati pripreme a onda i stvarno otpočinjanje vojnog pohoda na Pag, koji je u punom zamahu bio već u drugoj polovici lipnja 1401. godine te je posve izvjesno okončan uspjehom ubrzo nakon toga⁹⁶. Uzimajući u obzir izjavu Jakova de Raduchisa danu u Veneciji početkom

⁹⁴ O kraljevoj ponudi i promptnome odgovoru na nju opširno govori Pavao de Paulus u svojim dnevnim zabilježakama – ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 28-29 – potvrđujući i na taj način koliko je pitanje Paga bilo važno za vladajuću elitu grada.

⁹⁵ Vidi PRAGA, *Storia*, 135.

⁹⁶ O zadarskome pohodu i zaposjedanju Paga u lipnju/srpnju 1401. u novijoj literaturi začudo nema spomena (usp. KLAJČ – PETRICIOLI, *Zadar*, 373, te Miroslav GRANIĆ, Paško-zadarski odnosi tijekom 14. stoljeća, u: *Dalmacija u vrijeme anžuvinske vlasti: Prilog Radovima Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 23/1983-84., Zadar, 1984., 76), iako suvremeni mletački dokumenti omogućuju preciznu rekonstrukciju kostura zbivanja. Prema informacijama koje su mletačkim vlastima stajale na raspolaganju 14. lipnja 1401. kada je na dnevni red stavljena ponuda o preuzimanju grada (LJUBIĆ, *Listine IV*, 430-431), oružani je pritisak već bio takav da su se Pažani nalazili u bezizlaznoj poziciji. Uslijedili su pokušaji mletačkoga posredovanja, u prvome pokušaju preko bilježnika Bernarda de Orgoisiisa. Sukobi su trajali još i 4. srpnja, kada mletačke vlasti, doduše bez povratnih informacija od bilježnika Bernarda, kao posrednika upućuju plemića Franju Foscarija, ali su već tada Pažani bili spremni na predaju, pod uvjetom da im se poštede životi – naputak za novog mletačkog posrednika, iz kojega potječu sve ove informacije,

prosinca iste godine, a prema kojoj su on i četvorica drugih plemića mogli računati na „veliku sljedbu drugih“⁹⁷, ostaje zaključiti da su povratnici svoje pozicije u gradu stekli prije svega predvodeći i uspješno okončavši pohod na Pag. To, pak, praktično znači da su nakon godina izbjeglištva (veljača 1397. – svibanj 1401.) braća de Matafaris i Jakov de Raduchis u samo nekoliko mjeseci uspjeli izgraditi gustu društvenu mrežu koja im je mogla biti relativno sigurna garancija daljega uspješnog provođenja vlastitih namisli. Inkorporiranje, pak, Šimuna de Detrica i (najvjerojatnije) Gabrijela de Nosdrogne u skupinu predvodnika frakcije vladajućega sloja grada upućuje na zaključak da su i za vrijeme izbjegličkoga života Gvido, Ludovik i Jakov održavali kontakte s istomišljenicima te da je za njihov povratak „teren“ bio pripravljen već ranije. Kultura vlasti, odnosno sustav shvaćanja i praktičnih postupaka kojima je definirano ponašanje u gradskoj političkoj areni, a unutar kojih je i frakcija morala biti uspostavljena, počivao je na potajnim dojavama i na brzoj i lakoj primjeni nasilja spram političkih protivnika kako to pokazuje primjer obračuna s krojačem Antonijem. Njemu je, naime, 6. prosinca na glavnom gradskom trgu bila, posve sigurno nakon što je bio prijavljen upravo od onoga s kojim je raspravljao svoje namjere, javno odrubljena glava i to stoga što je „uglavljivao“ (*tractaverit*) s podstrigačem sukna Anđelom Nikolinim i „nekim drugim strancima“ kako poubijati zadarske plemiće, odnosno kako izvršiti društveni i politički prevrat u gradu⁹⁸. U takvim okolnostima dakle zadarska je „petorka“ morala djelovati potajno, što se izvrsno vidi iz načina na koji je Jakov de Raduchis pregovarao u Veneciji u isto vrijeme kada je u Zadru izbila afera s krojačem Antonijem.

Temeljna orijentacija frakcije bila je jasna i na određeni je način korespondirala sa situacijom u cijelome Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu – cilj je bio osloboditi se Sigismunda, a kao alternative otvarali su se kontakti s nezadovoljnicima, zapravo s Hrvojem, s jedne, odnosno s Venecijom, s druge strane. S time u svezi

tiskan je u LJUBIĆ, *Listine* IV, 432-436. Vijesti koje za kasnije vrijeme donosi Pavao de Paulo pokazuju da mletačko nagovaranje na popustljivost nije naišlo na pozitivan odnos kod Zadrana, pa su paške vođe napustili otok da bi ih onda godinama poslije Zadrani jednog po jednog lovili i odmah javno vješali.

⁹⁷ Vidi ovdje bilj. 20.

⁹⁸ Sudbinu krojača Antonija i razloge njegova pogubljenja zapisao je Pavao de Paulo pod nadnevkom 6. prosinca 1401. (ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 33). Činjenica da je Antonije pogubljen a da se Anđelu, s kojim je raspravljao o navodnoj uroti, nije ništa dogodilo jasno ukazuje na to da su vlasti upravo od ovoga drugog bile obaviještene o Antonijevim namjerama (jedan dokument iz vremena oko 1392. godine prikazuje podstrigača Anđela Nikolinog kao čovjeka s ozbiljnim novčanim problemima zbog kojih je čak morao založiti svoju bojnu opremu, što je dovelo u pitanje i njegovo obavljanje vojne službe u općinskoj utvrdi Zemuniku – vidi Nikola JAKŠIĆ, *Zemunik: Srednjovjekovni zadarski kaštel i turska kasaba*, Split, 1997., 68 – pa nije teško zamisliti kako je krojača Antonija prijavio kako bi pokupio novčanu nagradu). Inače, teško može biti dvojbe glede toga da je pothvat koji je (navodno) planirao zadarski krojač inspiraciju imao u suvremenoj pobuni (dijela) splitskih plemića i pučana protiv gradskih vlasti, o kojoj inače opširno govori i Pavao de Paulo (ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 25-26, 26. lipnja 1398.; 31, 12. travnja 1400.; 32, 29. listopada 1400., 3. prosinca 1400., 18. prosinca 1400., itd.), pokazujući koliko su se duboko suvremenika dojmila to zbivanja.

valja naglasiti kako tijek i rezultati pregovora Jakova de Raduchisa s mletačkim vlastima, a poglavito činjenica da se tijekom tih pregovora još jedan od „petorke“, Ludovik de Matafaris, pojavio u Veneciji ali kao Hrvojev poklisar, jasno pokazuju da u tome trenutku bilo kakav aranžman s Venecijom nije bio realna opcija novih političkih vođa zadarske općine. Ti su pregovori, zapravo, predstavljali način ispitivanja terena i ujedno etabliranja „petorke“ u odnosu na vanjski svijet. Tek nakon što su pokazali da ih i u Veneciji shvaćaju ozbiljno, „petorka“ je mogla ozbiljno pregovarati na onoj strani kamo je doista smjerala pa istodobni dolazak dvojice članova skupine na pregovore s različitim, posve divergentnim zadacima, otkriva da se radilo o ljudima s visoko razvijenim sposobnostima. Atmosferu kakva je, pod tim okolnostima, vladala u gradu valja prosuđivati u svjetlu spoznaje da su se u njega nakon kraljeva zatvaranja vratili izbjeglice očekujući da je to stvarni kraj njegove vladavine ali ga nisu ponovno napustili nakon što je kralj oslobođen već su štoviše njime praktično zagospodarili. Posljedicom takvoga razvoja prilika može se smatrati to što su novi banovi, Emerik Bubek i biskup Eberhard de Alben, na svojoj „turneji“ uzduž istočnojadranske obale tijekom travnja 1402. zaobišli Zadar nakon što su u Dubrovniku i Splitu dobili prisege tamošnjih vlasti na vjernost kralju Sigismundu⁹⁹. Čini se gotovo nezamislivim da Detrik Bubek, kao vranski prior, tom prigodom nije boravio i u Vrani, kamo se vjerojatno već u ovo doba povukao kraljevski admiral Filip de Georgiis, koji je sada mogao Bubeke i biskupa Eberharda izvijestiti o stanju u gradu i to u takvim bojama da su oni jednostavno odlučili zaobići Zadar. Mučnu, pak, prevratničku atmosferu u samome gradu, nastalu otkazivanjem poslušnosti legitimnom ali neomiljenome kralju, naznačuje posredno ali jasno i Pavao de Paulo opisujući „znakove“ nevolja koji su zaredali tijekom veljače 1402. godine. Naime, 23. toga mjeseca tijekom se noći sručilo na Zadar nevrijeme tijekom kojega je padao grad sa zrnima veličine manjeg oraha; iste noći pred crkvom sv. Martina netko je ostavio tromjesečnu bebu s teškim fizičkim deformitetima koje Pavao detaljno opisuje; sliku kroničar dopunjuje podatkom da je nekoliko dana ranije na nebu viđen komet¹⁰⁰. U njegovim dnevničkim zabilješkama do ovoga vremena nema inače takvih podataka, no od sada će Pavao tražiti, a onda naravno i bilježiti neobične pojave. Sve su to za njega očito postajala *signa mali ominis* pa je samo bilo pitanje na koji će se način predstavljati crni scenario budućnosti koji su ovi predznaci navješćivali, u što se, bar u svojim zabilješkama, sam Pavao nije upuštao. No, posve je izvjesno da je to bio njegov način iskazivanja istoga onog stava koji je Nikola de Gondola izrekao riječima kako se nikad ranije nije „svijet (toliko) smel i vrtjel“. Stvarno je, međutim, daljnja putanja razvoja prilika već bila zacrtana i relativno čvrsto određena zbivanjima posljednjih desetak mjeseci – bilo je posve izvjesno da s ove točke, bez nagle i duboke promjene širih okolnosti, više nije bilo povratka.

⁹⁹ Za posjete banova Dubrovniku i Splitu usp. NOVAK, *Povijest Splita*, 218-219.

¹⁰⁰ ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 33, 23. veljače 1402.

Krajnje fragmentarno sačuvana vrela ne daju mogućnost čak ni nazrijeti na koji su način nezadovoljnici praktično djelovali na ostvarenju svojih planova, ili kako su i kojim kanalima održavali vezu s Hrvojem, iako ne bi smjelo biti dvojbe glede toga da su raniji boravak Ludovika de Matafarisa kod vojvode i povjerenje koje ovaj stekao u njega omogućili stalno održavanje te veze. Što je upravljačima grada vojvoda nudio nemoguće je, dakako, reći, no kasniji razvoj daje u retrospekciji naslutiti kako su predmet pregovora bila pitanja Paga, gradskih prihoda i uopće budući status grada te, vrlo vjerojatno, i način na koji će oni najzaslužniji za novu vlast biti osobno nagrađeni.

Uglavnom, do kolovoza 1402. „petorka“ je, uz pomoć „velike sljedbe drugih“, uspjela pripremiti sve što je trebalo kako bi se konačno i formalno otnesli Sigismundove vlasti i priznali vlast udaljenoga pretendenta iz Napulja. Dana 24. kolovoza gradsko se poslanstvo s dvojicom rektora na čelu (a jedan je od njih bio Gvido de Matafaris) uputilo na pregovore s Hrvojem, koji se nalazio nedaleko, pod Ostrovicom, da bi se tri dana kasnije, 27. kolovoza, dok su pregovarači još boravili kod vojvode, pred gradom pojavila armada Ladislavovih brodova. Veliko se vijeće, bez dvojice rektora i ostalih pregovarača, okupilo u crkvi sv. Stjepana (sv. Šime) te je pristupilo glasovanju o prijedlogu da se zapovjednika armade puisti u grad i u njegovoj nazočnosti razvije stijeg kralja Ladislava čime bi se onda formalno i priznala njegova vlast nad gradom. Od nazočnih 78 vijećnika, kako je zapisao Pavao de Paulo, njih je 70 glasovalo za taj prijedlog, suzdržanih je bilo trojica a protiv odluke su glasovala petorica. Nakon toga Ludovik (Aloysius) de Aldemarisco, kapetan armade i Ladislavov *vicarius generalis*, ušao je u svečanoj procesiji u grad, pri čemu su među sedmoricom onih koji su ga i formalno uveli kroz jedna od gradskih vrata nalazila i dvojica iz „petorke“ – Jakov de Raduchis i Šimun de Detrico¹⁰¹.

No, bio je to zapravo tek početak. Iako je Zadar bio prvi grad koji je priznao Ladislavovu vlast, oni koji su cijelu stvar u potaji isplanirali i ostvarili u tome su trenutku još uvijek stvarno bili Hrvojevi klijenti, a on njihov patron. Njegova nadređena pozicija proizlazila je iz činjenice da je upravo vojvoda u tome trenutku bio „ovjereni“ predstavnik onoga tko se ukazivao kao novi kralj kojim će Sigismund biti zamijenjen. Taj je odnos dobio i svoj simbolički iskaz kada je sam Ladislav zaplijenjenu kuću vjernog Sigismundova privrženika i prve žrtve neposlušna među gradskim plemićima, admirala Pavla de Georgiisa, u kojoj se prvotno nastanio njegov *vicarius generalis*, nakon tri mjeseca predao vojvodi Hrvoju¹⁰² – bio je to

¹⁰¹ Zbivanja od 27. kolovoza s puno detalja opisuje Pavao de Paulo, ne zaboravljajući nigdje naznačiti svoju ulogu – ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 33-34.

¹⁰² Kraljev je čin darivanja kuće Pavla de Georgiisa vojvodi Hrvoju registrirao Pavao de Paulo (ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 36, 9. studenoga 1402.), očito smatrajući to važnom činjenicom. Čini se čak da je predaja kuće, koju je inače obavio „generalni vikar“, bila javni čin, pa se i ovdje valja prisjetiti riječi G. Althoffa citiranih ovdje u bilj. 87.

stvarno niz simboličkih čina kojima su određeni parametri nove stvarnosti i utvrđeni međusobni odnosi sastavnica te stvarnosti. Stoga se opravdano može reći da je Hrvoje Zadrane stvarno doveo do točke priznavanja Ladislava i da je on, iza scene, stvarno upravljao zbivanjima. U tome kontekstu valja gledati i činjenicu da je Ludovik de Aldemarisco plovio izravno za Zadar ne trošeći vrijeme na zastavljanje u drugim gradovima, za ponašanje kojih u takvoj situaciji još uvijek nije bilo nikakvih garancija. To praktično znači da je predaja Zadra bila stvarno još mnogo ranije dogovorena i dojavljena u Napulj tako da je Ladislavov zastupnik točno znao redosljed poteza. Takvu projekciju potvrđuju i već naznačeni rezultati glasovanja u zadarskom Velikom vijeću (70:3:5), koji to glasovanje ocrtavaju više kao društveni ritual kojim je samo ovjereno nešto što je već bilo dogovoreno no kao rezultat rasprave „za“ i „protiv“ koja se vodila na licu mjesta. Sada je, međutim, valjalo ostvariti ono što je bilo više ili manje potajno dogovoreno, a tu su Zadrani morali iskazati svu svoju političku vještinu. Nakon svečanih ceremonijala prijama Ludovika de Aldemarisca u grad, uzdizanja Ladislavova stijega i polaganja prisege vjernosti novome vladaru, valjalo je proći ritual konačnoga kidanja veza s kraljem koji je ionako napustio svoje Kraljevstvo i otišao u Češku. To je zacijelo dogovoreno na svečanom objedu koji je Hrvoje zatražio od Zadrana kako bi se raspravljalo o kraljevskim poslovima, a koji je 31. kolovoza održan na granici zadarskoga kotara u Zemuniku. Rezultat tih pregovora bila je organizacija vojnoga pohoda protiv Sigismundovih pristaša okupljenih u Vrani, koji je uslijedio 6. rujna i za koji su Zadrani prikupili četiri stotine ljudi (pješaka) dok je Hrvoje priskrbio čak pet stotina konjanika, kojima je pridruženo i tri stotine vojnika „generalnoga vikara“. Pohod je uspješno okončan pet dana kasnije, 11. rujna, kada su Sigismundove pristaše napustile utvrdu da bi je zaposjele udružene snage¹⁰³. Taj je zajednički pothvat Hrvojevih konjanika, gradskih pješaka i kraljevskih vojnika realno bio bez velikog vojnog značenja te se nikako nije mogao uspoređivati sa sličnim pohodom poduzetim dvanaest godina ranije, kada je Vranu držao Ivan de Palisna¹⁰⁴, ali je zato imao veliku simboličku težinu. Tom su, naime, prigodom Zadrani bili prisiljeni otvoreno istupiti protiv jednoga od svojih plemića koji je ujedno bio i kraljevski admiral, već spominjanoga Filipa de Georgiisa, čime su istodobno i formalno podigli oružanu pobunu protiv aktualnoga kralja. Uz to se, prvim udruženim djelovanjem s Hrvojevim snagama, počela stvarati podloga za oblikovanje zajedničkih pripovijesti kojima se onda ubuduće moglo definirati nove političke identitete i podjelu na „mi“ (u ovome slučaju Ladislavove pristaše) i „oni“ (Sigismundove pristaše). U tome je kontekstu poučno pogledati kako Ladislava označuje (u, očito, gotovo doslovnim dnevničkim bilješkama) ovdje često

¹⁰³ Sve što je vezano uz pregovore s Hrvojem i organiziranje pohoda detaljno opisuje Pavao – ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 34-35.

¹⁰⁴ Opis opsade Vrane iz studenog/prosinca 1389. godine koja je trajala dvadeset dana, u kojoj su sudjele udružene snage Zadrana i kneza Ivana Frankopana, a na obje je strane bilo više od 120 poginulih, donosi kao jedinstvenu narativnu cjelinu Pavao de Paulo – usp. ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla*, 13-14.

za svjedoka pozivani Pavao de Paulo: u trenutku kada se 27. rujna Ludovik de Aldemarisco sa svojim brodovljem pojavljuje pred gradom i kada ga predstavnici gradskih vlasti svečano uvode u grad, Ladislav je za Pavla *illustris princeps dominus Ladislavus rex Hierusalem et Siciliae*; sedam dana kasnije zapisuje Pavao kako je Veliko vijeće grada donijelo odluku da se nadalje u javnoj pisanoj komunikaciji za vladara koristi titula *rex Ungariae, Hierusalem et Siciliae*, a onda sam slijedeća dva mjeseca, referirajući se očito na taj vlastiti zapis, koristi izričaj „prije rečeni gospodin kralj“ (*praedictus dominus rex*); konačno 9. studenoga, nakon okončanja prvoga niza vojnih pohoda kojima je nova vlast i realno etablirana u široj zadarskoj okolini (od Vrane do Ljupča) a kraljevski stijeg postao već normalan dio svakodnevnice, Ladislav za Pavla postaje „gospodin naš kralj“ (*dominus noster rex*) da bi nadalje uglavnom takav izričaj označavao vladara¹⁰⁵.

Usporedno s ovom misaonom tekla je i stvarna konsolidacija nove vlasti pa je već 1. listopada 1402. godine izdao Ladislavov „generalni vikar“ i prvu (sačuvanu i poznatu) darovnicu kojom nagrađuje jednoga Zadrana za zasluge u uspostavljanju vlasti. Destinatar te darovnice bio je plemić Zovul de Fera, osoba koju inače najvažniji izvor za poznavanje zadarskih prilika toga doba, Pavao de Paulus, *nikad* ne spominje. Dokument ne otkriva kako je i na koji način Zovul stekao zasluge koje su ga kvalificirale za dobivanje nadarbine, no Ludovik de Aldemarisco mu je u ime kralja poklonio „selo ili zaselak Poričane“ i još pet ždrijebova zemlje u selu Baštica¹⁰⁶. Tu je, kako je rečeno, prvu sačuvanu i poznatu darovnicu nakon stvarnoga uspostavljanja Ladislavove vlasti nad gradom potvrdio, za svoga boravka u Zadru, sâm kralj 10. kolovoza 1403. dodavši nadarbini još pet ždrijebova u Baštici, a onda je skoro četiri mjeseca kasnije, 2. studenoga iste godine, naložio zadarskome kaptolu da službeno svjedoči kod uvođenja Zovula u dobiveni posjed¹⁰⁷. Darovnica je bila znakovita u smislu uspostavljanja obrasca koji će se kasnije često ponavljati – zemlje koje je dobio Zovul pripadale su ranije knezovima Krbavskim (od roda Gušića), a formalno su im oduzete stoga što su,

¹⁰⁵ ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 34, 27. kolovoza 1402.; 35, 4. rujna 1402.; 5. rujna 1402.; 11. listopada 1402.; 9. studenoga 1402.

¹⁰⁶ Darovnica za Zovula de Feru nije sačuvana u izvorniku, nego tek u ovjerenom prijepisu zadarskoga kaptola od 7. veljače 1405. Taj je pak dokument unešen u registar kaptolskih isprava što su ga vodili zadarski javni bilježnici Ivan de Trottis i Teodor de Prandino, a koji se danas nalazi u Arhivu HAZU pod signaturom IV. b. 41 (osnovne informacije o registru vidi prema: ANČIĆ, *Registar Artikucija*, 54-55), na str. 8-9. Opis posjeda koje je dobio Zovul izgleda u izvornom tekstu ovako: *villam unam siue casale quid dicitur Poričana, scitum in pertinentiis castri Nouigradi de dicto regno Dalmacie necnon et quinque sortes terrarum scitarum in villa que dicitur Bachiliza de pertinentiis dicti castri Nouigradi*.

¹⁰⁷ Ladislavova je potvrđnica darovnice Ludovika de Aldemarisca također sačuvana u obliku ovjerenoga prijepisa, što ga je zadarski kaptol izdao isti dan kad i dokument citiran u prethodnoj bilješci (Arhiv HAZU, IV. b. 41, 9-11, 7. veljače 1405.). Kraljevski nalog za uvođenje Zovula u posjed sačuvan je u izvorniku koji se danas nalazi u zbirci pergamena unutar „Zbirke obitelji Fanfogna Garagnin“, u Muzeju grada Trogira, a regest je dokumenta objavio Jakov STIPIŠIĆ, *Regesta pergamena iz zbirke obitelji Fanfogna Garagnin u Muzeju grada Trogira (Dio prvi – isprave XIII., XIV. i XV. stoljeća)*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU* 20/2003., 307, nr. 84.

sukladno tumačenju nove vlasti, knezovi Krbavski bili pobunjenici i odmetnici od legitimne kraljevske vlasti pa su kao takvi bili podložni konfiskaciji svih dobara. Je li u ovim prvim mjesecima nove vlasti bilo još sličnih darivanja danas je, s obzirom na stanje sačuvanosti vrela, vrlo teško govoriti, ali se u svakom slučaju čini malo vjerojatnim da mnogo ugledniji i moćniji zadarski plemići nisu sudjelovali u podjeli „plijena“ dobivenog susljednim pothvatima uspostave nove vlasti na relativno širokome prostoru od Vrane do Ljupča.

Bilo bi, međutim, posve pogrešno temeljem ove prve, ali i svih kasnijih sličnih darovnica pojedincima koji su stekli zasluge za novu vlast, smatrati da se energija vladajućega sloja zadarske općine iscrpljivala na stjecanju izravnih osobnih probitaka. Već sam ranije nagovijestio da je u onim (tajnim) pregovorima, što ih je zadarska „petorka“ posve izvjesno vodila s velikim vojvodom Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem, vrlo vjerojatno bilo načeto i pitanje odnosa gradskih vlasti spram otoka Paga. Dokazavši već u prvim mjesecima svoju iskrenu privrženost novome vladaru sudjelovanjem u vojnim akcijama zajedno s njegovim „generalnim vikarom“, ali i Hrvojevim snagama duboko u zaleđu istočnojadranske obale sve do Bihaća¹⁰⁸, vladajuća je skupina izradila kod Ludovika de Aldemarisca takvu poziciju da su se zadarske vlasti mogle upustiti u temeljitu rekonstrukciju svoje izravne vlasti nad otokom čak i bez formalne potvrde samoga vladara. Nepuna tri mjeseca nakon ulaska „generalnoga vikara“ u grad, 13. studenoga 1402. godine, donijelo je zadarsko Veliko vijeće odluku o rušenju kuća i konfiskaciji u korist svoje općine svih dobara Pažana koji su predvodili pobunu, odnosno pokret za osamostaljenje grada i cijele „zadarske“ polovice otoka¹⁰⁹.

Konačna je konsolidacija uslijedila odlaskom zadarskih poklisara na Ladislavov dvor krajem 1402. godine. Poslanstvo su, opet nimalo slučajno, tvorili Jakov de Raduchis i Šimun de Detrico, a s njima je bio i Gabrijel de Nosdrogna, no uz njih je u Napulj otpremljena i skupina plemića koji su bili sumnjivi novoj vlasti – bili su to rođaci kraljevskog admirala Filipa de Georgiisa, kao i oni Zoila de Nassisa (koji je pripadao uskome krugu Sigismundove osobne pratnje, a o kojem je ovdje već bilo riječi) te nekolicina drugih plemića¹¹⁰. Tko je sastavio listu nepoćudnih

¹⁰⁸ Zajednički pohod kraljevskih „oklopnika“ (*gentes armigeres*), Hrvojeva banovca i, nimalo slučajno, Ludovika de Matafarisa na Bihać notira Pavao de Paulus – ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 36-37, 5. veljače 1403.

¹⁰⁹ ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 35-36, 13. studenoga 1402. Nejasna Pavlova formulacija (*quod Pagensium omnes domos quas habent in Pago*), koja je po svemu sudeći prepisivačka ili tiskarska greška, tumačena je u novijoj literaturi kao odluka zadarskih vlasti o konfiskaciji svih posjeda cjelokupnoga stanovništva grada (ako ne i otoka – usp. KLAJČ – PETRICIOLI, *Zadar*, 373, kao i gotovo doslovni isti tekst u: GRANIĆ, Paško-zadarski, 76). Pravi se smisao odluke raspoznaje iz kasnijega postupka s uhvaćenim vođama pokreta, kako ga je uredno zabilježio Pavao de Paulo, koji su odreda povješani, a što se onda poklapa s odlukom o konfiskaciji imovine tih osoba i rušenjem njihovih kuća.

¹¹⁰ Odlazak sumnjivih plemića u Napulj bilježi Pavao de Paulo pod nadnevkom 21. prosinca 1402. godine, ne navodeći da su tom prigodom u Napulj krenuli i predstavnici općine (ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 36). No, pod nadnevkom 10. ožujka 1403. bilježi dolazak broda iz Napulja kojim su doputovali Jakov de Raduchis i Šimun de Detrico (*nostrī ambasciatores*), ne bilježeći nazočnost Gabrijela de Nosdrogne – ŠI-

i sumnjivih elemenata ne može se, naravno, pouzdano utvrditi, no takvu listu „generalni vikar“ posve sigurno nije mogao sastaviti sâm, bez pomoći dobrih poznavatelja stanja duhova u gradu (ovdje se valja prisjetiti omjera glasova na zajedanju Velikog vijeća na kojem je donesena odluka o ulasku u grad Ludovika de Aldemarisca – protiv je takve odluke glasovalo pet, a suzdržanih je bilo tri vijećnika; u Napulj je, međutim, otpremljeno najmanje jedanaest sumnjivih plemića). I dok su se sumnjivi morali najvjerojatnije podvrgnuti istrazi okončanoj različitim rezultatima¹¹¹, poslanstvo je uglednika dočekano više no bogatim nadarbinama. Već 27. prosinca izdao je kralj privilegije Šimunu de Detrico i Gabrijelu de Nosdrogni – prvi je dobio sela Veljane i Kobiljeglavići u granicama novigradskoga kneštva te selo Dobre Vode koje je pripadalo ostrovičkoj utvrdi, dok je drugome ustupio čak 45 seljačkih posjeda, od čega 35 kmetskih posjeda sa stavke kraljevskih dobara na području sela Praskvići, 5 nenastanjenih ždrijebova u selu Vrpljane u ostrovičkom kneštvu, 4 nenastanjena ždrijeba u Kisini, također u ostrovičkom kneštvu, i jedan nenastanjeni ždrijež u mjestu Crnik, u granicama skradinskog kneštva¹¹². I dok je Gabrijel dobio uglavnom prijašnje kraljevske posjede, sela Veljani i Kobiljeglavići koje je dobio Šimun su, kako se naznačuje u samome privilegiju, ranije pripadala knezovima Kurjakovićima Krbavskim, kojima ih je podijelio „uzurpator“ (*occupator*) Sigismund pa stoga njihovo vlasništvo tih sela, prema tumačenju napuljskoga dvora, nije imalo pravnoga temelja. Sa selom Dobre Vode, koje je inače uključivalo ukupno deset zaselaka, stvar je bila nešto složenija – ono je, kako je rečeno, pripadalo ostrovičkoj utvrdi koju je međutim držala udovica Hrvojeva brata Vuka, banica Anka, a pravni je temelj i u ovome slučaju predstavljala Sigismundova darovnica. No, dok su Dobre Vode doista došle u posjed Šimuna de Detrica, Ladislav nikad nije osporio prava banice Anke na Ostrovicu pa je utvrda, zajedno sa Skradinom koji je također bio u Ankinom posjedu, nakon udaje Katarine, kćeri bana Vuka i Anke, za vojvodu San-

ŠIĆ, Ljetopis Pavla, 37. S druge se strane, iz sačuvanih Ladislavovih darovnica, o kojima će još biti riječi, vidi da su i Šimun de Detrico i Gabrijel de Nosdrogna bili su u Napulju već 27. prosinca 1402. (Arhiv HAZU, IV. b. 41, 19-21, 31-33).

¹¹¹ Damjan de Nassis je, primjerice, uspio osigurati kraljevski oprost za sebe i svoje sinove, od kojih su dvojica bili na listi putnika za Napulj, praktično u isto vrijeme (privilegij od 26. siječnja 1403. tiskan je u RAČKI, Izvadci, 44-45) kada mu je u Zadru, ne znajući za kraljevski oprost, „generalni vikar“ zbog istih optužbi zaplijenio sve posjede (ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 36, 28. siječnja 1403.). Frederik de Georgiis, rogovski opat, se ili uspio opravdati, ili je poput Damjana de Nassisa ishodio oprost pa se u ožujku vratio u Zadar zajedno s gradskim poklisarima (Isto, 37, 10. ožujka 1403.). Braća de Gallo, Petar i Šimun, nisu međutim bili te sreće te su izgubili sve posjede, a nisu ih uspjeli vratiti ni nakon što je grad došao pod mletačku vlast (Arhiv HAZU, 59-60, 61-62, 161-163).

¹¹² Darovnice za Šimuna de Detrica i Gabrijela de Nosdrognu nisu sačuvane u izvorniku nego tek u ovjerenim kaptolskim prijepisima, ona za Šimuna prepisana je i ovjerena 13. lipnja 1405. (Arhiv HAZU, IV. b. 41, 31-33), a ona za Gabrijela 10. travnja 1405. (Isto, 19-21). Šimun de Detrico je iskoristio Ladislavov boravak u Zadru u ljeto 1403. godine te zatražio i dobio potvrdu ranije darovnice, izdanu 8. kolovoza 1403. godine, da bi onda dan kasnije kralj izdao i formalni nalog za uvođenje Šimuna u dobivene posjede (Arhiv HAZU, IV. b. 41, 34-35).

dalja Hranića 1405. godine postala njihovo zajedničko vlasništvo. Ta prava nije u pitanje dovodio ni Sigismund nakon izmirenja s Hrvojem 1408. godine te su tako, prigodom razvrgavanja ovoga braka 1411. godine, Sandalj, Anka i Katarina mogli pokušati utvrdu prodati Mlečanima. U ugovoru koji je sklopljen tom prigodom posebice se naglašavalo da svota koju su Mlečani isplatili (bivšim) supružnicima ne uključuje prava kraljevskoga viteza Šimuna de Detrica i Gabrijela de Nosdrogne, koji su prava na posjedima što su pripadali utvrdi, veli se izrijekom, stekli darovnicama kralja Ladislava¹¹³. Okolnosti ovoga darivanja, s jedne strane podrobni opis posjeda, s druge strane to što su darovnice izdane neposredno po dolasku zadarskih poklisara u Napulj, s treće strane činjenica da se radilo o pravima koja su sa udovice Hrvojeva brata, bana Vuka, prenešena na Šimuna i Gabrijela, daju za pravo pretpostaviti kako se tu, zapravo i stvarno, radilo o tome da je upravo Hrvoje odlučio nagraditi ovu dvojicu članova zadarske „petorke“, zacijelo cijeneći njihove dotadašnje čine i postupke. Pri tomu im je, iskazujući na taj način i osobnu zahvalnost, podijelio nešto svojih, odnosno posjeda pokojnog brata, nešto kraljevskih zemalja, ali i dio „plijena“ nastalog konfiskacijom dobara onih plemića koji su ustrajno ostajali uz Sigismunda pa su u tome kontekstu Ladislavovi privilegiji samo ovjeravali čin velikoga bosanskog vojvode. Sve činjenice i utemeljene pretpostavke izašle na vidjelo kroz ovakvu raščlambu privilegija izdanih Šimunu de Detricu i Gabrijelu de Nosdrogni dobivaju još jednu dimenziju ako se pozornost usmjeri na provenijenciju i razloge nastanka sačuvanih primjeraka. Polaznu točku te raščlambe tvori činjenica da je vjenčanje Katarine i Sandalja očigledno podrazumijevalo stvaranje vlasničkoga kondominija nad posjedima banice Anke pa tu valja vidjeti razloge zašto su svoje privilegije iz prosinca 1402. godine i Šimun i Gabrijel dali prepisati i ovjeriti u zadarskome kaptolu upravo 1405. godine. Nakon, naime, što su napravili po kaptolu ovjerene kopije, te je kraljevske privilegije svojim privilegijima potvrdio i vojvoda Sandalj, kako proizlazi iz teksta kupoprodajnog ugovora iz 1411. godine. Šimun de Detrico svoj je primjerak privilegija, zajedno s njegovom potvrđnicom i nalogom za uvođenje u posjed, dao prepisati i ovjeriti u zadarskome kaptolu 13. lipnja 1405. godine, u vrijeme nakon vjenčanja Katarine Vuković Hrvatinić i Sandalja Hranića i tu ništa ne izaziva pozornost. No, zato pozornost izaziva datum prepisivanja i ovjeravanja Gabrijelova primjerka privilegija – taj je čin obavljen 10. travnja, a to praktično znači prije toga vjenčanja. Sam datum vjenčanja nigdje nije zabilježen, ali je ono gotovo posve izvjesno obavljeno negdje nakon 20. a prije 28. travnja 1405. godine

¹¹³ O posjedovnim pravima na Ostrovicu nakon 1405. godine, no bez spoznaje da su prava Vukove udovice počivala na Sigismundovom darivanju, vidi Dubravko LOVRENOVIĆ, Kako je bosanski vojvoda Sandalj Hranić došao u posjed Ostrovice i Skradina, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 19/1986. Kupoprodajni je ugovor 13. travnja 1411. godine tiskan u LJUBIĆ, *Listine* VI, 147-149, s klauzulom: *exceptis villarum proprietatibus specialium personarum, et signatim* (sic) ... *egregii militis domini Symonis de Detrico civis Jadrensis, et ser Gabrielis de Nosdrogna, villis que a rege Ladislao suo privilegio eisdem donate dignoscuntur, per superscriptum vaivodam etiam suo privilegio confirmate*, na str. 148.

jer su poklon od 100 dukata za Sandalja „u povodu vjenčanja“ (*propter nuptias Sandagli*) Trogirani u svome Velikom vijeću izglasali 28. travnja, a onda 30. travnja donijeli i odluku o upućivanju poslanstva hercegu Hrvoju kako bu mu čestitali vjenčanje nećake¹¹⁴. Iz ovoga jasno proizlazi da je Gabrijel de Nosdrogna unaprijed znao za sklapanje braka između Katarine i Sandalja te da je, štoviše, znao da će se zbog predviđenoga kondominija nad Ostrovicom pojaviti potreba za ovjerenim prijepisom njegova kraljevskoga privilegija. Samo zahvaljujući njegovoj prilježnosti da stvari obavi na vrijeme možemo zahvaliti posve jasni snop svjetla na veze zadarske vladajuće „petorke“ i hercega Hrvoja u ovo doba, koje su očito bile znatno intenzivnije i važnije no što bi se moglo zaključiti temeljem sačuvane službene dokumentacije.

Vraćajući sada pogled na boravak zadarskih poklisara u Napulju mora se svakako upozoriti da oni nisu radili samo na svoju osobnu korist pa su tako sačuvana dva privilegija koja je kralj Ladislav izdao u vrijeme njihova boravka u Napulju općini i njezinim stanovnicima. Prvim privilegijem obvezuje se kralj da u eventualnoj potvrdi prava Šibenika neće biti ni riječi o otocima Srma i Žirje, zbog kojih je zadarska općina, temeljem navodnih prava, namjeravala pokrenuti spor protiv šibenske općine. Drugim privilegijem smanjuje kralj daću na trgovinu solju na zadarskome području, prihod koji je ubirala „kraljevska komora soli“, za 50%, snizivši je s iznosa od 10 dukata po centenaru soli, koliko se plaćalo do tada, na 5 dukata¹¹⁵.

Zapravo su ova četiri privilegija predstavljala tek uvod u bujicu nadarbina koja je iz Napulja potekla prema Zadru, a koja je kroz nekoliko godina donijela znatne materijalne koristi kako gradskoj općini tako i pojedinim građanima. Najveću su korist svakako izvukli braća Gvido i Ludovik de Matafaris – prvo im je Ladislav 1403. godine darivao otoke Korčulu, Brač, Vis i Hvar: Ludovika je, prigodom ceremonijalnog ulaska u grad 19. srpnja iste godine osobno, pred okupljenom masom, nobilitirao, proglasivši ga kraljevskim vitezom, pri čemu najvjerojatnije nije nimalo slučajno da je upravo Ludovik bio na Hrvojevu dvoru i da je sudjelovao (bar po onome što znamo) u pohodu na Bihać; u srpnju 1405. podijelio je braći cijeli posjed Ljubač, koji je do tada pripadao vranskome prioratu, te ih je istim privilegijem oslobodio obveze izlaska na bilo koji sud osim onoga kraljevskoga; konačno, u vrijeme završnih pregovora s Venecijom 1409. godine, Ladislavovi

¹¹⁴ Okolnosti sklapanja ovoga braka, uz uputu na vrela odakle su crpljene informacije o datumima, posebno su pretresene u Mladen ANČIĆ, Prosopografske crtice o Hrvantinićima i Kosačama, *Istorijski časopis* 33/1987. (ćir.), 45-47. Na iste informacije iz vrela oslanja se u svome razglabanju i LOVRENOVIĆ, Kako je, 231.

¹¹⁵ Privilegij od 26. siječnja 1403. tiskan je (uz pogrešan regist, koji se onda u literaturi često prenosio bez čitanja samoga dokumenta, prema kojemu je kralj *potvrdio* otoke zadarskoj općini) u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 195-196, dok je onaj od 16. veljače 1403. godine koji govori o snižavanju daće na sol tiskan u skraćenom obliku u: RAČKI, Izvadci, 49. Original se ovoga potonjeg na pergameni čuva danas u Arhivu Hrvatske pod signaturom *Documenta maedievalia varia*, nr. 151.

su posljednji argumenti u pokušaju podizanja cijene onoga što je bio spreman prodati bile tvrdnje po kojima nije mogao raspolagati Novigradom i Pagom jer ih drži Gvido de Matafaris, pri čemu je, čini se, samo prvi dio te tvrdnje odgovarao stvarnom stanju stvari¹¹⁶. Braća nisu zaboravila ni svoje rođake pa su zaplijenjeni posjedi braće Petra i Šimuna de Gallo pripali, posve izvjesno upravo intervencijom Gvida i Ludovika, Gašparu i Gvidu, sinovima Kolana de Matafarisa¹¹⁷. Sačuvani i poznati dokumenti pokazuju da se, začudo, peti član upravljačke „petorke“, Jakov de Raduchis, slabo okoristio kraljevskom darežljivošću – zna se samo da je prigodom posjeta Napulju u rujnu 1406. godine od kralja dobio privilegij kojim su mu pripali posjedi pokojnoga senjskog potknežina Davida Radmića/de Raduchisa u okolici Senja i Baške, na otoku Krku, na koje međutim, bar u trenutku izdavanja darovnice, nije mogao ozbiljno računati jer je ta područja kontrolirao Nikola Frankopan, u to doba jedan od glavnih oslonaca Sigismundove vlasti¹¹⁸.

Ništa lošije od ove skupine pojedinaca nije u odnosu na kralja prošla ni zadarska općina – njoj je Ladislav nakon onih prvih ustupaka s početka 1403. godine bio sve naklonjeniji. Već u lipnju iste godine općina je dobila Novigrad sa svim pravima koja su utvrdi pripadala, no za realizaciju se te darovnice tek trebalo izboriti jer se u samoj novigradskoj utvrdi još uvijek održavala posada knezova Kurjakovića Krbavskih. Takva je situacija potrajala još tri godine pa Pavao de Paulus pod nadnevkom 6. lipnja 1406. godine, u pripovijedanju koje ima izrazitu osobnu notu, spominje da su neki njegovi rođaci iz šire rodovske zajednice de Grisogonis bili „u vojsci pod utvrdom Novigrada“ (*in exercitu sub castro Novigradi*). Taj je pohod ostao bez rezultata pa je novi organiziran početkom veljače iduće godine pod

¹¹⁶ Kraljevski nalog za uvođenje braće de Matafaris u posjed četiri otoka tiskan je u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 220, 3. listopada 1403. O nobilitiranju Ludovika prigodom kraljeva ulaska u grad govori se u pismu Galeotta, pomoćnika kraljeva tajnika Matije de San Miniata, od 24. srpnja, tiskanom u: Isto, 209, 24. srpnja 1403. Darovnica za Ljubač od 21. srpnja 1405. nije sačuvana u originalu nego u ovjerenom kaptolskom prijepisu, nastalom 9. svibnja 1415. – Arhiv HAZU, IV. b. 41, 138-144. Iako je tijekom pregovora u svibnju 1409. sam kralja Ladislav tvrdio da Gvido de Matafaris drži i Novigrad i Pag (LJUBIĆ, *Listine V*, 173-174, 20. svibnja 1409.), Mlečani su precizno znali da je to tek dijelom istina i da Gvido doista drži Novigrad, ali ne i Pag (Isto, 177, 4. srpnja 1409.).

¹¹⁷ Kraljevska darovnica od 6. svibnja 1406. kojom braća Gašpar i Gvido dobivaju sve posjede zaplijenjene braći de Gallo, osim jednog manjeg posjeda u zadarskom predgrađu *a li Canali*, nije sačuvana, ali zato postoji izvješće zadarskoga kaptola o provedenom postupku uvođenja braće u novodobivene posjede, izdano pod nadnevkom 28. svibnja 1406. – Arhiv HAZU, IV. b. 41, 59-61.

¹¹⁸ Koncept privilegija od 15. rujna 1406. za Jakova de Raduchisa tiskan je u: RAČKI, Izvadci, 61, s drugačije pisanim „prezimenom“ i Jakova i Davida – *Radmich*. Radi li se u ovome slučaju o pisarskoj grešci, ili je Jakov de Raduchis doista bio senjski Radmić, nemoguće je utvrditi, no ova se druga mogućnost čini izglednijom obzirom na činjenicu da je Jakov bio poznat u Ladislavljevoj kraljevskoj kancelariji pa je teško očekivati da bi mu tamo „prezime“ zapisali s tako velikom pogreškom (k tomu, ako je ikada očekivao bilo kakav učinak ove darovnice, morao je Jakov voditi računa o tomu da njegova identifikacija bude koliko toliko točna i raspoznatljiva u lokalnom kontekstu pa je to argument više za postavku kako mu je izvorno doista prezime bilo Radmić). Isto tako nije jasno u kakvome je odnosu Jakov stajao s potknežinom Davidom, no uporaba istoga „prezime“ jasno upućuje na rodbinsku svezu i nasljedno pravo na određene posjede.

vodstvom Ludovika de Matafarisa, a opsada je počela 8. veljače raspoređivanjem zadarskih snaga (Pavao to opisuje rječima: *posuimus campum exercitus nostri*) te je trajala svega osam dana da bi se posada utvrde predala 16. veljače. Bilježeći sve ovo, dodaje Pavao još jednu zanimljivu činjenicu – deset dana nakon zauzimanja Novigrada zadarske su snage krenule morem prema Bagu (današnjem Karlobagu), koji su također zauzeli bez većega otpora¹¹⁹. Istodobno dok je trajao onaj prvi pohod na Novigrad, 9. lipnja 1406. godine, zadarska je općina po kraljevskom povjereniku bila službeno uvedena u posjed sjevernoga dijela otoka Paga koji je ranije pripadao rapskoj općini¹²⁰. U ovome slučaju Zadrani nisu čekali kraljevski privilegij kako bi se proširili, već su petnaest mjeseci prije toga posve samovoljno uspostavili vlast nad Novaljom i ostatkom otoka te su taj teritorij odlukom Tajnoga vijeća od 12. ožujka 1405. inkorporirali u gradski kotar. Odluka je zapravo bila samo formalna potvrda realnoga stanja, do čega je došlo uslijed nereda koji su 1404. godine izbili na Rabu, podjele tamošnje otočne zajednice i pravoga malenoga „građanskog rata“ dviju suprotstavljenih frakcija, o čemu bi se moglo i trebalo napisati zasebnu raspravu. Posve naravno, dvije su lokalne frakcije, u okolnostima kakve su tada vladale, imale i svoje vanjske („globalne“) veze – jedna se vezivala uz pristaše kralja Ladislava, druga uz Nikolu Frankopana i Sigismunda. U sukobu su, na strani Ladislavovih pristaša protjeranih iz grada, uskoro i opepovano intervenirale snage prikupljene po dalmatinskim gradovima, pri čemu su zadarske snage već u početku sukoba nastupale po Pagu i jednostavno zaposjele cijeli otok. Snagu Zadra i njegovu iznimnu poziciju, definiranu činjenicom da su se gradske vlasti odlučile samovoljno prisvojiti zaposjednuti dio otoka, zgodno je ovdje ilustrirati usporedbom s ponašanjem Trogirana, koji su također poslali svoj odred kako bi pomogli stranci Ladislavovih pristaša. Mogućnost takve usporedbe počiva na činjenici da je Ivan Lucius Lucić ostavio svoje zabilješke vađene iz, u međuvremenu nestalih, odluka trogirskih vijeća. Te bilješke otkrivaju da se u Trogiru 26. ožujka 1406. godine raspravljalo o tomu što uraditi s trećinom plijena (*de rebus lucratis subtus Arbum*) koji su trogirski vojnici ugrabili pod Rabom, a koji je pripadao općini, pa je odlučeno da ta trećina pripadne zapovjedniku odreda¹²¹. Čini se da ovaj kontrast između snažne općine koja prvo (doduše, pod okriljem ratovanja za stvar vrhovnoga vladara) zaposjeda, a onda i samovoljno prisvaja određeni teritorij, i briga (male) trogirske općine kako rasporediti sitni-

¹¹⁹ Privilegij od 26. lipnja 1403. kojim kralj Zadranima dariva Novigrad, naznačujući kako je on još uvijek u rukama Kurjakovića Krbavskih koji su ga dobili od „uzurpatora“ Sigismunda, tiskan je u: RAČKI, Izvadci, 51-52, 26. lipnja 1403. Za pripovijedanje Pavla de Paula vidi: ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 41, 6. lipnja 1406. i 16. veljače 1407. Na koji je način Novigrad iz ruku zadarske općine došao u posjed Gvida de Matafarisa ostaje zasad nepoznanica.

¹²⁰ Riječ je ovdje o zabilješci Pavla de Paula pod nadnevkom 9. lipnja 1406. – ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla, 41, koja na sreću nije jedino vrelo koje govori o stjecanju ovoga dijela Paga.

¹²¹ RAČKI, Notae Ioannis, 261: 28. *Mart. Quod de rebus lucratis subtus Arbum tertia perveniens communi detur capitaneo.*

ce (da „stvari“ o kojima se raspravljalo nisu bile velike vrijednosti dokazuje već i to što je sve ustupljeno zapovjedniku) koje je njena vojska opljačkala od onih kojima je došla pomoći, savršeno jasno ocrtava stvarnost različitih razvojnih razina istočnojadranskih gradova na početku 15. stoljeća. Bilo kako bilo, kalkulacija Zadrana da će Ladislav naknadno priznati već gotovi čin pokazala se ispravnom kada je on 6. svibnja 1406. izdao privilegij kojim zadorskoj općini dariva Novalju na Pagu, a onda idućega dana izdao i službeni nalog svome posebnom povjereniku da predstavnike općine i formalno uvede u darivani posjed¹²², što se onda doista i dogodilo 9. lipnja. Nije, međutim, zgorega pripomenuti da ovo naknadno priznanje zadarske samovolje nije išlo jednostavno pa je posao oko nagovaranja kralja na taj čin, pri čemu je vjerojatno trebalo potrošiti i nešto novca, na sebe preuzeo nitko drugi do Gvido de Matafaris, u tome trenutku svakako najmoćniji čovjek u Zadru, kojega kralj u svome privilegiju i spominje kao osobu koju je investirao novim posjedom.

*

Uglavnom, zaposjedanje Novigrada i Baga u veljači 1407. označilo je vrhunac moći srednjovjekovne zadarske općine – nikad od početka 9. stoljeća do tada, ali ni nikada kasnije, nisu gradske vlasti upravljale tako golemim teritorijem kakav je u tome trenutku bio zadarski kotar. Istodobno, „petorka“ koja je neformalno upravljala gradom, još od uspješnoga zaposjedanja grada Paga i južnoga dijela otoka 1401. godine, i sama je stekla goleme posjede pretežito na račun onoga što je bilo oduzeto protivnicima kralja Ladislava. Sjetimo li se, pak, ovdje početne ideje istraživanja, one o lokalnim elitama koje središnja vlast vezuje za svoje institucije te tako održavanje i reprodukciju postojećega sustava pretvara u njihov osobni interes, ukazat će se ta zamisao gotovo kao doslovni nacrt ponašanja i kralja Ladislava, ali i hercega Hrvoja od 1402. godine nadalje. U tome se kontekstu i strategija kojom su se članovi „petorke“ vodili kroz cijelo ovo razdoblje pokazala više no uspješnom – pravodobno prihvaćanje Hrvoja Vukčića Hrvatinića kao patrona, izgradnja pozicija na (sigurno udaljenom, a opet dovoljno bliskom) kraljevskome dvoru u Napulju zahvaljujući njegovu pokroviteljstvu i, konačno, inicijativa u pogodnim trenucima, doveli su Zadar na prag mogućnosti da se u pogodnom trenutku pretvori u klasičnu „grad-državu“.

No, ovakva je razvojna putanja imala i one nepredviđene posljedice, od kojih se najvećim dijelom i sastoji tkivo povijesnoga gibanja. Pitanje je li itko u vrijeme teritorijalnoga širenja općine i bogaćenja njezinih neformalnih vladara, u trenutku slave, primjerice, kada je kralj Ludovika de Matafarisa svečanim ritualom pred okupljenim mnoštvom proglasio kraljevskim vitezom, razmišljao o tomu što će se dogoditi ako Ladislav u jednome trenutku odustane od svoje prekomorske

¹²² Kraljevski privilegij od 6. svibnja 1406. i susljedni nalog za uvođenje u posjed od 7. svibnja tiskani su u: ŠIŠIĆ, Nekoliko isprava, 268-270.

avanture, ili ako se splitski herceg odluči na naizgled nezamislivi korak pomirenja i priznavanja vlasti kralja Sigismunda – a upravo će se to dogoditi 1408., odnosno 1409. godine. Razglabanje razloga, a onda i načina na koji se herceg 1408. godine pomirio sa Sigismundom, zahtijevalo bi toliko prostora da bi se ova rasprava morala pretvoriti u knjigu, pa je za ovu prigodu dostatno ukazati na to da, pod određenim okolnostima, ni to nije bio stvarno veliki problem za Zadrane. Te su, pak, okolnosti podrazumijevale ustrajavnje Ladislava Napuljskog na pružanju zaštite gradu sve dok on ne ojača dovoljno da može u postojećem okruženju samostalno funkcionirati. No, na kraljevskome dvoru u Napulju očito se kalkuliralo posve drugačije – prekomorska je pustolovina (ili, kako bi se reklo modernim rječnikom, „istočnojadranski projekt“) izgubila stvarni smisao odlaskom sa scene glavnoga oslonca njezine konstrukcije, splitskoga hercega. Sve je dalje mogao biti samo gubitak, uključujući i podržavanje Zadra do osamostaljivanja i onda neminovnoga kidanja postojećih veza, pa se kao najracionalnije nudilo ono rješenje koje je podrazumijevalo mogućnost da se na kraju svega ostvari ekstra-profit transakcijom s Venecijom. I upravo u toj situaciji našli su se Zadrani i njihovo vodstvo u poziciji bez manevarskoga prostora. Sve što su stekli, i kao općina i kao pojedinci, bilo je, na ovaj ili onaj način, „oteto“ od Sigismunda i njegovih najvjernijih pristaša. Svaki pokušaj mirenja s kraljem, koji nakon 1403. više nije bio onako osvetoljubiv kao dotad ali je ipak pod Doborom 1408. dao smaknuti nebrojene Bošnjane zarobljene tijekom uspješnoga pohoda, a o čemu se onda naveli pričalo u krugovima vladajuće elite, podrazumijevao je, u najmanju ruku, odricanje najvećeg dijela tečevina razvoja posljednjih osam godina.

Da su članovi „petorke“ shvaćali težinu svoje nove situacije i, unatoč tajnosti kojom su bili obavijeni pregovori Ladislava s Venecijom od srpnja 1408. godine, naslućivali kako se navlače tamni oblaci, najjasnije svjedoči gotovo očajnički čin odlaska na pregovore sa splitskim hercegom u travnju 1409. godine. U ranijim su vremenima takvi odlasci bili rutinska stvar – raščlamba je ovdje pokazala da je herceg „petorku“ obavješćivao o svojim planovima, a i odlazak Jakova de Raduchisa na hercegov dvor u Bosnu krajem 1406. godine ostao je zabilježen, doduše samo zahvaljujući činjenici da je Jakov u tome trenutku bio trogirski knez. Naime, 1. prosinca izglasalo je trogirsko Veliko vijeće, nakon što ga je ponovno izabralo za gradskoga kneza, dozvolu Jakovu de Raduchisu a na zamolbu „onih iz Zadra“ za odlazak kod hercega i to „zbog stvari koje se tiču grada Zadra“¹²³. U novim okolnostima, međutim, bio je to rizičan pothvat, jer su se sad Zadrani izvan svoga kotara kretali praktično po „neprijateljskom“ području, s gotovo izvjesnim (negativnim) ishodom, pa ipak se „petorka“ odlučila na to, a zadatak je povjeren u sačuvanim vrelima gotovo neupadljivo, Gabrijelu de Nosdrogni. Kada su i kako

¹²³ RAČKI, *Notae Joannis*, 262: *primo decembr. Jacobus de Raduchis comes elligitur in comitem. Ad petitionem illorum de Jadra detur licentia egregio domino Jacobo de Raduchis de Jadra, ac iuris doctori, comiti Traguriensi, eundi Bosnam ad presentiam domini ducis pro factis civitatis Jadre.*

uspostavljeni kontakti s dojučerašnjim patronom, odnosno što je bila predložena agenda razgovora, ostat će zauvijek tajna, kao što bi i sami pregovori ostali tajnom da se Gabrijel, marljiv u obavljanju svega na vrijeme i kako treba, nije htio osigurati pisanim „provodnim pismom“ (*salvus conductus*) koje mu je herceg 2. travnja 1409. godine dobrohotno uputio iz svoje rezidencije u Lašvi, stvarajući na taj način svojevrsni *post scriptum* cijele epohe. U tome se dokumentu herceg Jakovu obraća kao „najdražem prijatelju“ (*amico nostro carissimo*) kojega je rado i željno iščekivao ponovno vidjeti (*reuidere*), naznačujući da opasnost po Jakova ne dolazi nikako od njega, već samo od drugih i to zbog promijenjenih okolnosti, što se sve, temeljem svega naprijed rečenoga, ne može tumačiti samo kao kurtoazne fraze. Istodobno, dakle, Hrvoje tim pismom garantira Jakovu i njegovoj pratnji siguran dolazak i povratak, opisuje put kojim će ići i upućuje ga na svoje povjerljive ljude koji će ga, kao „paket“, prpratiti do Lašve. Kako je Gabrijel za svaki slučaj želio imati kopiju toga dokumenta, obratio se s takvim zahtjevom zadarskome kaptolu koji mu je 10. travnja iste godine izašao u susret, dok je bilježnik Teodor de Prandino isti dokument prepisao u svoj registar¹²⁴. Naravno, herceg više Zadranima nije nikako mogao pomoći jer je i sam imao dovoljno problema oko održavanja kakvih-takvih pozicija u konstrukciji stvarnosti koju je bio prisiljen prihvatiti – morao se, primjerice, a to čini se savršeno zrcali stvarnost u kojoj se kretao, pobrinuti da se iz njegovih reprezentativnih rukopisa, podjednako iz *Misala* ali i iz *Hvalova zbornika*, izbrišu svi anžuvinski simboli i onda naknadno na određenim mjestima nariše heraldički simbol novoga gospodara, luksemburški lav.

Iako se to, naravno, ne može s iole sigurnosti tvrditi, vjerojatno su razgovori Gabrijela de Nosedrogne i Hrvoja Vukčića Hrvatinića u Lašvi krajem travnja i početkom svibnja bili onaj posljednji argument koji je opredijelio ponašanje zadarske vladajuće skupine u predstojećim mjesecima. To ponašanje pokazuje da je iz njihove perspektive čak i uspostava mletačke vlasti nad gradom kojega je obilježavala tradicija „sedam pobuna“ protiv te iste vlasti (bila je to, dakako, mletačka verzija tradicije, zadarsku nažalost ne poznajemo) bila bolji izlaz od vraćanja pod vlast kralja kojemu su se, u posljednjih osam godina, uspjeli zamjeriti na sve moguće i nemoguće načine. Upravo tu leži ključ za razumijevanje činjenice da je u ljeto 1409. godine svega šest stotina mletačkih vojnika bilo više nego dovoljno za zaposjedanje zadarskoga kotara u njegovu apsolutno najvećem srednjovjekovnom obujmu. Kao i mnogi drugi čini koje sačuvana vrela ovoga doba opisuju, to je zaposjedanje zapravo bilo formalizirani ritual kojim je samo ovjerena stvarnost praktično već definirana transakcijama pregovaranja i pogađanja nezabilježenim u pisanoj formi.

¹²⁴ Arhiv HAZU, IV. b. 41, 71-72.

From the tradition of the ‘seven rebellions’ to the voluntary Venetian subjects: the development of Zadar in the first decade of the fifteenth century

Mladen Ančić

Department od History of the University of Zadar

Obala kralja P. Krešimira IV. 2

23000 Zadar

Croatia

The author starts from the perceived discrepancy between the historiographic view of the circumstances in which Venice took the possession of Zadar in 1409 and the information obtained from archival sources, to examine the real events and to place them within the framework of a discussion of the relationship between the medieval state authority and the local power elites. In the first part of the essay, the author discusses the appearance of a group of five noblemen who in the course of the summer of 1401 succeeded in taking control of the political life of Zadar. The group included three noblemen whose conflict with the king of Croatia-Hungary, Sigismund, had forced them to leave the town. They returned to Zadar only after the rebellious Hungarian nobility had captured and imprisoned the King in the April of 1401. The author then analyzes the ways in which the remaining members of the group, two noblemen who had spent these four years in the town, could have been connected to the refugees. Looking at the circumstances in which the group of five took control of the political life of Zadar, the author concludes that the key to their success was probably the leading role they played in the repossession of the island of Pag, the centre of salt production and the foundation of the Zadar power, which had been taken from the town by the King in 1396.

In the second part of the essay, the author uses the extant literature and reinterprets the printed and archival sources to redefine the successive waves of rebellion against the king Sigismund. He notices that the discontented nobility failed to find a common denominator and to establish an organization that would succeed in dethroning the monarch. The rebellion succeeded only when its organization was taken over, rather explicitly, by the Papal Curia, who had its own reasons for a confrontation with the king Sigismund. The author discusses the post-1402 attempts of the organizers of the rebellion to recruit one of the most influential malcontents and the leader of the opposition to the King, the Bosnian Grand Duke Hrvoje Vukčić Hrvatinić, and outlines the reasons for the failure of these attempts. He furthermore discusses the behaviour of the Croatian and Slavonian nobility during these restless years, to define the frameworks in which the ruling elites of

Zadar would fit following their disobedience of the current king. In particular, the coronation of the royal counter-candidate Ladislas of Naples in Zadar in 1403 and its consequences are discussed. The author concludes that the coronation failed to fulfil the expectations of the mutinous Hungarian noblemen, who came to collect the new king, as well as of the Church groups who had organized the rebellion after 1402. He furthermore stresses that the coronation was organized to suit the interests of Ladislas of Naples and of the Bosnian Grand Duke, who, as a reward for his services to Ladislas, obtained the title of Herceg (*dux Spaleti*).

In the third part of the essay, the author, availing himself of barely used sources, discusses the mechanisms that Ladislas of Naples and his main adherent on the East Adriatic Coast, the new Herceg of Split, used to tie the political leaders of Zadar to themselves. By using this strategy, they turned the most important East Adriatic town of this period into a stronghold and a secure point from which they could establish safe contacts. The author shows that Ladislas supported and helped the territorial expansion of the Zadar commune, and that he did so at the expense of Sigismund's supporters. At the same time and in the same manner, the Herceg of Split secured the attachment of four out of five members of the group, who actually controlled the political life of the town: he gave them large estates that had been taken from the rival magnates and noblemen. In this way both the urban community and its leaders were put in a position in which they came to share the interests of the new king and the Herceg.

In the concluding discussion, the author shows that it was precisely the fact that both the territorial expansion of the town and the accumulation of wealth in the hands of those who controlled the town were based on the gifts of the Sigismund's supporters' estates, significantly reduced the possible scenarios of resolving the political crisis. Both for the leading group in the town, and for the entire ruling social class, the re-establishment of Sigismund's rule was out of question because it entailed *a priori* loss of everything obtained in the past seven years. At the same time, in spite of the rise during this period, the town did not grow sufficiently powerful to transform itself into a city-state. Under these circumstances, even the rule of Venice, against which the citizens of Zadar had, in the previous centuries, raised no less than seven rebellions and the opposition to which constituted an important element of the urban identity, was more acceptable than the return of Sigismund's rule.

Keywords: local elites, state organization, Kingdom of Croatia-Hungary, Venice, Zadar.